

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ:ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ:ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ:
«Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ/ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΡΩΗΝ
ΧΡΗΣΤΩΝ ΕΞΑΡΤΗΣΙΟΓΟΝΩΝ ΟΥΣΙΩΝ**

**ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ
ΓΚΟΥΒΑΤΣΟΥ ΕΥΣΤΑΘΙΑ**

**ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΤΣΙΓΚΑΝΟΥ ΙΩΑΝΝΑ
ΜΕΛΗ: ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΝΑ
ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ ΕΦΗ**

ΑΘΗΝΑ 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
---------------	---

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
----------------	---

Α' ΜΕΡΟΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΟΡΙΣΜΩΝ

Κεφάλαιο 1:

Μεταβιομηχανική κοινωνία και κοινωνικός αποκλεισμός, έννοια όψεις και χαρακτηριστικά.....	6
---	---

Κεφάλαιο 2:

2.1. Μετάβαση στην αγορά εργασίας και εκπαίδευση /κατάρτιση. Το επάγγελμα μέσο κοινωνικής αποδοχής.....	18
2.2. Το παράδειγμα της εξειδίκευσης-Προγράμματα Επαγγελματικής Κατάρτισης.....	25

Κεφάλαιο 3:

3.1. Τα απεξαρτημένα άτομα στην Ελλάδα.....	28
3.2. Πεδία κοινωνικού αποκλεισμού των απεξαρτημένων ατόμων.....	28
3.3. Κοινωνικός αποκλεισμός και απεξάρτηση.....	34
3.4. Διαχείριση του αποκλεισμού και των προγραμμάτων καταπολέμησης του.....	39

Κεφάλαιο 4:

4.1. Κοινωνική ένταξη και ένταξη στην αγορά εργασίας των απεξαρτημένων ατόμων, έννοια και χαρακτηριστικά της κοινωνικής επανένταξης.	44
4.2. Η πρόληψη της υποτροπής.....	54

Β' ΜΕΡΟΣ

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Κεφάλαιο 1:

Εθνική πολιτική για την απασχόληση των απεξαρτημένων ή/ και υπό απεξάρτηση ατόμων. Θεσμικό πλαίσιο.....58

Κεφάλαιο 2:

Εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση και απασχολησιμότητα των απεξαρτημένων ή/ και υπό απεξάρτηση ατόμων στην Ελλάδα.....60

Κεφάλαιο 3:

3.1. Παρεμβάσεις Κοινωνικής Επανάταξης 68

3.2. Άλλες υπηρεσίες-Στοιχεία Έκβασης 75-76

3.3. Παρεμβάσεις στο πλαίσιο της ποινικής Δικαιοσύνης.....77

3.3.1. Υπηρεσίες στο χώρο των φυλακών.....78

3.3.2.Υπηρεσίες εκτός σωφρονιστικών καταστημάτων.....85

Κεφάλαιο 4:

4.1. Έρευνες για την απασχολησιμότητα των απεξαρτημένων ή /και υπό απεξάρτηση ατόμων στην Ελλάδα.....89

4.2. Σύνοψη ευρημάτων.....90

ΕΠΙΛΟΓΟΣ 105

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....108

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Μονάδες- Κέντρα Κοινωνικής Επανάταξης που λειτουργούν στη Ελλάδα.....117

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη συγκεκριμένη εργασία, εξετάζεται η ύπαρξη σχέσης μεταξύ της επαγγελματικής αποκατάστασης και της κοινωνικής επανένταξης πρώην χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών, και του κοινωνικού αποκλεισμού. Συγκεκριμένα διερευνάται η συμβολή του επαγγέλματος στην κοινωνική ένταξη/επανένταξη των ατόμων αυτών, καθώς και ο ρόλος του στην καταπολέμηση του κοινωνικού τους αποκλεισμού. Επιπλέον, εξετάζονται μέσα από τη μελέτη δευτερογενούς υλικού, τόσο οι δυνατότητες εκπαιδευτικής και επαγγελματικής αποκατάστασης, που παρέχονται από την πολιτεία, όσο και η επαγγελματική πορεία των ατόμων αυτών, μετά την παρακολούθηση κάποιου θεραπευτικού προγράμματος.

Το σημείο στο οποίο συμφωνούν όλοι, είναι ότι το επάγγελμα αποτελεί μία από τις σημαντικότερες αξίες του σύγχρονου ανθρώπου, εφόσον παρέχει οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική αναγνώριση, και καθίσταται κατά αυτόν τον τρόπο μία από τις σημαντικότερες προϋποθέσεις για την κοινωνική ενσωμάτωση κοινωνικά ευάλωτων ομάδων.

Το φαινόμενο του αποκλεισμού επιβαρύνει περισσότερο ευπαθείς κοινωνικές ομάδες λόγω προσωπικών, κοινωνικών ή άλλων δυσκολιών. Τα απεξαρτημένα ή και υπό/απεξάρτηση άτομα αποτελούν μια από τις πιο ευάλωτες ομάδες που πλήττονται από τον κοινωνικό αποκλεισμό, στην αγορά εργασίας. Η μάχη ενάντια στον κοινωνικό αποκλεισμό τους συνεπάγεται την εξασφάλιση των όρων ισότιμης συμμετοχής τους στην παραγωγική διαδικασία, γεγονός όμως που δυσχεραίνεται εκτός από την γενικότερη ανεργία, και από ελλείψεις σε εκπαιδευτικό και επαγγελματικό επίπεδο, και από τις προκαταλήψεις του κοινωνικού συνόλου γενικά και των εργοδοτών ειδικότερα.

Σε αυτή την εργασία επιχειρήθηκε η εξέταση αυτών των φαινομένων μέσα από βιβλιογραφική εξέταση.

Λέξεις κλειδιά: πρώην χρήστες εξαρτησιογόνων ουσιών, κοινωνική ένταξη/επανένταξη, κοινωνικός αποκλεισμός, επαγγελματική αποκατάσταση

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συζήτηση γύρω από τη γέννηση των σύγχρονων κοινωνικών προβλημάτων επικεντρώνεται γύρω από την ανάπτυξη του υλικού πολιτισμού και την ταυτόχρονη βραδύτητα της κοινωνικής ανάπτυξης¹. Στα βασικά χαρακτηριστικά, λοιπόν, της μεταβιομηχανικής κοινωνίας αναζητούνται οι αιτίες της έλλειψης κοινωνικής προσαρμογής, οι κοινωνικές συγκρούσεις και αντιθέσεις, η ανάπτυξη εκτεταμένων περιθωριακών συμπεριφορών². Ταυτόχρονα, η ανάπτυξη των κοινωνιών και η οργάνωση τους στα σύγχρονα βιομηχανικά πρότυπα πολλαπλασίασε τις ανάγκες και αύξησε τις ικανότητες που πρέπει να έχουν τα άτομα για να ενταχθούν χωρίς προβλήματα στο κοινωνικό σύνολο³.

Την τελευταία δεκαετία η έννοια μέσω της οποίας περιγράφονται, ορίζονται και ερμηνεύονται τα κοινωνικά προβλήματα είναι ο κοινωνικός αποκλεισμός. Το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού προκαλεί, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, μεγάλο ενδιαφέρον στο επιστημονικό και πολιτικό πεδίο, γιατί ως ακραία μορφή εκδήλωσης των κοινωνικών ανισοτήτων αποτελεί πολυσήμαντο κοινωνικό μόρφωμα και επικίνδυνη απειλή για την επιβίωση των σύγχρονων κοινωνιών.

Με την κρίση αυτή της νεωτερικότητας είναι συνυφασμένη και η «ουσιοεξάρτηση». Η εξάρτηση από ουσίες αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο που παίρνει όλο και μεγαλύτερες διαστάσεις στην Ελλάδα και παγκοσμίως, δημιουργώντας πληθυσμιακές ομάδες οι οποίες χαρακτηρίζονται από ιδιαιτερότητες που συνιστούν την ιδιαίτερη μέριμνα της πολιτείας, προς την κατεύθυνση, τόσο της μείωσης της ζήτησης και της προσφοράς ουσιών, όσο και της θεραπείας και της κοινωνικής επανένταξης των απεξαρτημένων.

Μία από τις προϋποθέσεις επίτευξης της κοινωνικής τους ενσωμάτωσης αποτελεί και η ένταξη ή επανένταξή τους στον εργασιακό χώρο. Το αίτημα της επαγγελματικής αποκατάστασης των πρώην χρηστών έρχεται αντιμέτωπο με παραμέτρους που αφορούν, τόσο τις ελλείψεις σε διάφορους τομείς που χαρακτηρίζουν αυτή την ομάδα, όσο και τις γενικότερες κοινωνικές συνθήκες. Από έρευνες για τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των χρηστών έχει διαπιστωθεί ότι, σε

¹ Πόθος, Μιν., (1982), «Κοινωνιολογική θεώρηση των κοινωνικών προβλημάτων», Αθήνα: Εκλογή, σ. 109

² Αστρινάκης, Αντώνης., (1988), «Νέα φαινόμενα και μορφές περιθωριοποίησης της νεολαίας στις σύγχρονες αναπτυγμένες κοινωνίες», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τ. 68Α, Αθήνα σ. 58

³ Πυργιωτάκης, Ι., (1998), «Κοινωνικοποίηση και Εκπαιδευτικές Ανισότητες», Αθήνα: Γρηγόρη σ. 11

ένα μεγάλο ποσοστό οι απεξαρτημένοι προέρχονται από ένα παρελθόν συστηματικής χρήσης ουσιών, εξαθλίωσης και περιθωριοποίησης. Στη μεγάλη πλειοψηφία τους έχουν διακόψει την δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε πρώιμο στάδιο και χαρακτηρίζονται από μεγάλα κενά γενικής μόρφωσης. Έχουν ελάχιστη ή καθόλου εργασιακή εμπειρία ενώ συχνά εμπλέκονται σε παραβατικές δραστηριότητες⁴.

Σε μια κοινωνία όπου η ανεργία αποτελεί ένα σημαντικό πρόβλημα είναι πολλές οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι απεξαρτημένοι όταν πολύ συχνά έχουν να υπερβούν προβλήματα που σχετίζονται με τον κοινωνικό ρατσισμό⁵.

Η παρούσα εργασία βασισμένη στο πρόβλημα της δυσκολίας ένταξης των νέων στην αγορά εργασίας και στο θέμα της κοινωνικής ένταξης ειδικών ομάδων και συγκεκριμένα των πρώην χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών, φιλοδοξεί:

A) Να πλαισιώσει θεωρητικά το θέμα του κοινωνικού αποκλεισμού των πρώην χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών, των συνεπειών και των δυσκολιών ένταξής τους στην αγορά εργασίας, αλλά και της εκπαίδευσης ως μηχανισμού προστασίας και αντιμετώπισης της κοινωνικής περιθωριοποίησης. Κατόπιν τούτου, να αναλύσει την έννοια της κοινωνικής ένταξης/επανένταξης και της επαγγελματικής αποκατάστασης των απεξαρτημένων ατόμων, ως μηχανισμών προληπτικού ελέγχου της υποτροπής στη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών (στο πρώτο μέρος της ανάλυσης).

B) Να καταγράψει μέσα από τη διερεύνηση του θεσμικού πλαισίου της εθνικής πολιτικής για την απασχόληση των απεξαρτημένων ή και/υπό απεξάρτηση ατόμων, τις δυνατότητες εκπαιδευτικής και επαγγελματικής τους αποκατάστασης, καθώς και τις παρεμβάσεις κοινωνικής επανένταξης στο πλαίσιο της ποινικής δικαιοσύνης. Επιπλέον, επιχειρεί, μέσα από τη μελέτη ερευνών πεδίου τη διερεύνηση της επαγγελματικής πορείας των ατόμων αυτών, μετά την παρακολούθηση κάποιου θεραπευτικού προγράμματος, καθώς και το βαθμό ικανοποίησης τους από τις παρεχόμενες υπηρεσίες προώθησης στην αγορά εργασίας (στο δεύτερο μέρος της ανάλυσης).

⁴ Έρευνες του ΚΕ.Θ.Ε.Α. για τα κοινωνιοδημογραφικά χαρακτηριστικά και τις συνθήκες χρήσης των ατόμων που προσήλθαν στα συμβουλευτικά κέντρα του ΚΕ.Θ.Ε.Α. για τα έτη 1995, 1996, 1997, 1998.

⁵ Πουλόπουλος, Χαρ., κ.α., «Εξελικτική πορεία και δραστηριότητες του ΚΕ.Θ.Ε.Α. 1983-1995» Κοινωνική Εργασία, τ. 42 Αθήνα, σ. 91

Α' ΜΕΡΟΣ

1. ΜΕΤΑΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΕΝΝΟΙΑ ΟΥΤΕΙΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Το πέρασμα στην μεταβιομηχανική κοινωνία πραγματοποιείται όταν οι επενδύσεις παράγουν συμβολικά αγαθά τα οποία τροποποιούν τις αξίες, τις ανάγκες και τις αναπαραστάσεις. Στο πλαίσιο αυτό, οι μηχανισμοί διεύθυνσης και διαχείρισης της εξουσίας τείνουν να επιβληθούν στο σύνολο της κοινωνίας, ενώ η κοινωνική σύγκρουση γεννά τη μη κανονικότητα, το περιθώριο, τη μειονότητα και εμφανίζεται μια τάση ιατροκοποίησης των κοινωνικών προβλημάτων όπου η κοινωνική αμφισβήτηση ορίζεται ως ψυχασθένεια, αρρώστια κλπ⁶. Στο μεταίχμιο της «ιατροκοποίησης» και της ποινικο-νομικής αντιμετώπισης των κοινωνικών προβλημάτων οι διαφορετικές μορφές κοινωνικού ελέγχου είτε συνυπάρχουν, είτε εναλλάσσονται καθορίζοντας κάθε φορά τον τρόπο αντίδρασης απέναντι στα κοινωνικά προβλήματα. Όταν υπερισχύει δηλαδή ο ιατρικός χαρακτήρας των κοινωνικών προβλημάτων, αντίστοιχα υπερισχύει και ο ιατρικός έλεγχος, ως κύρια μορφή κοινωνικού ελέγχου. «Με τη θεώρηση του εκάστοτε προβλήματος ως ασθένειας αλλάζει και ο τρόπος αντιμετώπισης του⁷».

Τα τελευταία χρόνια έχει κορυφωθεί η συζήτηση για τον κοινωνικό αποκλεισμό συγκεκριμένων ομάδων από την αγορά εργασίας. Συνήθως, οι αναφορές στον κοινωνικό αποκλεισμό αφορούν σε ειδικές κοινωνικές ομάδες, δηλαδή πληθυσμούς ατόμων με ιδιαίτερα φυσικά, πολιτιστικά, θρησκευτικά, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά. Οι προβληματισμοί που οδήγησαν στην τοποθέτηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε κοινοτικά προγράμματα δράσης πηγάζουν από την παρατήρηση ότι σε όλες τις χώρες της Κοινότητας έχουν εμφανιστεί καινούργιες μορφές αποστέρισης. Σημαντικό στοιχείο αυτών των αποστερήσεων είναι ο πολυδιάστατος χαρακτήρας τους, δηλαδή οι ομάδες ή τα άτομα που τις βιώνουν δεν αποστερούνται σε έναν μόνο τομέα αλλά σε περισσότερους. Αποτέλεσμα αυτής της συσσώρευσης των αποστερήσεων είναι ότι διάφορες ομάδες του πληθυσμού έχουν μείνει εκτός, ή στο περιθώριο, μιας γενικότερης ευημερίας. Οι ομάδες αυτές δεν

⁶ Ασρινάκης, Αντώνης., ό.π., σ. 59-61

⁷Κουκουτσάκη, Α., (1993-1994), «Μορφές Παρεκκλίνουσας Συμπεριφοράς», Σημειώσεις Παραδόσεων, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, σ. 96

μπορούν να συμμετέχουν στον οικονομικό και κοινωνικό τρόπο ζωής, που απολαμβάνουν οι πολλοί. Εμποδίζεται η συμμετοχή τους σε κοινωνικά δικαιώματα που χαρακτηρίζουν την κοινωνική ένταξη και που, επομένως, καθορίζουν και την ταυτότητα του ατόμου⁸.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός «περιγράφει» ορισμένες κοινωνικές ομάδες, όπως οι φτωχοί, οι άνεργοι μικρής ή μακράς διάρκειας, οι αναλφάβητοι, οι μετανάστες ή τα θύματα του ρατσισμού. Σ' αυτές τις ομάδες προστίθενται, άτομα με ειδικές ανάγκες, άνθρωποι της τρίτης ηλικίας, χρήστες ναρκωτικών, απεξαρτημένοι χρήστες ναρκωτικών ουσιών, ψυχικά ασθενείς, φορείς του ΕΙΤΖ, απροστάτευτα παιδιά, αποφυλακισμένοι, διαζευγμένες ή ανύπαντρες μητέρες. Αν και υπάρχει γενική συμφωνία ως προς τις διαδικασίες που τον προκαλούν και ως προς τον πολυδιάστατο χαρακτήρα του, δεν υπάρχει ακόμα συμφωνία σε ένα συγκεκριμένο ορισμό. Στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής ένωσης και ειδικότερα στο Πράσινο Βιβλίο επιχειρείται ο ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού με μια περιγραφική οριοθέτηση χαρακτηριστικών όπως είναι πρώτιστα το ανεπαρκές εισόδημα. Υπερβαίνει ωστόσο ο κοινωνικός αποκλεισμός και τη συμμετοχή του ατόμου στην εργασιακή ζωή, θίγει όχι μόνο άτομα, αλλά και κοινωνικές ομάδες που αποτελούν αντικείμενο διάκρισης, διαχωρισμού ή εξασθένησης των παραδοσιακών μορφών των κοινωνικών σχέσεων. Σε μια πιο γενική έκφραση κοινωνικός αποκλεισμός εμφανίζεται, όταν υπάρχει έλλειμμα τουλάχιστον σε ένα από τα στοιχεία: κοινωνικής, οικονομικής και διαπροσωπικής, στην κοινωνία, ολοκλήρωσης⁹.

Είναι φανερό ότι ο όρος δεν περιγράφει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας ομάδας ή ενός ατόμου, αλλά το γεγονός της μη ένταξης ατόμων ή ομάδων στο κοινωνικό σύνολο. Μ' αυτή την έννοια, θα υποστηρίξαμε ότι, από επιστημονική σκοπιά, ο όρος αποτελεί τον ακραίο (αρνητικό) πόλο ενός δίπολου σχήματος του οποίου ο άλλος, ο θετικός πόλος, περιγράφεται από την έννοια, της ένταξης, της πλήρους ενσωμάτωσης. Οι πληττόμενες κοινωνικές ομάδες εμφανίζονται είτε απλώς αποστερημένες, με περιορισμένη πρόσβαση στην αγορά εργασίας, είτε περιθωριακές

⁸ Βλ. ενδεικτικά αντί άλλων Καβουνίδη, Τ., «Κοινωνικός αποκλεισμός: έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής» στο Καραντίνος, Δ., Λ. Μαρατού - Αλμπράντη, Ε., Φρόνιμου (επιμ) Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα: κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής, Τόμος Α', ΕΚΚΕ, Αθήνα, σ. 251-271.

⁹ Βλ. ενδεικτικά αντί άλλων, Κασσιμάτη, Κούλα., (1998), (επιμ), «Εισαγωγή στο Κοινωνικός Αποκλεισμός: η Ελληνική Εμπειρία», Αθήνα: Gutenberg, σ. 16, καθώς και Κορωναίου, Α., (2001), «Κοινωνικός αποκλεισμός, η κοινωνιοψυχολογική δυναμική ενός πολύπλευρου φαινομένου», σ. 527, στο Διεθνές Συνέδριο «Κοινωνία των 2/3», Διαστάσεις του σύγχρονου κοινωνικού προβλήματος, Αθήνα.

με πρόσβαση σε άτυπες μορφές απασχόλησης, οι οποίες εντείνουν ή και αναπαράγουν τις ήδη υπάρχουσες μορφές αποκλεισμού από την επίσημη αγορά εργασίας¹⁰.

Ο αποκλεισμός συναντάται σαν εννοιολογικό εργαλείο στην ανθρωπολογία, στην υπαρξιακή φιλοσοφία, στην κοινωνιολογία, στην κοινωνική ψυχολογία, σε ρεύματα της ψυχιατρικής. Πολιτικά, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, χρησιμοποιήθηκε από τη δεκαετία του 1960 από ένα τμήμα της εναλλακτικής προς την παραδοσιακή αριστερά, για να ορίσει όλα εκείνα τα στρώματα στο περιθώριο της κατεστημένης κοινωνικής οργάνωσης που είχαν το καθένα τα δικά του διακριτά χαρακτηριστικά (έγχρωμοι πληθυσμοί, θρησκευτικές μειονότητες, εθνικές μειονότητες, ψυχασθενείς, κ.α)¹¹. Στη συνέχεια, χρησιμοποιήθηκε στη Γαλλία για να ορίσει κατ' αρχήν τα νέα προβλήματα κοινωνικής αποσταθεροποίησης πρώην εν δυνάμει μισθωτών πληθυσμών, ως αποτέλεσμα της ανεργίας και της κρίσης του παραγωγικού συστήματος, για να γενικευτεί προοδευτικά στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως η έννοια στην οποία ομαδοποιούνται και μέσω της οποίας αναδιατυπώνονται όλα τα κοινωνικά προβλήματα¹². Έτσι, από όρος και αναλυτικό εργαλείο αμφισβήτησης κατεστημένων εξουσιών και κοινωνικών δομών, φτάνει να υιοθετείται από τους πολιτικούς σχεδιαστές και εκπροσώπους των κυρίαρχων πολιτικών εξουσιών της Ευρώπης¹³.

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού χρησιμοποιήθηκε σε κοινοτικό κείμενο για πρώτη φορά το 1989¹⁴. Εκείνη τη χρονιά η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού ήταν αντικείμενο και της Απόφασης του Συμβουλίου και των Υπουργών Κοινωνικών Υποθέσεων του 1989 και της δήλωσης των Επικεφαλής Κρατών ή Κυβερνήσεων που υιοθέτησαν τον Κοινωνικό Χάρτη. Χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει νέες, πολυδιάστατες και πολυπλοκότερες μορφές αποστέρησης, ύστερα από την διαπίστωση πως η φτώχεια δεν αφορά μόνο τις υπανάπτυκτες, αλλά

¹⁰ Παπαδόπουλος, Απ., Σερεμέτης, Δ., (1998), κ.α., «Η διάρκεια της ανεργίας στην περιφέρεια Αττικής, 1988-1995» στο Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 6^ο Επιστημονικό Συνέδριο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας 27-30 Νοεμβρίου 1996, σ. 336

¹¹ Μεγαλοοικονόμου, Θ., (1996), «Η κρίση του κράτους πρόνοιας και ο κοινωνικός αποκλεισμός», Τετράδια Ψυχιατρικής, τ.56, Αθήνα, σ. 22

¹² Πετράκη Γεωργία., (1998), κ.α., «Κοινωνικός αποκλεισμός: παλαιές και νέες 'αναγνώσεις' του κοινωνικού προβλήματος» στο Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός», ό.π., σ. 19

¹³ Μεγαλοοικονόμου, Θ., ό.π., σ.22

¹⁴ Για πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός σε έγγραφο που περιλάμβανε τα αποτελέσματα της συνόδου 29/9/89, του Συμβουλίου των Υπουργών Κοινωνικών Υποθέσεων τη ΕΟΚ. Βλ Λύτρας, Α.,-Παντελόγλου, Π., (1999), «Φορείς και δίκτυα καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού», σ. 11. Βλ επίσης Καβουνίδη, Τζένη., (1996), ό.π σ. 49

και τις αναπτυγμένες χώρες και πως οι οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες όχι μόνο δεν εξαλείφθηκαν αλλά συνεχώς διευρύνονται για να καλύψουν όλους τους τομείς της δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας¹⁵. Από τότε ο όρος χρησιμοποιείται ευρέως και εμφανίζεται όχι μόνο στα επίσημα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στα πλαίσια της επιστημονικής κοινότητας, αλλά και στον πολιτικό, δημοσιογραφικό και καθημερινό λόγο¹⁶. Έκτοτε, παρατηρείται μια ραγδαία αύξηση της χρήσης του κοινωνικού αποκλεισμού σαν κατηγορία προγραμμάτων που ενισχύονται οικονομικά από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η έννοια του αποκλεισμού αποτελεί μία πολυσυζητημένη και πολυαμφισβητούμενη επιστημονικά έννοια¹⁷. Αποτελεί μία έννοια που όσο και εάν υπερβολικά απορρίφθηκε από τους επιστήμονες, άλλο τόσο υπερβολικά χρησιμοποιήθηκε από την πολιτική και την επιστήμη, για να περιγράψει εκείνη την όμοια κατάσταση που παρουσίαζαν από κοινού διαφορετικής φύσης φαινόμενα και που μέχρι εκείνη τη στιγμή απασχολούσαν τους επιστήμονες σε ξεχωριστές θεματικές ενότητες και κατηγορίες ανάλυσης. Χρησιμοποιήθηκε με ποικίλους τρόπους από το σύνολο των κοινωνικών εταίρων, τοποθετήθηκε στο επίκεντρο του πολιτικού, κοινωνικού, δημοσιογραφικού και επιστημονικού ενδιαφέροντος, κατοχυρώνοντας έτσι τους χρήστες της σε υψηλό βαθμό για την επιτυχία της παρέμβασής τους όταν αναφέρονταν σε καταστάσεις χαρακτηριζόμενες «υψηλής επικινδυνότητας». Η έννοια του «κοινωνικού αποκλεισμού», ως προς τη χρήση της, περισυνέλεξε εκείνα τα φαινόμενα και τα υποκείμενα που είχαν τεθεί εκτός θεσμοθετημένων κοινωνικών συστημάτων. Θα πρέπει εδώ να τονιστεί ότι η εμφάνιση της χρήσης της έννοιας συμπίπτει με την προσπάθεια και την ανάγκη δημιουργίας κοινωνιών που στη βασική τους λειτουργία θα παράγουν «ένταξη» και όχι «αποκλεισμούς», θα αποδέχονται το «διαφορετικό» με στόχο να το προστατέψουν και να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις ένταξής του και όχι να αναπαράγουν τις ενστικτώδεις λειτουργίες απόρριψης και έκπτωσής του¹⁸.

Με την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού τονίζεται ο πολυδιάστατος χαρακτήρας των διαδικασιών και μηχανισμών που δημιουργούν το φαινόμενο και ο πολυδιάστατος χαρακτήρας των καταστάσεων που δημιουργούνται. Έτσι, ενώ η

¹⁵Κασσιμάτη, Κ., (1998), «Εισαγωγή στο Κοινωνικό αποκλεισμό: Η ελληνική εμπειρία», Αθήνα: Gutenberg, σ. 13-15.

¹⁶Καβουνίδη, Τζένη., (1996), ό.π., σ.52

¹⁷Παπαδοπούλου, Δ., (2002), «Κοινωνικός αποκλεισμός: Εισαγωγή στην έννοια και τη διαδικασία» Αθήνα: Αρμός, σ. 44

¹⁸Παπαδοπούλου, Δ., ό.π., σ. 44

φτώχεια παραπέμπει αποκλειστικά στη διάσταση του εισοδήματος, ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν αναφέρεται μόνο σε προβλήματα εισοδήματος ή σε προβλήματα στον τομέα της απασχόλησης αλλά και σε προβλήματα σε τομείς όπως η στέγαση, η εκπαίδευση, η υγεία, ή οι υπηρεσίες. Επίσης, ένα άλλο στοιχείο της έννοιας αυτής είναι η δυναμική που παρουσιάζει. Παραπέμπει στο γεγονός ότι διαδικασίες και μηχανισμοί δημιουργούν τον κοινωνικό αποκλεισμό και ότι οι διάφορες αποστερήσεις δεν αποδίδονται στις προσωπικές αποτυχίες ή στην ανικανότητα των ατόμων που βιώνουν τις αποστερήσεις αυτές. Τέλος δίνεται έμφαση στις πολιτικές. Η έμφαση αυτή είναι απόρροια της έμφασης στις οικονομικές και κοινωνικές διαδικασίες και μηχανισμούς που δημιουργούν τον κοινωνικό αποκλεισμό. Άρα οι πραγματικότητες του κοινωνικού αποκλεισμού θεωρούνται ως αποτέλεσμα των ελλείψεων των πολιτικών και η εξάλειψή τους θεωρείται ότι απαιτεί την τροποποίηση των πολιτικών αυτών¹⁹. Ορθά λοιπόν επισημαίνει ο R. Castel πως « η καρδιά της προβληματικής του αποκλεισμού δεν βρίσκεται εκεί που συναντάμε τους αποκλεισμένους²⁰».

Πιο συγκεκριμένα μέσα από έρευνες, το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού έχει τρεις διαστάσεις²¹:

- i. **Οικονομική διάσταση:** Η διάσταση αυτή αφορά στο ζήτημα της εργασιακής απασχόλησης, η οποία είναι απαραίτητη όχι μόνο για την ένταξη του ατόμου στην παραγωγική διαδικασία, αλλά και για τη συμμετοχή του στην καταναλωτική κοινωνία. Μ' αυτή την έννοια η εργασιακή απασχόληση δεν εξασφαλίζει απλώς τα προς το ζην, αλλά παρέχει αναγνώριση και *κοινωνική ταυτότητα*. Άλλωστε για μεγάλο μέρος του δυνητικά ενεργού πληθυσμού των δυτικών κοινωνιών, η εργασία έχει γίνει η μοναδική σχεδόν ταυτότητα που προσδίδει αξία στο άτομο: η θέση που κατέχει κανείς μέσα στο κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας εξασφαλίζει και τη συμμετοχή του σε ευρύτερα δίκτυα εταιρικότητας, αντίθετα, ο αποκλεισμός από αυτήν

¹⁹ Παπαδοπούλου, Δ., ό.π., σ. 52

²⁰ Castel, R., (1995), *Les metamorphoses de la question sociale. Une chronique du salariat*, Paris, Fayard. Όπως αναφέρεται στο Νικολόπουλο, Γ., (2000), «Εγκληματολογικοί προβληματισμοί γύρω απ' την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού», σ. 523

²¹ Κορωναίου, Αλεξάνδρα., (2001), ό.π., σ. 527

συνεπιφέρει φαινόμενα αναδίπλωσης και (αυτό)αποκλεισμού στα υπόλοιπα επίπεδα της κοινωνικής ζωής²².

- ii. **Κοινωνική διάσταση:** Η διάσταση αυτή αναφέρεται τόσο στην ένταξη ενός ατόμου σε μικρές πρωτογενείς ομάδες (οικογένεια, φίλοι, γειτονιά, κλπ), όσο και στους δεσμούς που το άτομο αναπτύσσει με τους κοινωνικούς θεσμούς (γάμος, σχολείο, κοινωνικές οργανώσεις, κλπ). Σ' αυτή την περίπτωση, η κοινωνική απομόνωση δεν πλήττει απαραίτητα τις οικονομικά ασθενέστερες ομάδες. Έτσι, οι νέοι μετανάστες εργαζόμενοι μπορεί να στερούνται οικονομικών ανέσεων, αλλά να διατηρούν ισχυρούς οικογενειακούς και φιλικούς δεσμούς με την εθνική κοινότητα στην οποία ανήκουν, γεγονός που τους παρέχει κοινωνική και προσωπική ταυτότητα. Αντιθέτως, άλλες κοινωνικές ομάδες, οι οποίες είναι δυνατόν να διαθέτουν οικονομική άνεση, μπορεί να βιώνουν έναν έντονο κοινωνικό αποκλεισμό, μια κρίση κοινωνικής και προσωπικής ταυτότητας. Τέτοιες ομάδες είναι οι χρήστες εξαρτησιογόνων ουσιών, οι φορείς του ΕΙΤΖ, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, άνδρες και γυναίκες της τρίτης ηλικίας, διαζευγμένες ή ανύπαντρες μητέρες κ.α. Η συμμετοχή τους στις κοινωνικές διαδικασίες, στις συνήθειες και στους τρόπους ζωής των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων είναι μικρή ή μηδαμινή.
- iii. **Συμβολική διάσταση:** η διάσταση αυτή αφορά τις κοινές αξίες, τους κοινωνικούς κανόνες και τις αναπαραστάσεις που προσδιορίζουν τη θέση κάθε ξεχωριστού ατόμου μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Γενικά ως συμβολική διάσταση, ορίζουμε το σύστημα των κοινωνικών κανόνων, αξιών και αναπαραστάσεων, δηλαδή, των συλλογικών προτύπων συμπεριφοράς, τα οποία προτείνονται από την κοινωνία και γίνονται αποδεκτά από τα μέλη της. Είναι φανερό ότι στην σημερινή εποχή το πρότυπο του επιτυχημένου ατόμου, εκείνου που είναι ή φαίνεται «καλά», που έχει μια «ιδανική» οικογένεια, καλούς φίλους και σημαντικές κοινωνικές σχέσεις, όχι μόνο έχει γίνει γενικά αποδεκτό,

²²Νικολόπουλος, Γ., «Εγκληματολογικοί προβληματισμοί γύρω απ' την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού», σ. 527 στο «Εγκληματίες και θύματα στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα. Αφιέρωμα στη μνήμη Δασκαλάκη, Ηλία., Αθήνα 2000.

αλλά αποτελεί και ένα «ιδεώδες» της κοινωνικής και προσωπικής ύπαρξης²³.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός αλλού περιγράφεται ως κατάσταση που βιώνουν κάποια άτομα ή ομάδες ατόμων (έλλειψη ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, μη συμμετοχή στην παραγωγή και την απόλαυση των κοινωνικών και δημόσιων αγαθών) και αλλού ερμηνεύεται ως διαδικασία (προοδευτική διαδικασία περιθωριοποίησης που οδηγεί σε οικονομική εξαθλίωση και σε διάφορες μορφές κοινωνικής και πολιτισμικής μειονεκτικότητας). Παραπέμπει στην αναπαράσταση της κοινωνίας ως χώρου, σε μια κοινωνία διχοτομημένη στη βάση του «μέσα» και του «έξω». Το «μέσα» ορίζεται από ιδιότητες κοινωνικής κανονικότητας, ενώ το «έξω» από ιδιότητες και χαρακτηριστικά που αναιρούν την κοινωνία²⁴.

Στα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Πράσινο Βιβλίο), ο κοινωνικός αποκλεισμός περιγράφεται με αναφορά σε κάποιες καταστάσεις και σε κάποια αίτια, χωρίς να αναφέρεται κάποιο κοινό, ενοχοποιητικό στοιχείο των καταστάσεων και των αιτιών αυτών, ενώ ο όρος δεν διαφοροποιείται απόλυτα από τις έννοιες της φτώχειας και της περιθωριοποίησης²⁵. Στο πλαίσιο της «Στοχοθετημένης Κοινωνικό-Οικονομικής Έρευνας», ο κοινωνικός αποκλεισμός διαφοροποιείται πρώτον ως έννοια που αφορά ολόκληρη την κοινωνία- και ταυτίζεται στην περίπτωση αυτή με την απώλεια της κοινωνικής συνοχής- και δεύτερον ως έννοια που αφορά σε άτομα και σε ειδικές ομάδες- οπότε «αναπαριστά μια προοδευτική διαδικασία περιθωριοποίησης που οδηγεί σε οικονομική εξαθλίωση και σε διάφορες μορφές κοινωνικής και πολιτισμικής μειονεκτικότητας»²⁶.

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού νοείται όχι αποκλειστικά ως έλλειψη πόρων αλλά κυρίως, όπως την προσδιορίζει ο Room²⁷, ως σχετική αποστέρηση πλεονεκτημάτων ή δικαιωμάτων και έλλειψη πρόσβασης σε διαδικασίες και ευκαιρίες. Η έννοια παραπέμπει λοιπόν στη φθορά της δημοκρατίας που εκδηλώνεται με την ηθική απαξίωση της, με την αποσύνδεσή της από τις ιστορικές αξιακές συνδηλώσεις της και την υποβάθμισή της σε τεχνική λήψης αποφάσεων, όπως την ήθελε η λεγόμενη ρεαλιστική θεωρία.

²³ Κορωνάιου, Αλεξάνδρα., (2001) ό.π., σ. 529

²⁴ Παπαδόπουλος, Απ., Σερεμέτης, Δημ., κ.α., ό.π., σ. 20

²⁵ Τσιάκαλος, Γ., (1998), «Κοινωνικός αποκλεισμός: Ορισμός, πλαίσιο και σημασία», Αθήνα: Gutenberg, σ.52

²⁶ ό.π., σ. 52-53

²⁷ Room, et al (1992), Annual Observatory on National Policies to Combat Social Exclusion Second Report. F.G.V Bruxelles, σ.14

Η λέξη «αποκλεισμός» υπονοεί την ύπαρξη περιορισμών στην πρόσβαση, είτε γίνονται ηθελημένα οι περιορισμοί αυτοί είτε όχι. Όπως έχει επισημανθεί όμως (Room et al, 1991), η μη υλοποίηση των κοινωνικών δικαιωμάτων σε ορισμένους τομείς μπορεί να οφείλεται στο ότι επιλέγει συνειδητά να τα υλοποιήσει ή στο ότι επιλέγει συνειδητά να μην τα υλοποιήσει. Όταν όμως η αδυναμία υλοποίησης των δικαιωμάτων ή η επιλογή της μη υλοποίησης είναι αποτέλεσμα προηγούμενων αποκλεισμών, όπως από την παιδεία ή από την πληροφόρηση, πρέπει να θεωρούνται σαν περιπτώσεις αποκλεισμού.

Το αίτημα, επομένως, είναι η επανασύνδεση του δικαίου με την κοινωνική πολιτική για τη διατήρηση και προάσπιση των κεκτημένων δικαιωμάτων που τίθενται σε αμφισβήτηση λόγω της οικονομικής κρίσης και της οπισθοχώρησης του κράτους πρόνοιας²⁸. Η προστασία, λοιπόν, από τον κοινωνικό αποκλεισμό παραπέμπει στη διατήρηση του συνταγματικού μας πολιτισμού. Γιατί, ενώ το βασικό χαρακτηριστικό των «περιθωριοποιημένων» φαίνεται ότι είναι «πολιτικά ακίνδυνου» και αποτελούν «θύματα» τα οποία μπορούν αδιέξοδα να αφεθούν στο περιθώριο της κοινωνίας, στην πραγματικότητα αυτό που τίθεται σε αμφισβήτηση είναι ο ίδιος ο πολιτειολογικός χαρακτήρας του σημερινού κοινωνικού κράτους δικαίου. Όπως υποστηρίζεται, η περιφρόνηση του σημερινού νομικού πολιτισμού μας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το κατά πόσο θα διατηρηθεί ο εγγυητικός ρόλος των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η περιφρόνηση των οποίων δεν λειτουργεί μόνο αμυντικά ή παθητικά. Μπορεί να αποτελέσει το εφαλτήριο για την ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου²⁹.

Η καταγραφή των στοιχείων που αφορούν πλευρές του κοινωνικού αποκλεισμού και των ανισοτήτων ξεκινά συνήθως από την αύξηση διεθνώς της ανεργίας. Αυτή η αύξηση σχετίζεται με τις αποσταθεροποιητικές, κοινωνικά, συνέπειες της Τρίτης Βιομηχανικής Επανάστασης και την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και της τεχνολογίας³⁰. Η εμφάνιση του φαινομένου συνδέεται με τις γενικότερες εξελίξεις στην κοινωνική οργάνωση, και ειδικότερα την οικονομική και την τεχνολογική ανάπτυξη καθώς επίσης και την αλλαγή στη διάρθρωση της αγοράς εργασίας. Συγκεκριμένα, στις σύγχρονες κοινωνίες του λεγόμενου «δυτικού τύπου», η προβολή της ιδεολογίας της ανοικτής ισότιμης κοινωνίας- που επέφερε αλλαγή

²⁸ Αμίτσης, Γ., Κατρούγκαλος, Γ., (1998), «Κανονιστικές διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού» στο Κοινωνικές ανισότητες & Κοινωνικός αποκλεισμός», σ. 57

²⁹ ό.π., σ.72-74

³⁰ Παπαδόπουλος, Ιορδάνης., κ.α., «Ηθικός δράστης και κοινωνικό κράτος πριν από την οριστική κατάρρευση του: η αιζέντα πέρα από το 1990» ό.π., σ. 95

στους κανόνες απασχόλησης, μεγαλύτερη έμφαση στη δυναμική της αγοράς εργασίας, και ευρύτερες διαρθρωτικές μεταβολές στον τομέα της οικονομίας-ενίσχυσε τη δημιουργία νέων (κυρίως ατομικιστικών) μορφών κοινωνικού αποκλεισμού³¹.

Ειδικότερα, η έκταση και η ταχύτητα των τεχνολογικών μεταβολών, που επέρχονται στους περισσότερους κλάδους της οικονομίας, οδηγούν σε μεγαλύτερη επίλεκτικότητα της αγοράς εργασίας και επομένως στην αύξηση των κινδύνων του αποκλεισμού. Στο επίκεντρο αυτών των εξελίξεων βρίσκεται η αυξανόμενη ζήτηση εξειδικευμένου προσωπικού (η οποία συνδέεται τόσο με την τεχνολογική ανάπτυξη, όσο και με το σύγχρονο πρότυπο διοίκησης επιχειρήσεων και οργάνωσης της εργασίας), καθώς και το ζήτημα της ανταποδοτικής αξίας της επένδυσης εκπαιδευτικού κεφαλαίου, σε συνάρτηση με την ικανότητα απορροφητικότητας της αγοράς εργασίας³².

Η κρίση και η ανεργία που παρατηρούνται κυρίως στις μεγαλουπόλεις, λόγω της νέας οικονομικής δομής, αποσταθεροποιούν τις διαδικασίες επαγγελματικής ένταξης των νέων και οδηγούν σε στασιμότητα και περιθωριοποίηση μεγαλύτερες ομάδες απ' ό,τι στο παρελθόν. Η περιθωριοποίηση ως μόνιμη κατάσταση αναφέρεται στο φαύλο κύκλο προσωρινών /ευκαιριακών απασχολήσεων, πλήρους ανεργίας, αδράνειας και αδυναμίας επαγγελματικής ένταξης, όπου οι νέοι παραμένουν σε μια κατάσταση φτώχειας και αποκλεισμού ή μακρόχρονης εξάρτησης από την οικογένεια.

Όμως η περιθωριοποίηση ως κοινωνική διαδικασία έχει να κάνει με το γενικότερο φαινόμενο της καθυστέρησης και της συνεχούς αναβολής της ενηλικίωσης των νέων που συνδέεται με την έλλειψη προοπτικών στην αγορά εργασίας -γεγονός που οδηγεί τις πιο ευάλωτες κατηγορίες νέων σε μονιμότερες καταστάσεις μη ενταξιμότητας και κοινωνικού αποκλεισμού³³.

Η κριτική που έχει ασκηθεί πάνω στη χρήση του όρου είναι ότι απομακρύνει τον προβληματισμό από τα βαθύτερα αίτια του και οδηγεί στη διατύπωση

³¹ Τσίγκανου, Ι., (1998), «Εκπαίδευση και απασχόληση κοινωνικά μειονεκτούντων ατόμων: φράγματα και αποκλεισμοί», στο Μαρτίου, Μ., Χατζηγιάννη., (επιμ) Ανεργία, Εργασία, Εκπαίδευση- Κατάρτιση στην Ελλάδα και στη Γαλλία, ΕΚΚΕ, Αθήνα, σ. 249-259.

³² ό.π., σ. 251

³³ Βάιου, Ντ, Καραμεσίνη, Μ., κ.α., «Διακρίσεις και ανισότητες στην αγορά εργασίας: ανεργία, άτυπη εργασία, και επαγγελματική ένταξη των νέων», Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός, ό.π., σ. 384

απλουστευτικών συμπερασμάτων και ανεπαρκών προτάσεων για την αντιμετώπιση του στις σύγχρονες κοινωνίες. Αυτό συμβαίνει για τους ακόλουθους λόγους:

-συσκοτίζει την πολυμορφία των κοινωνικών φαινομένων που οριοθετούν τον γενικό όρο κοινωνικός αποκλεισμός³⁴

-εξατομικεύει το φαινόμενο και το αποσυνδέει από το γενικότερο ζήτημα των κοινωνικών ανισοτήτων με τρόπο που τελικά νομιμοποιεί την αναπαραγωγή και τη διεύρυνσή του, γιατί μεταθέτει τα γενεσιουργά αίτια του από το πεδίο της ταξικής σύγκρουσης στην ιδιωτική σφαίρα ή στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο σχεδόν αφηρημένα και

-διευκολύνει το πέρασμα από την κάθετη κοινωνία των τάξεων στην οριζόντια κοινωνία των μέσα και των έξω³⁵.

Με την έννοια αυτή εμφανίζεται ο όρος και σε όλα τα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Συμβουλίου της Ευρώπης. Στο κείμενο της Πράσινης Βίβλου εντοπίζονται πολύ περιληπτικά οι ρίζες του αποκλεισμού: στη μόνιμη ή μακροχρόνια ανεργία, στον αντίκτυπο της βιομηχανικής αλλαγής σε μη ειδικευμένους εργαζόμενους, στην εξέλιξη των οικογενειακών δομών, στην παρακμή των παραδοσιακών μορφών αλληλεγγύης, στην αύξηση του ατομικισμού, στη χαλάρωση των παραδοσιακών αντιπροσωπευτικών θεσμών και στις νέες μορφές μετανάστευσης ιδιαίτερα η παράνομη μετανάστευση και οι μετακινήσεις του πληθυσμού.

Πιο συγκεκριμένα, τα αίτια του αποκλεισμού είναι πολλαπλά: η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και τα προβλήματα που αυτή επιφέρει, η οπισθοχώρηση του κράτους πρόνοιας, τα φαινόμενα της ξενοφοβίας και του ρατσισμού με την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η παρακμή των παραδοσιακών αντιπροσωπευτικών θεσμών, η απομόνωση των ορεινών πληθυσμών, οι μεταβολές που έχουν συντελεστεί στα άτυπα διαπροσωπικά δίκτυα (οικογένεια, συγγένεια φιλικό περιβάλλον)³⁶. Οι διαδικασίες αυτές βέβαια δεν είναι οι μόνες που συνδέονται με τον κοινωνικό αποκλεισμό. Σε κάθε χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ακόμα από περιοχή σε περιοχή της ίδιας χώρας, διαφέρουν οι διαδικασίες και η

³⁴ Μεγαλοοικονόμου, Θ., ό.π., σ. 26

³⁵ Σιάνου, Ελένη., κ.α., «Κοινωνικές ανισότητες και εκπαίδευση: από το φορμαλισμό των «ίσων ευκαιριών» στον ανταγωνιστικό ατομικισμό της ελεύθερης αγοράς», Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός, ό.π., σ. 624

³⁶ Τσιάκαλος, Γ., ό.π., σ. 51

έντασή τους. Έτσι οι καταστάσεις που δημιουργούνται, επίσης, διαφέρουν και ως προς τη μορφή τους, την ποικιλία τους και την έντασή τους³⁷.

Η πολυμορφία των υποκειμένων του αποκλεισμού και οι διάφορες μορφές του, παραπέμπουν στην πολυμορφία των μηχανισμών παραγωγής του. Στους παράγοντες που συμμετέχουν στη διαμόρφωση του πρέπει να εντάξουμε εκτός από τους κοινωνικοοικονομικούς και τους πολιτικούς και ιδεολογικούς. Ως μηχανισμοί που προκαλούν κοινωνικό αποκλεισμό ή έστω συμβάλλουν στη διαμόρφωσή του, έχουν μελετηθεί το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, το εκπαιδευτικό σύστημα, ακόμα και οι πολιτικές εκείνες που σχεδιάζονται για την καταπολέμηση του. Οι πολίτες κατατάσσονται και διαχωρίζονται ανάλογα με την εκάστοτε εφαρμογή του ποινικού δικαίου, σε νομοταγείς και παράνομους, σε αποδεκτούς και μη, σε αποκλεισμένους και ενταγμένους. Το ποινικό δίκαιο αποτελεί εργαλείο ποινικοποίησης και αποποινικοποίησης συμπεριφορών. Αυτές μπορούν να γίνουν καλές ή κακές, νόμιμες ή εγκληματικές, εάν έχουν οριστεί ως τέτοιες από τους σχετικούς νόμους³⁸. Τέλος, συντελεί κατ' αυτό τον τρόπο η εφαρμογή του ποινικού δικαίου, στη διατήρηση των κοινωνικών ανισοτήτων.

Ακόμα και αν ο νομοθέτης καταφέρει να θεσπίσει νόμους που να προασπίζουν την ισότητα των πολιτών, αυτή εξαρτάται και από τη δικανική κρίση. Ήδη από το 1930³⁹, η άνιση και επιλεκτική απονομή της ποινικής δικαιοσύνης έγινε αντικείμενο προβληματισμού και έρευνας. Έκτοτε μελετήθηκαν συστηματικά οι παράγοντες που επιδρούν στη διαμόρφωση της δικανικής κρίσης. Εξετάστηκαν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των δικαστών και το κατά πόσο αυτά επηρεάζουν την απονομή ποινικής δικαιοσύνης. Αργότερα δόθηκε μεγάλη έμφαση στο σύνολο των προσδοκιών των δικαστών, στην προσπάθεια και επιθυμία τους να εξασφαλίσουν ισχύ μεταξύ συναδέλφων τους καθώς και στο σύνολο των απόψεων, των στάσεων και ιδεολογιών τους ως παράγοντες που επιδρούν στο σχηματισμό της δικανικής κρίσης⁴⁰.

³⁷ Κασιμάτη, Κ., (1998), ό.π., σ. 17

³⁸ Δασκαλάκης, Η., (1985), «Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης», Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σ. 56-60

³⁹ Ο Jerome Frank το 1930 υποστήριξε πως η κρίση του δικαστή δεν είναι αντικειμενική και αμερόληπτη. Βλ. Λαμπροπούλου, Ε., (1999), «Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης», Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 167

⁴⁰ Λαμπροπούλου, Ε., (1999), ό.π., σ. 168

Το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης και ως μηχανισμός κοινωνικού αποκλεισμού μπορεί να προκαλέσει έντονες ή ήπιες μορφές αποκλεισμού μέσω των ποινών που επιβάλλει. Οι στερητικές της ελευθερίας ποινές προκαλούν έντονο αποκλεισμό μέσω του θεσμού της φυλακής και του τρόπου που αυτός λειτουργεί, ενώ λιγότερο αυστηρές ποινές οδηγούν σε ηπιότερες, μορφές αποκλεισμού⁴¹.

Η παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη προστασία των κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων στην Ελλάδα επικυρώθηκε με τη χρηματοδότηση συγκεκριμένων δράσεων που εντάσσονται στο Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης. Συγκεκριμένα, το Υπουργείο Εργασίας στο κείμενο των οδηγιών για την υποβολή αιτήσεων χρηματοδότησης προγραμμάτων στο πλαίσιο της καταπολέμησης του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας ορίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό σαν «τη παρεμπόδιση της απορρόφησης κοινωνικών και δημοσίων αγαθών, όπως π.χ αυτά της εκπαίδευσης, του συστήματος υγείας, της συμμετοχής στο κοινωνικό γίνεσθαι και ιδιαίτερα της εργασίας, η έλλειψη των οποίων οδηγεί συνήθως και στην οικονομική ανέχεια»⁴².

Συμπερασματικά, η έννοια του αποκλεισμού, είναι μια έννοια που το περιεχόμενο της βρίσκεται σε διαδικασία προσδιορισμού. Τα κύρια συστατικά του αποκλεισμού, είναι ο πολυδιάστατος χαρακτήρας των αποστερήσεων, η επιμονή τους χρονικά, η συγκέντρωση τους σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού. Το φαινόμενο του αποκλεισμού επιβαρύνει περισσότερο ευπαθείς ομάδες ή ευάλωτα άτομα (vulnerable groups)-λόγω προσωπικών, κοινωνικών, οικονομικών ή άλλων αδυναμιών ή δυσκολιών – ή εκείνα τα άτομα που θα προσαρμοστούν δυσκολότερα στις κοινωνικοοικονομικές μεταβολές, κυρίως εξαιτίας:

- έλλειψης βασικών επαγγελματικών προσόντων και δεξιοτήτων,
- στέρξης ή μείωσης φυσικών προσόντων,
- εξάρτησης από ουσίες,
- κοινωνικού στιγματισμού και στερεότυπων προκαταλήψεων.

Τα απεξαρτημένα ή /και υπό απεξάρτηση άτομα αποτελούν μία από τις ασθενέστερες κοινωνικές ομάδες, που υφίστανται έντονα τον κοινωνικό αποκλεισμό από την αγορά εργασίας, λόγω των παραπάνω ελλείψεων. Υπάρχουν όμως και πολλοί κοινωνικοί παράγοντες που εμποδίζουν την ενσωμάτωση των απεξαρτημένων στο

⁴¹ Οι χρηματικές ποινές για παράδειγμα αφαιρούν από τον καταδικασθέντα ένα μέρος των οικονομικών μέσων που διαθέτει για να έχει πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες.

⁴² Μεγαλοοικονόμου, Θ., ό.π., σ. 24

κοινωνικό σύνολο, πέραν των ιδιαίτερων προσωπικών δυσκολιών, όπως η ανεργία, και η αυξανόμενη ανάγκη για εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό. Είναι λοιπόν πολλά τα αδιέξοδα που μπορεί να νιώσει ένας άνθρωπος όταν εμποδίζεται να πραγματοποιήσει τη σημαντικότερη αξία του, γιατί όπως υποστηρίζεται η εργασιακή απασχόληση, δεν εξασφαλίζει απλώς τα προς το ζην, αλλά παρέχει αναγνώριση και κοινωνική ταυτότητα. Η μετάβαση όμως στην εργασιακή απασχόληση είναι μια διαδικασία που δεν εξαρτάται άμεσα από το άτομο και τις εκπαιδευτικές του ικανότητες αλλά είναι απόρροια και άλλων παραγόντων, όπως της κοινωνικής τάξης και της δυνατότητας των εκπαιδευτικών ευκαιριών που έχει το κάθε άτομο και μπορούν να συντελέσουν σε μεγάλο βαθμό στην πραγμάτωση της επαγγελματικής αποκατάστασης

2.1. ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ /ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ. ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΜΕΣΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΠΟΔΟΧΗΣ.

Για να μπορέσει το άτομο να ενταχθεί αρμονικά στο κοινωνικό σύνολο είναι απαραίτητο να δεχθεί τον πολιτισμό της συγκεκριμένης κοινωνίας και να αναπτύξει την προσωπικότητά του σύμφωνα με το αξιολογικό σύστημα συμπεριφοράς που το κοινωνικό σύνολο αποδέχεται.

Η κοινωνία δεν είναι μόνο ιδεολογικό σύστημα και σύστημα αξιών, αλλά ταυτόχρονα και σύστημα τεχνικό-οικονομικό που κατασκευάζει, διαδίδει και χρησιμοποιεί υλικοτεχνικά προϊόντα απαραίτητα για τη ζωή. Ένα τέλει κοινωνικοποιημένο άτομο θα πρέπει να είναι ικανό να ανταποκριθεί στο πλέγμα των υποχρεώσεων που θεσπίζει η μορφή αυτής της κοινωνικής δραστηριότητας⁴³.

Ο Parsons διακρίνει πέντε φάσεις στην διαδικασία της κοινωνικής ένταξης του ατόμου ανάλογα με τον εκάστοτε φορέα κοινωνικοποίησης (μητέρα, οικογένεια, σχολείο, συνομήλικοι, επάγγελμα) με τελευταία την επαγγελματική κοινωνικοποίηση⁴⁴. Ο Rene Hubert επίσης παρατηρεί ότι μόνο «με επαγγελματικό εξοπλισμό ολοκληρώνεται η κοινωνικοποίηση του ατόμου»⁴⁵. Άτομα που δεν έχουν ενταχθεί ομαλά στο κοινωνικό σύνολο που δεν έχουν δηλαδή εσωτερικοποιήσει τη βασική δομή του συστήματος συμπεριφοράς και τις απαιτούμενες δεξιότητες και

⁴³ Πυργιωτάκης, Ιωαν., (1998), ό.π., σ. 25

⁴⁴ ό.π., σ. 19-21

⁴⁵ ό.π., σ. 25

ικανότητες για τη ζωή, είναι δύσκολο να υπάρξουν ως αυτόνομα και αυθύπαρκτα μέλη του κοινωνικού συνόλου⁴⁶.

Από την άλλη μεριά, η οργάνωση της εργασιακής διαδικασίας έχει βασιστεί στον υψηλό κατακερματισμό και την εξειδίκευση της εργασίας. Αποτέλεσμα της τεύλεορικής οργάνωσης της παραγωγής είναι :

- 1) ο αποχωρισμός του σχεδιασμού, της οργάνωσης και του ελέγχου από την παραγωγική εργασία,
- 2) η πόλωση των μισθωτών σε δύο ομάδες που αναπαράγουν στο χώρο της παραγωγής την κοινωνική διαφοροποίηση ανάμεσα στη διανοητική και τη χειρωνακτική εργασία,
- 3) ο επαναπροσδιορισμός της έννοιας της μαθητείας στο επάγγελμα και τις έννοιες της τεχνικής και επαγγελματικής κατάρτισης και
- 4) ο επαναπροσδιορισμός του περιεχομένου των επαγγελμάτων.

Παράλληλα, ο κατακερματισμός της εργασίας δημιούργησε επαγγέλματα που μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις βασικές κατηγορίες:

- A) Επαγγέλματα που απαιτούν υψηλό επίπεδο τεχνικών, οργανωτικών και γενικών γνώσεων,
- B) Επαγγέλματα που απαιτούν σημαντικό επίπεδο εξειδικευμένων γνώσεων τεχνικού και οργανωτικού χαρακτήρα και σε σχέση με ένα ορισμένο τμήμα της συνολικής παραγωγικής διαδικασίας και
- Γ) Επαγγέλματα με χαμηλό δείκτη τεχνικών και οργανωτικών γνώσεων αλλά σημαντικό εμπειρικό περιεχόμενο⁴⁷

Στην εποχή του κατακερματισμού της εργασίας, ο άνθρωπος εμφανίζεται ως φορέας αποκλειστικών κοινωνικών ιδιοτήτων, ως αντικείμενο κατηγοριοποιήσεων. Χωρίς κρυσταλλωμένες εργασιακές επαγγελματικές ιδιότητες το άτομο δεν «σημαίνει» τίποτα, δεν είναι αναγνωρίσιμο, άρα και δεν «υπάρχει» ως εντοπίσιμη και κοινωνικά νοσηματισμένη οντότητα. Από κοινωνική άποψη, λοιπόν, το άτομο ταυτίζεται με την επαγγελματική του σήμανση και η έννοια του επαγγέλματος

⁴⁶ ό.π., σ. 32-33

⁴⁷ Δεδουσόπουλος, Α., (1998), «Πολιτική Οικονομία της Αγοράς Εργασίας», Τ.Α', Αθήνα: Τυπωθήτω σ. 199-200

συγκροτεί την κεντρική μήτρα κοινωνικής σηματοδότησης του ατόμου, οροθετώντας την κοινωνική του ταυτότητα⁴⁸.

Είναι γνωστό πως όλες οι κοινωνίες έχουν παραδεχτεί την αναγκαιότητα της εργασίας για να επιβιώσουν, ανεξάρτητα αν κάθε τύπος κοινωνίας προσδίδει σ' αυτήν διαφορετικό περιεχόμενο και προσορισμό. Στις πρωτόγονες κοινωνίες, για παράδειγμα, η εργασία αποσκοπούσε στην εξασφάλιση της επιβίωσης των μελών τους κατά τρόπο στοιχειώδη- τροφή, στέγη, ενδυμασία-, ενώ στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες στον τομέα της εργασίας επικεντρώνονται οι δραστηριότητες εκείνες που χρωματίζουν σε σημαντικό βαθμό όχι μόνο την οικονομική αλλά και την κοινωνική, την πολιτιστική και πολιτική τους όψη.

Με τη σπουδαιότητα, λοιπόν που αποκτά η εργασία για τον άνθρωπο δεν είναι περίεργο το γεγονός ότι η εργασία αποβαίνει όχι μόνο ανάγκη γι' αυτόν για να επιβιώσει αλλά και δικαίωμα για να υπάρξει οικονομικά και κοινωνικά. Όπως άλλωστε, αναφέρεται και στη Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου «ο καθένας έχει δικαίωμα στην εργασία»⁴⁹.

Ο σύγχρονος άνθρωπος χρειάζεται για να μπορέσει να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις της εποχής μας, ποικίλα και αλληλοσυνδεόμενα προσόντα, που πρέπει να ανανεώνονται κάθε τόσο. Χρειάζεται:

1) Γενική παιδεία, ώστε να συλλαμβάνει το νόημα των κοινωνικών εξελίξεων, να αποκρυπτογραφεί πληροφορίες, να συνδυάζει και να αναπτύσσει γνώσεις, να έχει κριτήρια επιλογής, να ερμηνεύει δηλαδή την πραγματικότητα και να κατευθύνεται αυτοδύναμα μέσα σ' αυτήν

2) Τεχνικές γνώσεις και εξειδικευμένη κατάρτιση, που να συνδέεται με την απασχόληση

3) Βασικές κοινωνικές ικανότητες, όπως είναι εκείνες της στοχοθεσίας, του προγραμματισμού, της επεξεργασίας εναλλακτικών λύσεων, της προσαρμοστικότητας, της ανάπτυξης διαπροσωπικών σχέσεων, της συνεργατικότητας, του «να μαθαίνει πώς να μαθαίνει»⁵⁰.

Για τη διαμόρφωση των ροών προς την αγορά εργασίας υπάρχουν δύο θεσμοί εκτός αγοράς εργασίας που είναι σημαντικοί: το εκπαιδευτικό σύστημα και η

⁴⁸ Τσουκαλάς, Κωνσταντίνος., (1997) «Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα», Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 206

⁴⁹ Κασσιμάτη, Κούλα., (1998), «Ερευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης, Μελέτη 1, Η επιλογή του επαγγέλματος», Αθήνα, (ΕΚΚΕ), σ. 21-22

⁵⁰ Rogers, Alan., (1999), «Η εκπαίδευση ενηλίκων», Αθήνα, σ. 9-10

οικογένεια. Πρόκειται για τους δύο βασικούς θεσμούς με τους οποίους επιτυγχάνεται η ένταξη του πληθυσμού στην εργασία και την παραγωγική διαδικασία, πρόκειται για τους δύο βασικούς θεσμούς εγκοινωνισμού του ατόμου, με την έννοια όχι μόνο της φυσικής χρονικής αλληλουχίας (οικογένεια-εκπαιδευτικό σύστημα-εργασία) αλλά και με την έννοια της ιδεολογικής και τεχνικής προετοιμασίας για την ανάληψη της εργασίας⁵¹.

Η συμμετοχή του μελλοντικού εργαζόμενου στο εκπαιδευτικό σύστημα θεωρείται ως μορφή επένδυσης, τόσο από ατομική οπτική όσο και από την οπτική της κοινωνίας. Η απόκτηση γνώσεων θεωρείται ότι συμβάλλει στην αύξηση της παραγωγικότητας και της αποδοτικότητας της εργασίας, με αποτέλεσμα ο μεν εργαζόμενος να αποκτά ή να προσδοκά να αποκτήσει υψηλότερο επίπεδο εισοδήματος, η δε οικονομία να παράγει αποτελεσματικότερα μεγαλύτερες και καλύτερες ποσότητες προϊόντων και υπηρεσιών⁵². Η επένδυση σε εκπαίδευση δεν είναι μόνο οικονομική διεργασία, αλλά και επένδυση σε συμβολικό επίπεδο, στο επίπεδο της αυτοαναγνώρισης και στο επίπεδο της κοινωνικής ένταξης και αποδοχής⁵³.

Οι επιλογές ως προς την εκπαίδευση που αντιμετωπίζει το άτομο σε μια συγκεκριμένη στιγμή της ζωής του εξαρτώνται από τα επίπεδα εκπαίδευσης, τα οποία έχει ήδη ολοκληρώσει⁵⁴. Στο βαθμό που το επάγγελμα εξαρτάται από το επίπεδο και το είδος της εκπαίδευσης, η επιλογή μεταξύ διαφορετικών εκπαιδευτικών προοπτικών καθίσταται ταυτόχρονα και επιλογή επαγγέλματος⁵⁵.

Τα άτομα προτιμούν να εντάσσονται στην εκπαιδευτική διαδικασία σε νεαρές ηλικίες. Αντίστοιχα το κίνητρο για εκπαίδευση μειώνεται με την αύξηση της ηλικίας. Εξαίρεση αυτού του κανόνα είναι τα άτομα με ασταθή ένταξη στην αγορά εργασίας των οποίων η επανάκαμψη στην αγορά εργασίας προϋποθέτει την ολοκλήρωση ή την εκ νέου παρακολούθηση τμημάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Η σχέση των επαγγελμάτων με τα εργασιακά καθήκοντα και συνεπώς με τις εργασιακές δεξιότητες δεν προκύπτει ως σχέση ευθύγραμμης αντιστοίχισης⁵⁶. Από την άλλη μεριά, οι εργασιακές δεξιότητες δεν περιορίζονται μόνο σε τεχνικές δεξιότητες που προκύπτουν από την τεχνολογία και την οργάνωση του καταμερισμού

⁵¹ Δεδουσόπουλος, Απ., ό.π., σ. 38-39

⁵² ό.π., σ. 147-148

⁵³ ό.π., σ. 176

⁵⁴ ό.π., σ. 169

⁵⁵ ό.π., σ. 175

⁵⁶ Δεδουσόπουλος, Απ., ό.π., σ. 190

της εργασίας στο εσωτερικό της παραγωγικής μονάδας. Από τον εργαζόμενο οι εργοδότες απαιτούν να διαθέτει μια σειρά δεξιότητες οι οποίες αναφέρονται ως κοινωνικές δεξιότητες της παραγωγής και είναι απαραίτητες για την αποτελεσματική οργάνωση της παραγωγικής διαδικασίας. Πρόκειται για δεξιότητες κοινωνικής συμπεριφοράς: δυνατότητα επικοινωνίας, συνεργασιμότητα, εργασιακή πειθαρχία, υπακοή στον εργοδότη, ταύτιση με την επιχείρηση. Οι εργασιακές δεξιότητες μπορούν να διακριθούν σε δύο βασικές ομάδες:

A) βασικές δεξιότητες (*generic skills*), δεξιότητες που αποτελούν αντικείμενο και αναπτύσσονται μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία και

B) δεξιότητες που αποκτώνται κατά τη διάρκεια της παραγωγικής διαδικασίας καθαυτής (*specific skills*).

Η εκπαιδευτική διαδικασία μπορεί να παράσχει μόνο βασικές δεξιότητες και γνώσεις (όπως και γνώσεις κοινωνικών δεξιοτήτων) και μια αμυδρή εξοικείωση με το εργασιακό περιβάλλον. Το σχολικό σύστημα έχει θεωρηθεί ως αποτελεσματικότερο στην παραγωγή και εμπέδωση των δεξιοτήτων κοινωνικής συμπεριφοράς. Το είδος και η βαθμίδα εκπαίδευσης του ατόμου συνδέεται με τις προοπτικές απασχόλησης και επαγγελματικής σταδιοδρομίας, όμως η σύνδεση είναι περισσότερο χαλαρή και μεσολαβούμενη από την ενεργό επίδραση πληθώρας άλλων παραγόντων⁵⁷.

Το επίπεδο εκπαίδευσης λειτουργεί για τους εργοδότες σαν σινιάλο για πιθανές εργασιακές δεξιότητες και τους διαβεβαιώνει ότι τουλάχιστον ο υποψήφιος έχει ορισμένες από τις αναγκαίες δεξιότητες κοινωνικής συμπεριφοράς. Ακόμα δε περισσότερο, το επίπεδο εκπαίδευσης των υποψηφίων για πρόσληψη πιστοποιεί όχι τόσο τις εργασιακές ικανότητες και δεξιότητες αλλά και την ικανότητα να αποκτηθούν αυτές οι ικανότητες (*trainability*)⁵⁸.

Το εκπαιδευτικό σύστημα όμως, όπως υποστηρίζουν οι κριτές της θεωρίας του Ανθρώπινου Κεφαλαίου (Μαρξιστικές κριτικές προσεγγίσεις και λιγότερο ριζοσπαστικές όπως η ανάλυση του Bourdieu για το εκπαιδευτικό σύστημα), λειτουργεί με τρόπο ώστε να αποκλείει, σταδιακά, μεγάλες ομάδες νέων, οι οποίοι υποχρεώνονται είτε να διακόψουν πλήρως την εκπαίδευσή τους, είτε να στραφούν σε είδη εκπαίδευσης με μικρό κοινωνικό κύρος και χαμηλές εισοδηματικές απολαβές. Η

⁵⁷ό.π., σ. 190-192

⁵⁸ό.π., σ. 194. Εναλλακτικά κριτήρια όπως τα αναφέρει ο Spence, M. στο άρθρο του «Signaling, Screening and Information», στο S. Rosen, *Studies in labour Markets*, Chicago Press, 1981, σ. 319: Η προηγούμενη εργασιακή ιστορία, το επίπεδο του μισθού στη συγκεκριμένη αγορά εργασίας, το ποινικό του μητρώο και η υπηρεσία του στο στρατό, η κατάσταση της υγείας του, αποτελούν πηγές πληροφοριών.

συντριπτική πλειοψηφία των νέων που υφίσταται αυτόν τον αποκλεισμό προέρχεται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, με αποτέλεσμα ο εκπαιδευτικός αποκλεισμός να δημιουργεί τις προϋποθέσεις διαίωνισης των κοινωνικών ανισοτήτων και αποστέρησης των δυνατοτήτων κοινωνικής ανέλιξης.

Με την έννοια αυτή, το εκπαιδευτικό σύστημα παρεμβαίνει ενεργά στην κοινωνική και τεχνική κατάτμηση της εργασίας, ασκώντας μια ισχυρή καταμενητική λειτουργία πριν την αγορά εργασίας, ενισχύοντας τις ήδη υφιστάμενες κατατμήσεις της αγοράς εργασίας. Κατά συνέπεια, η θεωρία του Ανθρώπινου Κεφαλαίου, η οποία αντιλαμβάνεται τις επιλογές στις οποίες προβαίνουν τα άτομα σε σχέση με το είδος και το επίπεδο της εκπαίδευσης ως αποτέλεσμα ελεύθερων επιλογών, είναι λανθασμένη⁵⁹.

Η μελέτη των παραγόντων που καθορίζουν τη σχολική αποτυχία έχει δείξει ότι αυτή προσδιορίζεται ελάχιστα από τις εγγενείς διανοητικές ικανότητες, κλίσεις κ.λπ. των εκπαιδευόμενων. Αντίθετα, ως καθοριστικοί παράγοντες έχουν προσδιοριστεί το οικογενειακό υπόβαθρο των ατόμων, όπως αυτό προσεγγίζεται από το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, το επάγγελμα που ασκούν και την οικονομική τους ευρωστία, παράγοντες που διαμορφώνουν το «πολιτιστικό» κεφάλαιο το οποίο είναι ένα κράμα γνώσεων και ιδεολογικών στοιχείων που καθορίζει τις στάσεις και τις συμπεριφορές, την προδιάθεση έναντι της εκπαίδευσης αλλά και μορφωτικά εφόδια που έχουν άμεση σχολική χρησιμότητα. Το πολιτισμικό κεφάλαιο ενεργοποιείται ακόμα περισσότερο μέσω του δικτύου κοινωνικών γνωριμιών και σχέσεων που είναι καθοριστικό για την πρόσβαση σε θέσεις απασχόλησης. Εν κατακλείδι, η ελευθερία επιλογής των ατόμων σε σχέση με το επάγγελμα και την εκπαίδευση περιορίζεται από την ύπαρξη ήδη παγιωμένων κοινωνικών ανισοτήτων, αλλά και από την ύπαρξη άνισων ευκαιριών στις αγορές εργασίας⁶⁰.

Η σχέση ανάμεσα στην εκπαίδευση και την απασχόληση θεωρήθηκε ανέκαθεν, τόσο από τους επιστήμονες όσο και από όσους χαράζουν την οικονομική και εκπαιδευτική πολιτική, ως μια σχέση θετική, με την έννοια ότι περισσότερη εκπαίδευση - κατάρτιση μεταφράζεται για τα άτομα σε καλύτερες θέσεις εργασίας

⁵⁹ ό.π., σ. 205-206

⁶⁰ ό.π., σ. 208-210. Επίσης Πυργιωτάκης, Ιωάν., (1998), ό.π., σ. 11-12, Σ. Καλογρίδη-Κουτσόκωστα, (1998), κ.α., «Η εγκατάλειψη του σχολείου», Αθήνα, σ. 128-129, και Κασιμάτη, Κούλα., «Το Ελληνικό σχολείο και ο χώρος της εργασίας», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα. χ.χ., σ.124

και υψηλότερες αποδοχές και σε οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη για την κοινωνία συνολικότερα⁶¹.

Η υιοθέτηση της άποψης ότι η εμφανιζόμενη ανεργία είναι κατά κύριο λόγο διαρθρωτική - ότι οφείλεται δηλαδή, στην αναντιστοιχία μεταξύ των γνώσεων των ανέργων και των αναγκών στην αγορά εργασίας - είχε ως λογική συνέπεια να θεωρηθεί η περαιτέρω εκπαίδευση, κατάρτιση και εξειδίκευση του εργατικού δυναμικού ως η απάντηση - λύση στο πρόβλημα της ανεργίας⁶².

Η μελέτη της σχέσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας και της δομής της απασχόλησης καθιστά τον επαγγελματικό προσανατολισμό, τις εκπαιδευτικές ευκαιρίες, τη δυνατότητα επιλογής της θέσης εργασίας και το ρυθμό κοινωνικής κινητικότητας ως δείκτες κοινωνικής δικαιοσύνης ή αδικίας και όπως προκύπτει δεν αποτελεί η σχέση αυτή προϊόν επικράτησης του αξιοκρατικού δόγματος. Οι εξελίξεις στο χώρο εργασίας εξαρτώνται σημαντικά από κοινωνικές διαφοροποιήσεις που σχετίζονται, αφ' ενός με τα ακαδημαϊκά προσόντα και αφ' ετέρου με τη στάση των εργοδοτών. Άτομα που έχουν τα ίδια ακαδημαϊκά προσόντα και επαγγελματική εμπειρία, αλλά διαφέρουν στο χρώμα δέρματος, το φύλο, την προσαρμοστικότητα ή την εθνικότητα, δεν έχουν τις ίδιες ευκαιρίες στο παιχνίδι του ανταγωνισμού για εργασία⁶³.

Η διαδικασία λοιπόν της πλήρους ενσωμάτωσης των νέων στην κοινωνία των ενηλίκων δεν γίνεται πια αυτόματα ούτε είναι σαφώς οροθετημένη, αφού στις περισσότερες περιπτώσεις δεν αποτελεί το πέρας μικρής γέφυρας που συνδέει την εκπαίδευση με την αγορά εργασίας, αλλά φαίνεται να είναι μέρος ενός μακροχρόνιου ταξιδιού που αρχίζει πολύ πριν φύγουν οι νέοι από το σχολείο και δεν τελειώνει απαραίτητα με την πρώτη είσοδό τους στη αγορά εργασίας. Η μετάβαση από την εκπαίδευση /αρχική κατάρτιση στην εργασία είναι ιδιαίτερα σημαντική, επειδή μπορεί να επηρεάσει καταλυτικά το εύρος των ευκαιριών των νέων για εργασία, εκπαίδευση και κατάρτιση σε όλη την υπόλοιπη ζωή τους. Ο προβληματισμός για τη μετάβαση των νέων από το σχολείο στην εργασία ξεκίνησε τη δεκαετία του 1970,

⁶¹ Λ. Μαράτου- Αλιμπράντη, Χατζηγιάννη, Ανδ., «Ανεργία, Εργασία, Εκπαίδευση-Κατάρτιση στην Ελλάδα και τη Γαλλία, ό.π., σ. 13 καθώς και Τσίγκανου, Ι., (1998), «Εκπαίδευση και απασχόληση κοινωνικά μειονεκτούντων ατόμων: φράγματα και αποκλεισμοί», στο Μαράτου, Μ., Χατζηγιάννη (επιμ) Ανεργία, Εργασία, Εκπαίδευση- Κατάρτιση στην Ελλάδα και στη Γαλλία, ΕΚΚΕ, Αθήνα, σ. 256

⁶² Λ. Μαράτου- Αλιμπράντη, Χατζηγιάννη, Ανδ., κ.α., ό.π., σ. 13

⁶³ Τσίγκανου, Ιωαν., κ.α., ό.π., σ. 250-253. Ο Βέμπερ χρησιμοποίησε τον όρο «φράγμα» (closure) για να αναφερθεί σε μια διαδικασία ιεραρχικής υποταγής, όπου μια κοινωνική ομάδα μονοπωλεί πλεονεκτήματα, αγαθά, ευκαιρίες, αποκλείοντας την πρόσβαση σ' αυτά σε άτομα ομάδας που θεωρούνται κατώτερα ή ακατάλληλα.

ύστερα από τη μεγάλη αύξηση της ανεργίας των νέων και εστιάστηκε αρχικά στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι νέοι οι οποίοι εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο. Σήμερα όμως, αναγνωρίζεται ότι η μετάβαση ενέχει δυσκολίες και μπορεί να εγκυμονεί κινδύνους για όλους τους νέους.

Το θέμα λοιπόν της μετάβασης είναι πιο επίκαιρο από ποτέ. Αυτό αναδεικνύεται και από την ανάπτυξη εθνικών παρατηρητηρίων μετάβασης στην αγορά εργασίας σε ευρωπαϊκό (Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Ιρλανδία, Ιταλία, Ολλανδία, Πορτογαλία, Σκοτία, Σουηδία) και διεθνές επίπεδο (ΗΠΑ, Καναδά, Ιαπωνία, Αυστραλία). Επίσης, το θέμα εκπαίδευση – κατάρτιση - απασχόληση αποτελεί αντικείμενο ενασχόλησης διεθνών οργανισμών και οργάνων όπως η EUROSTAT, OECD, CEDEFOP, DGXXII, το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα Ερευνών, και δίκτυα όπως το European Transitions in Youth και το Πρόγραμμα Catewe. Η χώρα μας όμως απουσιάζει μέχρι τώρα από τη συζήτηση και τον προβληματισμό σε ευρωπαϊκό επίπεδο για τη μετάβαση των νέων στην αγορά εργασίας. Εξαιρεση αποτελούν οι προσπάθειες του Εθνικού Παρατηρητηρίου Απασχόλησης του ΟΑΕΔ και το νεοϊδρυθέν Παρατηρητήριο Μετάβαση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου⁶⁴.

2.2. ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ –ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ

Η κρατούσα άποψη στην Ευρωπαϊκή Ένωση σχετικά με την ένταξη ή επανένταξη στην αγορά εργασίας συνδέεται με την ανάγκη της άτυπης συνεχιζόμενης επιμόρφωσης και κατάρτισης του εργατικού δυναμικού, η οποία με τη σειρά της θεωρείται ότι επιτρέπει την ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων και την αποδοτικότερη λειτουργία του εργατικού περιβάλλοντος⁶⁵. Η έμφαση της Ε.Ε στην προώθηση της επένδυσης στην εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση, στην αξιοποίηση δηλαδή του ανθρώπινου δυναμικού ή διαφορετικά των ανθρωπίνων σχέσεων για την αντιμετώπιση των ανταγωνιστικών προκλήσεων της σύγχρονης οικονομικής τάξης πραγμάτων και των φαινομένων αποκλεισμού, αντανακλά μια υποβόσκουσα προτίμηση στο «παράδειγμα της εξειδίκευσης»⁶⁶.

Σύμφωνα με το ορισμό της UNESCO (1975), τα προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων αποτελούν οργανωμένα προγράμματα εκπαίδευσης που παρέχονται προς

⁶⁴ <http://www.pi-schools.gr/greek/organisation/omeas-sep/project/intro.htm>

⁶⁵ Παπαδόπουλος, Απ., Σερεμέτης, Δημ., κ.α., ό.π., σ. 337

⁶⁶ Τσίγκανου, Ιωαν., κ.α., ό.π., σ. 249-250

όφελος και είναι προσαρμοσμένα στις ανάγκες ατόμων που βρίσκονται εκτός του κανονικού σχολικού και πανεπιστημιακού συστήματος και που είναι πάνω από 15 ετών⁶⁷. Αποτελούν μια οργανωμένη επαγγελματική δραστηριότητα με τη βοήθεια της οποίας τα άτομα αναπτύσσουν τις ικανότητες τους, εμπλουτίζουν τις γνώσεις τους και μεταβάλλουν τις στάσεις και τις συμπεριφορές τους προς τη διπλή προοπτική της ολοκληρωμένης προσωπικής τους ανάπτυξης και της συμμετοχής τους στην κοινωνική, οικονομική, πολιτιστική ανάπτυξη⁶⁸. Τα προγράμματα αυτά συνεισφέρουν στη δημιουργία της προσωπικής ταυτότητας και στην κοινωνική αναγνώριση⁶⁹.

Η έννοια της επαγγελματικής κατάρτισης παραπέμπει στο ζήτημα της αλλαγής στάσεων μέσω αυτής, ζήτημα το οποίο με τη σειρά του παραπέμπει στην έννοια της κοινωνικοποίησης, νοούμενης ως διεργασίας εγχάραξης στάσεων που επηρεάζουν τη δράση και τις κατευθύνσεις μας⁷⁰. Διαφορετικά, η κατάρτιση δεν αποτελεί αυτή καθαυτή εκπαίδευση, αλλά εντοπίζεται σε κάτι περισσότερο, στην επιδίωξη περισσότερης ενηλικιότητας. Για το λόγο αυτό, οι εκπαιδευτές ενηλίκων δεν πρέπει να περιορίζουν τους στόχους τους σε ειδικούς στενούς στόχους κατάρτισης. Μέρος του σκοπού τους πρέπει να είναι η διεύρυνση των οριζόντων των εκπαιδευομένων μέσα από τη δημιουργική και κριτική μάθηση⁷¹. Τα προγράμματα κατάρτισης λοιπόν έχουν στόχο την ενίσχυση και την προώθηση της ενηλικιότητας των εκπαιδευομένων και πρέπει να επιδιώκουν:

Α) την προώθηση της προσωπικής ανάπτυξης,

Β) την ενθάρρυνση της ανάπτυξης της αίσθησης προοπτικής και

Γ) την καλλιέργεια της αυτοπεποίθησης, της δύναμης της επιλογής και δράσης, την αύξηση της υπευθυνότητας⁷².

Τα αισθήματα των ενηλίκων εκπαιδευομένων είναι πολύ διαφορετικά από εκείνα των παιδιών που πηγαίνουν σχολείο. Οι ενήλικοι:

- παρακολουθούν προγράμματα εκπαίδευσης από τη δική τους επιθυμία για μάθηση,
- κατανοούν την αξία της εργασίας στην οποία εμπλέκονται και είναι σταθερά προσανατολισμένοι στο τέλος της προσπάθειας,

⁶⁷ Rogers, Alan., ό.π., σ. 54

⁶⁸ Κόκκος, Α., «Κοινωνικοποίηση και επαγγελματική κατάρτιση /επένταξη των ψυχικά ασθενών», Κομοτηνή χ.χ., σ. 1

⁶⁹ Claude Pair, κ.α., Education for the 21st century: issues and prospects, France 1998, σ. 231

⁷⁰ Κόκκος, Α., ό.π., σ. 1

⁷¹ Rogers, Alan., ό.π., σ. 130

⁷² ό.π., σ. 60-63

- ο χρόνος είναι πολύτιμος, αντιμετωπίζουν διαφορετικά το χρόνο,
- έχουν πολλούς ρόλους, ευθύνες και υποχρεώσεις και
- έχουν πιο σταθερά ενδιαφέροντα.⁷³

Για να επιτευχθεί ο στόχος της κατάρτισης, το νέο αντικείμενο μάθησης πρέπει να έχει νόημα για τον εκπαιδευόμενο και πρέπει να συνδέεται με κάποιο τρόπο με προηγούμενη μάθηση⁷⁴. Κάτω από τη διαρκή ποιοτική και ποσοτική αναντιστοιχία της προσφοράς και της ζήτησης του εκπαιδευτικού προϊόντος και την κρίση στην εκπαίδευση που εκδηλώνεται καθημερινά, ο επαγγελματικός προσανατολισμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως το εργαλείο για τη γεφύρωση των εσωτερικών κλίσεων του ατόμου με τις δυνατότητες της αγοράς εργασίας. Τα στοιχεία που πρυτανεύουν στη θεώρηση του επαγγελματικού προσανατολισμού, είναι η αυτογνωσία του ατόμου και η πληροφόρηση για την αγορά εργασίας⁷⁵.

Ανακεφαλαιώνοντας, η επιλεκτικότητα της αγοράς εργασίας που επήλθε κυρίως από το μέγεθος και την ταχύτητα των τεχνολογικών μεταβολών αλλά κι η έμφαση της Ευρωπαϊκής ένωσης στην προώθηση της «επένδυσης» στην εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση, στην αξιοποίηση, για την αντιμετώπιση των ανταγωνιστικών προκλήσεων της σύγχρονης οικονομίας και των φαινομένων αποκλεισμού εμφανίζει ως απαραίτητη την όλο και μεγαλύτερη εξειδίκευση.

Λαμβάνοντας υπόψη λοιπόν τις εξελίξεις στον εργασιακό τομέα, προβάλλει επιτακτική η ανάγκη εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης των πρώην χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών, έτσι ώστε να μπορέσει να πραγματοποιηθεί η κοινωνική τους επανένταξη, μέσω της επαγγελματικής τους αποκατάστασης. Τα απεξαρτημένα ή /και υπό απεξάρτηση άτομα, αποτελούν μία από τις ασθενέστερες κοινωνικές ομάδες που υφίστανται τον κοινωνικό αποκλεισμό από την αγορά εργασίας, και όχι μόνο δεν αποτελούν μέρος του εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού της χώρας, αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις δεν έχουν ούτε τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την ανεύρεση εργασίας.

⁷³ Smith Robert M., ό.π., σ. 33

⁷⁴ ό.π., σ. 55

⁷⁵ Κασσιμάτη, Κούλα., «Το ελληνικό σχολείο και ο χώρος της εργασίας», ό.π., σ. 131-132

3.1. ΤΑ ΑΠΕΞΑΡΤΗΜΕΝΑ ΑΤΟΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η κατανάλωση/ κατάχρηση ναρκωτικών ουσιών και η εξάρτηση από αυτές εμφανίστηκαν στην Ελλάδα, με τα χαρακτηριστικά του διευρυνόμενου κοινωνικού προβλήματος τη δεκαετία του '80. Τότε ξεκίνησαν να λειτουργούν και τα πρώτα προγράμματα απεξάρτησης: α) Το Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων, το 1983, και β) η Μονάδα Απεξάρτησης Τοξικομανών και Αλκοολικών, του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Αττικής, το 1987. Αυτά τα δύο προγράμματα αποτελούν τις κύριες και τις μεγαλύτερες θεραπευτικές προσπάθειες στην Ελλάδα⁷⁶

Καταρχήν είναι απαραίτητοι κάποιοι διευκρινιστικοί ορισμοί:

Ορίζουμε ως κοινωνικό αποκλεισμό για τα απεξαρτημένα άτομα εκείνη την κοινωνική κατάσταση κατά την οποία τα απεξαρτημένα άτομα

1. Στιγματίζονται με επιθετικούς ή άλλους προσδιορισμούς και περιθωριοποιούνται .
2. Δεν έχουν ίσες ευκαιρίες ή ακόμη ισότιμη πρόσβαση σε κοινωνικά αγαθά, υπηρεσίες, παροχές.
3. Δεν απολαμβάνουν, ενώ το επιθυμούν και το έχουν ανάγκη, τα κοινωνικά τους δικαιώματα.

Ορίζουμε ως απεξαρτημένα άτομα τα πρώην εξαρτημένα από ναρκωτικές ουσίες άτομα, τα οποία έχουν ολοκληρώσει ένα πρόγραμμα απεξάρτησης ή απέχουν από τη λήψη/ κατάχρηση ναρκωτικών ουσιών τα τελευταία τρία (3) έτη της ζωής τους και ακολουθούν ένα νέο τρόπο ζωής⁷⁷.

3.2. ΠΕΔΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΠΕΞΑΡΤΗΜΕΝΩΝ

Η μακροχρόνια κατάχρηση ναρκωτικών ουσιών δημιουργεί προβλήματα στην υγεία και κινδύνους για την ζωή των εξαρτημένων ατόμων. Μερικά από αυτά τα προβλήματα υγείας εξακολουθούν να υφίστανται και να απασχολούν το άτομο και

⁷⁶ Φακτολάς, Ν., Στυλιάρης, Κ., Μουλά, Κ., (1996), «Ο κοινωνικός αποκλεισμός των απεξαρτημένων ατόμων», στο Δ. Καραντίνος, Α. Μαράτου- Αλμπραντή, Φρονίμου, Ε., (επιμ) Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα: Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής. Τόμος Α'. ΕΚΚΕ, Αθήνα, σ. 334-335

⁷⁷ ό.π., σ. 334

μετά την απεξάρτηση του από τις ουσίες και δεν είναι εύκολη η αντιμετώπισή τους, γιατί οι περισσότεροι είναι ανασφάλιστοι. Σημαντικό είναι επίσης το γεγονός πως πολλοί απεξαρτημένοι αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα στην κοινωνική επαφή και την επικοινωνία με τους άλλους ανθρώπους, καθώς είναι φορείς και άλλων ασθενειών όπως AIDS, ή πάσχουν από ηπατίτιδα Α ή C.

Πολλά άτομα εξαρτημένα από ουσίες ταυτόχρονα πάσχουν από ψυχικές διαταραχές. Όμως, δεν είναι σαφές ποια διαταραχή προϋπήρχε και ποια προέρχεται από τις ουσίες. Αυτό που έχει σημασία είναι πως τα συμπτώματα διαταραχών τα οποία προκλήθηκαν από τις ουσίες είναι αναστρέψιμα, όταν σταματήσει η εξάρτηση. Τα απεξαρτημένα άτομα δεν είναι, δεν πρέπει να θεωρούνται, αλλά και να αντιμετωπίζονται ως άρρωστοι ή ως άτομα με ειδικές ανάγκες. Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα των απεξαρτημένων ατόμων είναι οι σχέσεις τους και η επικοινωνία με τους άλλους ανθρώπους. Η απεξάρτηση από τις ουσίες και η ένταξη/επανεένταξη των απεξαρτημένων ατόμων είναι και πρέπει να γίνει αποδεκτή από την κοινωνία ως μια διαδικασία ψυχοκοινωνικής ωρίμανσης και ανάπτυξης του ατόμου, η οποία απαιτεί χρόνο και αλλαγές όχι μόνο σε ορισμένες συμπεριφορές του ατόμου, αλλά συνολική αλλαγή στον τρόπο σκέψης, στον τρόπο ζωής.

Στη διάρκεια αυτής της διαδικασίας τα απεξαρτημένα άτομα:

- Παραμένουν ευάλωτα απέναντι σε πρόσωπα, μέρη, συναισθήματα ή γεγονότα.
- Πρέπει να μάθουν να προσαρμόζονται σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες και εκδηλώσεις χωρίς ναρκωτικές ουσίες.
- Αποκτούν ένα νέο ρόλο μέσα στην οικογένεια.
- Δυσκολεύονται να θέσουν προσωπικούς κανόνες και όρια.
- Αισθάνονται ενοχές και ντροπή για το παρελθόν τους.
- Δυσκολεύονται να γνωρίσουν και να εμπιστευτούν τους ανθρώπους.

-Πολύ συχνά, ο απεξαρτημένος γίνεται επιθετικός, ασυνεπής, αδιάφορος, προκλητικός⁷⁸.

Η διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης οριοθετεί το καινούργιο ξεκίνημα μια ζωής χωρίς ουσίες και απαιτεί την ενεργητική συμμετοχή του απεξαρτημένου στο καθημερινό γίνεσθαι, τη διαρκή κινητοποίηση του σε πολλά επίπεδα: στο επίπεδο, της οικογένειας, των φίλων και των κοινωνικών σχέσεων, του σώματος και της φροντίδας της υγείας του, της επαγγελματικής και γενικότερης εκπαίδευσής του, της εργασίας, της κατοικίας και του προσωπικού χώρου.

Επομένως η ολοκλήρωση της διαδικασίας απεξάρτησης συνοδεύεται εκτός των άλλων κι από την εύρεση κατοικίας για τα απεξαρτημένα άτομα, γεγονός που παίζει καθοριστικό ρόλο για την εξέλιξη της πορείας του. Η διαδικασία αυτή είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων, όπως: της αποδοχής και αντιμετώπισης που θα έχει το άτομο από το οικογενειακό του περιβάλλον, θα είναι αποδεκτό από την οικογένεια του, και θα υπάρχει ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας εκείνη η ποιότητα στις σχέσεις και στην επικοινωνία που θα συμβάλει θετικά στην ένταξη/ επανένταξη του; Είναι επίσης συνάρτηση, της οικονομικής δυνατότητας του απεξαρτημένου να ζήσει σε διαφορετική κατοικία από τους γονείς του, σε περίπτωση που δεν πληρούνται τα παραπάνω, και φυσικά είναι συνάρτηση της γενικότερης αποδοχής των ατόμων αυτών από την κοινωνία μας. Στο πλαίσιο της αποδοχής των απεξαρτημένων από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, θα αποδεχτούν οι ιδιοκτήτες μιας κατοικίας να την ενοικιάσουν σε ένα άτομο, όταν γνωρίζουν πως είχε εμπλακεί με τα ναρκωτικά; Ή θα τον αντιμετωπίζουν ως διαφορετικό, λόγω της εμπλοκής του με τη χρήση, αναπαράγοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τον κοινωνικό του αποκλεισμό. Είναι γεγονός πως πολλά απεξαρτημένα άτομα, επειδή δεν έχουν εργασία, λόγω ακρίβειας των ενοικίων και επειδή η οικογένεια τους δεν τα αποδέχεται ή δεν μπορεί να τα συντηρήσει, αναγκάζονται να αναζητούν στέγη στο φιλικό ή το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις απεξαρτημένων που συγκατοικούν με φίλους τους από την «πιάτσα», οι οποίοι δεν έχουν ακόμα απεξαρτηθεί⁷⁹.

Έχει βρεθεί ότι ο συνδυασμός ανεργίας, οικονομικής εξάρτησης από τους γονείς και παραμονής στην πατρική κατοικία μετά τη θεραπεία, οδηγεί με μεγάλη

⁷⁸ ό.π., σ. 337

⁷⁹ Σύνδεσμος Κοινωνικής Επανένταξης (ΣΚΕ), 1993.

συχνότητα στην υποτροπή⁸⁰. Οι περισσότεροι από τους έφηβους που αποκτούν εξάρτηση από τις ουσίες, συνήθως δεν ολοκληρώνουν την δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Λύκειο). Έτσι, όταν ολοκληρώσουν το πρόγραμμα και απεξαρτηθούν, δεν διαθέτουν το βασικό τυπικό προσόν (απολυτήριο Λυκείου) που απαιτείται για να εργαστούν⁸¹. Το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο αποτελεί εμπόδιο όχι μόνο για να διεκδικήσουν θέσεις εργασίας αλλά και για να αποκτήσουν επαγγελματική κατάρτιση σε μια σειρά από σύγχρονα επαγγέλματα. Αναγκάζονται έτσι να συνεχίσουν και να ολοκληρώσουν την δευτεροβάθμια εκπαίδευση παρά τις δυσκολίες που μπορεί να αντιμετωπίσουν να «ξανακαθίσουν στα θρανία», λόγω κυρίως της ηλικίας τους και της μεγάλης χρονικής απόστασης που τους χωρίζει από τις εκπαιδευτικές διαδικασίες που εγκατέλειψαν.

Ένα λοιπόν από τα, σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα απεξαρτημένα άτομα είναι η εύρεση εργασίας. Αυτή αποτελεί βασική προϋπόθεση για:

- Τη δημιουργία της νέας τους ταυτότητας.
- Την εξασφάλιση των όρων ανεξάρτητης διαβίωσης, χωρίς οικονομική εξάρτηση από την οικογένεια.
- Την προσωπική τους δημιουργία.
- Τη δημιουργία κοινωνικών σχέσεων
- Την κοινωνική αναγνώριση
- Την αποκατάσταση δεσμών κοινωνικής αλληλεγγύης

Τα απεξαρτημένα άτομα καλούνται να ενταχθούν στην αγορά εργασίας με δυσμενείς και άνισους όρους. Οι όροι ένταξης είναι δυσμενείς, διότι η αγορά εργασίας δεν είναι ανοιχτή ούτε παρέχει απλόχερα ευκαιρίες για επαγγελματική απασχόληση, τα παραπάνω σε συνδυασμό με την αύξηση της ανεργίας και την υπερπληθώρα υπερεξειδικευμένων που αναζητούν εργασία στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες⁸², καθιστούν εξαιρετικά δύσκολο για τους απεξαρτημένους να αποκτήσουν δουλειά. Συγχρόνως, τα απεξαρτημένα άτομα έχουν επιπλέον να αντιμετωπίσουν μια σειρά από προβλήματα:

⁸⁰ Παπαδή, Μ., Σφηκάκη, Μ., Λάλος, Ν., Μάτσα, Κ., (1993), «Κοινωνική επανένταξη Μια δύσκολη φάση του προγράμματος απεξάρτησης», Τετράδια Ψυχιατρικής, Νο 43

⁸¹ Φακιολάς, Ν., Στυλιάρας, Κ., Μουλά, Κ., (1996), ό.π., σ. 339

⁸² Τσίγκανου, Ι., ό.π., σ. 256

-Όπως προαναφέρθηκε το μορφωτικό επίπεδό τους είναι χαμηλό ή μέσο. Ο ένας στους δύο δεν έχει τελειώσει το Λύκειο. Αυτό δεν τους επιτρέπει να καταρτιστούν και να ασχοληθούν με μια σειρά από επαγγέλματα.

-Δεν έχουν ειδίκευση

-Δεν έχουν εκείνες τις εμπειρίες και τις δεξιότητες που θα τους βοηθήσουν να διεκδικήσουν θέσεις εργασίας.

-Η πλειοψηφία τους δεν έχει «λευκό» ποινικό μητρώο και δε γνωρίζει τις ευεργετικές διατάξεις της σχετικής νομοθεσίας (νόμος 1729/1987, άρθρο 26, παρ.12). Έτσι, δεν μπορούν να εργαστούν σε δημόσιους φορείς, σε οργανισμούς κοινής ωφέλειας σε Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης αλλά ούτε και σε ιδιωτικές επιχειρήσεις που ζητούν «λευκό» ποινικό μητρώο⁸³. Ωστόσο, με την τροποποίηση του νόμου (άρθρο 12 του Ν 1729/1987 όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 14 Ν 2161/1993 και το άρθρο 5 παρ. 2-6 Ν 3189/2003), ισχύουν ευνοϊκότερες διατάξεις για την αντιμετώπιση του εξαρτημένου χρήστη και συγκεκριμένα στην περίπτωση που προμηθεύεται, κατέχει ή καλλιεργεί ναρκωτικές ουσίες σε ποσότητα που αποδεδειγμένα εξυπηρετεί την προσωπική του χρήση τιμωρείται με φυλάκιση ενός έτους, η οποία δεν καταχωρείται στα αντίγραφα του ποινικού μητρώου εκτός εάν μέσα σε πέντε χρόνια επακολουθήσει νέα αμετάκλητη καταδίκη για την ίδια πράξη (παρ.2).

-Η πλειοψηφία των απεξαρτημένων ανδρών δε διαθέτει απολυτήριο στρατού αλλά μια βεβαίωση απαλλαγής, η οποία αναφέρει πως είναι «τοξικομανείς». Έτσι δεν μπορούν να εργαστούν σε δημόσιους φορείς, σε Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης και σε ιδιωτικές επιχειρήσεις που ζητούν «καθαρό» απολυτήριο στρατού. Παρόλα αυτά ενεργοποιούνται επεικέστερες διατάξεις για την αντιμετώπιση των εξαρτημένων χρηστών, ανάμεσα στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και η αναβολή στράτευσης για το χρονικό διάστημα που διαρκεί το πρόγραμμα απεξάρτησης⁸⁴ (άρθρο 21 Ν 2331/1995 όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 6 παρ. 1, 2, 6 Ν 3189/2003).

-Όσοι απεξαρτημένοι δεν έχουν «λευκό» ποινικό μητρώο και δεν διαθέτουν απολυτήριο στρατού δεν μπορούν να αποκτήσουν επαγγελματική άδεια

⁸³ Σύνδεσμος Κοινωνικής Επανάταξης (ΣΚΕ), 1993

⁸⁴ Ζαραφωνίτου, Χ., «Ναρκωτικά: Η παινικο-θεραπευτική αντιμετώπιση ενός κοινωνικού προβλήματος», Ποιν. Δικ. 10/2004, σ. 1187

οδήγησής⁸⁵. Δηλαδή δεν μπορούν να εργαστούν ως οδηγοί λεωφορείων, φορτηγών, ταξί κ.λπ.

-Αρκετοί εργοδότες δεν απασχολούν στην επιχείρησή τους απεξαρτημένα άτομα, διότι είναι προκατειλημμένοι απέναντί τους και δεν μπορούν να τα εμπιστευτούν.

Σημαντικό επίσης ρόλο στην ενίσχυση του αποκλεισμού των απεξαρτημένων, από τα αγαθά και τις υπηρεσίες που μια κοινωνία προσφέρει, διαδραματίζουν και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Στην αποκαλούμενη εποχή της πληροφόρησης και της επικοινωνίας, τα ΜΜΕ διαμεσολαβούν όλο και περισσότερο μεταξύ των ανθρώπων και της πραγματικότητας⁸⁶. Με την ολοένα και μεγαλύτερη εξάπλωση των ΜΜΕ, ο ρόλος των ειδήσεων στην αντίληψη που σχηματίζουν οι άνθρωποι για τα απεξαρτημένα παίζει καθοριστικό ρόλο για την διαίωσιση του κοινωνικού αποκλεισμού της κοινωνικής αυτής ομάδας.

Στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς, τα (ΜΜΕ) ασχολούνται σχεδόν καθημερινά με το θέμα «ναρκωτικά». Το ενδιαφέρον τους εστιάζεται κατά κύριο λόγο στην καταστολή και τους θανάτους των εξαρτημένων ατόμων. Ελάχιστες αναφορές γίνονται στην ενημέρωση, την πρόληψη, τη θεραπεία, και την κοινωνική ένταξη/επανένταξη⁸⁷.

Όσοι δημοσιογράφοι ασχολούνται με το θέμα το προσεγγίζουν δίχως να αξιοποιούν τις μεθοδολογίες, τις θεωρίες, τα δεδομένα και τα πορίσματα των κοινωνικών επιστημών. Αυτή η προσέγγιση του θέματος, ανεξάρτητα από τις σκοπιμότητες και τις κατευθύνσεις που εμπεριέχει, φορτίζει το θέμα συναισθηματικά και δεν επιτρέπει τη νηφάλια θεώρηση των διαστάσεών του. Δημιουργεί στερεότυπα που δεν ανταποκρίνονται στην καθημερινή πραγματικότητα. Καλλιεργεί κλίμα άγνοιας και πανικού στην πλειοψηφία του πληθυσμού⁸⁸ με αποτέλεσμα να δυσχεραίνονται οι όροι αντιμετώπισης του προβλήματος.

Έτσι ο αναγνώστης ακροατής-τηλεθεατής σχηματίζει μια στρεβλή εικόνα – αντίληψη όχι μόνο για τα εξαρτημένα, αλλά και για τα απεξαρτημένα άτομα. Αντιμετωπίζονται λοιπόν τα εξαρτημένα αλλά και υπό απεξάρτηση άτομα ως

⁸⁵ ό.π., (ΣΚΕ), 1993.

⁸⁶ Παϊδούση, Χ., (1998), «Η φωνή των κοινωνικά αποκλεισμένων στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας- Η περίπτωση των τηλεοπτικών ειδήσεων», στο «Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός» Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, ό.π., σ. 738.

⁸⁷ Φαρμάκη, Μαρία., (1992), «Ναρκωτικά και Τύπος», Υπουργείο Δικαιοσύνης Κέντρο Ενημέρωσης για τα Ναρκωτικά.

⁸⁸ Τσίλη, Σωσώ., (1987) «Τοξικομανία: μια άλλη προσέγγιση», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Νο 46, σ. 226-239

άρρωστοι, άτομα με ειδικές ανάγκες, ως φορείς μολυσματικών ασθενειών, ως αθεράπευτοι αλλά και ως επικίνδunami και εγκληματίες καθώς είναι σε θέση να διαπράξουν ή έχουν ήδη διαπράξει κάποιο ή κάποια αδικήματα στην προσπάθεια τους να αποκτήσουν τη δόση τους. Κι αφού λοιπόν «οι ναρκομανείς» είναι εγκληματίες και δεν «θεραπεύονται», οπότε ποιος ο λόγος να προσπαθούμε να τους επανεντάξουμε; Αυτή είναι μέρος της κοινής γνώμης μιας μεγάλης μερίδας του πληθυσμού για τα εξαρτημένα αλλά και για τα απεξαρτημένα άτομα. Ένα συμπαγές τείχος άγνοιας, αδιαφορίας, φόβου, ενοχών, μοιρολατρίας και καχυποψίας. Ένα συμπαγές τείχος που εμποδίζει την επικοινωνία και οδηγεί στην περιθωριοποίηση⁸⁹.

3.3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΠΕΞΑΡΤΗΣΗ

Όπως προαναφέρθηκε, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί μείζον ζήτημα, όχι μόνο από πλευράς επιστημονικού και θεωρητικού ενδιαφέροντος, αλλά κυρίως από πλευράς στρατηγικών δράσης και χάραξης πολιτικής για την καταπολέμηση του, σε παγκόσμιο και τοπικό επίπεδο. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται τόσο στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που εμφανίζουν σήμερα οι διαδικασίες κοινωνικοποίησης και τα οποία δημιουργούν φράγματα στη βάση της κοινωνικής διαφορετικότητας, όσο και στις ελλείψεις και ανεπάρκειες των εφαρμοζομένων πολιτικών και των παρεχόμενων υπηρεσιών στους διάφορους τομείς⁹⁰.

Η λογική που διέπει την προώθηση εκπαιδευτικών δράσεων για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού συγκεκριμένων μειονεκτούντων ομάδων, συνδέεται με την θεωρητική διαπραγμάτευση των σχέσεων και αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στην εκπαιδευτική διαδικασία, στη δομή της απασχόλησης και στις πρακτικές που επικρατούν στην αγορά εργασίας για τη στρατολόγηση εργαζομένων. Σε αυτό το πνεύμα, οι κοινοτικές πρωτοβουλίες και τα εθνικά, τοπικά προγράμματα που υλοποιούνται για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού ασχολούνται κυρίως με δραστηριότητες που αφορούν στην ένταξη και επανένταξη, στην απασχόληση και την επαγγελματική εκπαίδευση, τη

⁸⁹ ό.π., σ. 342

⁹⁰ Καβουνίδη, Τ., (1996), «Κοινωνικός Αποκλεισμός έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής», στο Καραντινός, Α, Μαράτου –Αλιμπράντη, Φρονίμου, Ε., (επιμ) Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα: Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής, Τόμος Α', ΕΚΚΕ, Αθήνα

δημιουργία απασχόλησης και νέων θέσεων εργασίας, καθώς και την τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη.

Η μελέτη της σχέσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας και της δομής της απασχόλησης χρήζει ενδιαφέροντος, δεδομένου ότι ο επαγγελματικός προσανατολισμός, οι εκπαιδευτικές ευκαιρίες, η δυνατότητα επιλογής απασχόλησης, η πρόσβαση στην αγορά εργασίας και ο ρυθμός κοινωνικής κινητικότητας έχουν διαπιστωθεί ως δείκτες κοινωνικής δικαιοσύνης ή αδικίας⁹¹. Ως προς αυτό, παρατηρείται ότι η επένδυση στην εξειδίκευση και τον προσοντισμό ενισχύει μάλλον παρά ανακουφίζει τις προϋπάρχουσες μορφές και εκφάνσεις κοινωνικής ανισότητας, τη στιγμή που οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες σήμερα υποφέρουν από υπερπληθωρισμό προσοντούχων και ισχυρό ανταγωνισμό για την εξασφάλιση των οικονομικών όρων και πόρων διαβίωσης, σε συνθήκες εργασιακού πλεονάσματος ή υπερπληθυσμού ανέργων⁹².

Οι αποκλεισμένες ομάδες συνεπώς, αντιμετωπίζουν φράγματα στη συμμετοχή τους σε διαφορετικούς τομείς, όπως οι κοινωνικές ανταλλαγές και πρακτικές, καθώς και σε κοινωνικά δικαιώματα που χαρακτηρίζουν την κοινωνική (επαι)ένταξη και που επομένως καθορίζουν την ταυτότητα του ατόμου⁹³, όπως ο παράγοντας της εργασιακής ενσωμάτωσης που όπως προαναφέρθηκε αποτελεί ένα ευρύτερης σημασίας μέσο επανεγγραφής στο κοινωνικό γίγνεσθαι, δεδομένου ότι στις σύγχρονες κοινωνίες η έννοια της αγοράς εργασίας εκλαμβάνεται, ευρύτερα ως «τόπος» όπου αναπτύσσονται συνολικές διαδικασίες συγκρότησης του κοινωνικού εαυτού⁹⁴.

Συγκεκριμένα, ο κοινωνικός αποκλεισμός σε αυτή την ομάδα-στόχο παραπέμπει σε εκείνη την κοινωνική κατάσταση κατά την οποία τα ανεξαρτημένα άτομα, λόγω του στιγματισμού που αποδίδεται στην εξάρτηση και την απεξάρτηση, περιθωριοποιούνται από διάφορα πεδία και δραστηριότητες της κοινωνικής ζωής και συνεπώς δεν έχουν ίσες ευκαιρίες ή ισότιμη πρόσβαση σε κοινωνικά αγαθά,

⁹¹ Τσίγκανου, Ι., (1998), «Εκπαίδευση και απασχόληση κοινωνικά μειονεκτούντων ατόμων: φράγματα και αποκλεισμοί», στο Μαράτου, Λ., Χατζηγιάννη, Μ., (επιμ) Ανεργία, Εργασία, Εκπαίδευση-Κατάρτιση στην Ελλάδα και στη Γαλλία, ΕΚΚΕ, Αθήνα, σ. 256.

⁹² Κετσετζοπούλου, Μ., Μπούζας, Ν., (1996), «Λειτουργίες της αγοράς εργασίας και κοινωνικός αποκλεισμός», στο Καραντινός, Δ., Μαράτου –Αλμπραντή, Λ., Φρονίμου, Ε., (επιμ) Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα.Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής, Τόμος Α', ΕΚΚΕ, Αθήνα σ. 137-170

⁹³ Καβονίδη, Τζένη., (1996), ό.π.

⁹⁴ Νικολόπουλος, Γ., (1997) ό.π., σ. 527

υπηρεσίες, παροχές και στερούνται τα πολιτικά και κοινωνικά τους δικαιώματα⁹⁵. Ο αποκλεισμός αυτής της ομάδας αναπτύσσεται σε πολλά επίπεδα και παίρνει τελικά τη μορφή της απόταξης της απ' το κοινωνικό σώμα (desaffiliation), για να χρησιμοποιήσουμε τον όρο του Robert Castel⁹⁶. Η απόταξη αυτή επικυρώνεται και από τις σχετικές νομικές ρυθμίσεις, ένα κατασταλτικό νομικό πλαίσιο. Πρόκειται για μια διαδικασία ενεργητική, με αμφίδρομα συγκρουσιακό χαρακτήρα⁹⁷, με έντονη την σφραγίδα της βίας, ανοικτής και καλυμμένης, και από τις δύο πλευρές.

Η απόταξη από τις τάξεις του κοινωνικού σώματος, ισοδυναμεί με τον εξοστρακισμό της ομάδας αυτή από την κοινωνία και την απώλεια της ιδιότητας του πολίτη. Πρόκειται για μια διαδρομή συνυφασμένη με κοινωνικά δεινά και ψυχικό πόνο που βιώνεται από τους ίδιους τους αποκλεισμένους ως προσωπική τους αποτυχία. Μια διαδρομή κατά την οποία χάνουν την ατομική τους ταυτότητα, τους συναισθηματικούς και κοινωνικούς δεσμούς και πολλές φορές οδηγούνται στον αυτοστιγματισμό. Ο στιγματισμένος είναι ο διαφορετικός, που εμφανίζεται ως απειλή τόσο στο επίπεδο του πραγματικού όσο και του συμβολικού. Αυτή η αίσθηση της απειλής έρχεται να τροφοδοτήσει όλα τα κοινωνικά στερεότυπα, τις προκαταλήψεις και τις διακρίσεις που τροφοδοτούν τον κοινωνικό ρατσισμό σε βάρος των αποκλεισμένων. Μέσα απ' αυτά τα στερεότυπα, που διαμορφώνονται στα πλαίσια της κυρίαρχης ιδεολογίας, έχοντας στον πυρήνα τους τη θεωρία της «επικινδυνότητας» του τοξικομανή ως χρόνιου ασθενούς, πυροδοτούνται οι πολύμορφες αντιδράσεις της απόρριψής του από το κοινωνικό σώμα.

Ο εξοστρακισμός από το κοινωνικό σώμα, πραγματοποιήθηκε μέσα σε συνθήκες οικονομικής και πολιτιστικής φτώχειας, απώλειας των συλλογικών μύθων και των κοινωνικών αναφορών, απόλυτης εξατομίκευσης και ακραίας ευαλωτότητας του σύγχρονου ανθρώπου, που παίζει το ρόλο του εξιλαστήριου θύματος. Γιατί είναι ακριβώς σε συνθήκες οξύτατης κοινωνικής κρίσης, που λειτουργεί σε κοινωνικό επίπεδο ο μηχανισμός δημιουργίας εξιλαστήριων θυμάτων, που πρέπει να φορτωθούν

⁹⁵ Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων, «Πανελλήνια έρευνα για τις ανάγκες της ομάδας στόχου σε αναβαθμισμένες υπηρεσίες προώθησης στην αγορά εργασίας και τον προσδιορισμό αναγκών και δυνατοτήτων απασχόλησης», Τελική Έκθεση Κοινοτική Πρωτοβουλία EQUAL, Σχέδιο Δράσης Ενέργειας 2- Υποέργο 1., Αναπτυξιακή Σύμπραξη «ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ», Εθνικό Δίκτυο Απασχολησιμότητας απεξαρτημένων ατόμων. Τομέας Έρευνας ΚΕ.Θ.Ε.Α Σεπτέμβριος 2003, σ. 8. Η έρευνα αυτή δεν έχει ακόμα δημοσιευτεί.

⁹⁶ Castel, Robert., όπως αναφέρεται στο Μάτσα., Κ., (1996), «Μεταξύ φόβου και υπερβολής. Διαχείριση των αποκλεισμένων» Τετράδια Ψυχιατρικής Νο 56 σ. 35

⁹⁷ Μεγαλοοικονόμου, Θ., (1996), «Η κρίση του κράτους πρόνοιας και ο κοινωνικός αποκλεισμός» Τετράδια Ψυχιατρικής, Νο 56

την ευθύνη της κοινωνικής κρίσης και να εξοστρακισθούν απ' το κοινωνικό σύνολο για να μην το «μολύνουν»⁹⁸. Αυτός ο μηχανισμός πολώνεται σήμερα στους τοξικομανείς τους πάσχοντες από AIDS, τους «διαφορετικούς» αυτούς που αντιπροσωπεύουν την «καθαρή αρνητικότητα», την «καταστροφική άρνηση». Η τοξικομανία είναι συνυφασμένη με την νεωτερικότητα (Modernité) και την κρίση της⁹⁹.

Παραμένοντας λοιπόν στις παρυφές της κοινωνίας, φορτωμένος με το στίγμα του διαφορετικού, συνιστά εκ των πραγμάτων μια απειλή για την κανονιστική τάξη πραγμάτων, εκθέτοντας σε κίνδυνο θεσμούς και τις κοινωνικές ισορροπίες. Απέναντι σ' αυτή την εν δυνάμει απειλή κινητοποιούνται όλοι οι μηχανισμοί δημιουργίας εξιλαστήριων θυμάτων, δίνοντας στον «τοξικομανή» το ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου. Και αυτόν ακριβώς το ρόλο έρχεται η κοινωνία εκ των υστέρων να θεσμοθετήσει μετατρέποντας το χρήστη σε εκφραστή και φορέα της κρίσης της και σε τραγικό φορέα μιας ατελείωτης προσωπικής και κοινωνικής οδύνης. Στην εποχή μας, μέσα στους συγκεκριμένους όρους της παγκόσμιας κρίσης του καπιταλιστικού συστήματος, σ' ένα κόσμο αλλοτριωμένων ατόμων, ο «τοξικομανής», γίνεται ο εκφραστής της πιο ακραίας ανθρώπινης αποξένωσης, που τις ρίζες της πρέπει να τις αναζητήσουμε στους συγκεκριμένους υλικούς όρους παραγωγής¹⁰⁰.

Τα απεξαρτημένα άτομα έχουν να αντιμετωπίσουν κατά την εισαγωγή τους σε ένα θεραπευτικό πρόγραμμα, σε συνδυασμό με το πρόβλημα της εξάρτησης, και σημαντικές εκπαιδευτικές και επαγγελματικές ελλείψεις που μεγεθύνουν τη δυσκολία της κοινωνικής τους αποκατάστασης. Ωστόσο, η απασχόληση των απεξαρτημένων αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης τους και τη δημιουργία της νέας τους ταυτότητας, την εξασφάλιση των όρων ανεξάρτητης διαβίωσης χωρίς οικονομική εξάρτηση από την οικογένεια, την προσωπική τους δημιουργία, τη δημιουργία κοινωνικών σχέσεων, την κοινωνική αναγνώριση, την αποκατάσταση δεσμών κοινωνικής αλληλεγγύης¹⁰¹ κ.α. Αυτά τα στοιχεία είναι

⁹⁸ Μάτσα, Κ., «Ο τοξικομανής στο ρόλο του εξιλαστήριου θύματος της οικογένειας και της κοινωνίας» Τετράδια Ψυχιατρικής Νο 45, Ιαν-Φεβ.-μαρ, 1994

⁹⁹ "Rhetorique de la drogue" Entretien avec Jacques Derrida, dans "L'esprit des drogues", autrement serie mutations, όπως αναφέρεται στο Μάτσα, Κ., ό.π., Τετράδια Ψυχιατρικής Νο 56, σ. 35

¹⁰⁰ Μάτσα, Κ., (2004), «Τοξικομανία, κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική παθολογία», σ. 253 όπως αναφέρεται στο Λιάππας, Ι., «ουσιοεξάρτηση» ΙΤΑΚΑ Σύλλογος Ευρωπαίων Επαγγελματιών του χώρου της ουσιοεξάρτησης.

¹⁰¹ Παπαδή, Μ., (1993), ό.π.

ιδιαίτερα σημαντικά στη διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης, καθώς λειτουργούν ενδυναμωτικά για την πρόληψη της υποτροπής ή της κατάχρησης νόμιμων ουσιών.

Η ενεργητική και ισότιμη ένταξη των απεξαρτημένων ατόμων στην κοινωνία προϋποθέτει την ενσωμάτωση τους στην αγορά εργασίας. Στην προσπάθειά τους όμως, για επαγγελματική αποκατάσταση χρειάζεται να έχουν καλύψει (στο μέτρο του δυνατού) τις ελλείψεις στην επαγγελματική εκπαίδευση και την εργασιακή πείρα που συνήθως χαρακτηρίζουν τη χρόνια εξάρτηση του από ψυχότροπες ουσίες. Προς αυτή την κατεύθυνση προβάλλει ιδιαίτερα σημαντικός ο ρόλος καταρχήν των θεραπευτικών προγραμμάτων και των εξειδικευμένων υπηρεσιών, που προσφέρουν υπηρεσίες κατάρτισης και επαγγελματικού προσανατολισμού, αλλά και κυρίως των πολιτικών απασχόλησης, για την ανάπτυξη ευκαιριών και τη δημιουργία θέσεων εργασίας.¹⁰²

Σύμφωνα με τα παραπάνω το ζήτημα του αποκλεισμού των απεξαρτημένων θα πρέπει να εξετάζεται ως μία δυναμική και διαρκώς εξελισσόμενη σχέση ανάμεσα στους μηχανισμούς αποκλεισμού, τους αποκλείοντες και του αποκλεισθέντες, η οποία συσχετίζεται με τις κοινωνικές δομές, τις συνθήκες και τα στερεότυπα. Παράγοντες όπως η προκατάληψη, ο κοινωνικός στιγματισμός και η περιθωριοποίηση των πρώην χρηστών ναρκωτικών ουσιών από το κοινωνικό σύνολο και την αγορά εργασίας, δυσχεραίνουν την ενσωμάτωση τους ακόμη και μετά την ολοκλήρωση της θεραπείας τους.¹⁰³

Συμπερασματικά αν αποσπασματικά, δόθηκε με όσα αναφέρθηκαν ένα πρώτο «στίγμα» του κοινωνικού αποκλεισμού, γενικότερα αλλά και ειδικότερα των απεξαρτημένων, το θεμελιακό ερώτημα που προβάλλει είναι με ποιους τρόπους μπορεί να αντιμετωπιστεί ο αποκλεισμός αυτός. Ποιες, κοινωνικές πολιτικές υιοθετούνται, ώστε τα περιθωριοποιημένα άτομα να βγουν από την κατάσταση της αποστέρησης και να ενταχθούν ως ισότιμα μέλη στην κοινωνία στην οποία ζουν; Κάποιες γενικές τάσεις παρατίθενται παρακάτω.

¹⁰² Κοινοτική Πρωτοβουλία EQUAL, ό.π., σ. 9

¹⁰³ βλ. σχετικά Παπαδή, Μ., (1993), «Κοινωνική Επανένταξη: μια δύσκολη φάση του προγράμματος απεξάρτησης», Τετράδια Ψυχιατρικής, Νο 43, καθώς και Μάτσα, Κ., (1994) «Δυνατότητες και δυσκολίες της Κοινωνικής Επανένταξης των απεξαρτημένων. Η πρόληψη της υποτροπής», Τετράδια Ψυχιατρικής Νο 46

3.4. ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ ΤΟΥ

Σύμφωνα με τον Καρλ Παλάνι στο διάβα της ανθρώπινης ιστορίας, οι κανόνες της αμοιβαιότητας, της αναδιανομής, και των κοινοτικών υποχρεώσεων ήταν πιο πολύ διαδεδομένες από τις σχέσεις αγοράς. Ωστόσο ο καπιταλισμός όχι μόνο τις δυσκόλεψε αλλά η άνοδος του τις κατέστρεψε αμετάκλητα. «Ο Μεγάλος μετασχηματισμός» της Βιομηχανικής Επανάστασης έμελλε να αντικατασταθεί από όλους τους τρόπους αλληλεπίδρασης μεταξύ των ανθρώπων¹⁰⁴.

Σε μια κοινωνική πραγματικότητα τρομερής αστάθειας και διαρκούς ανανέωσης των ανισοτήτων ο αποκλεισμός κοινωνικών ομάδων στο όνομα της επικινδυνότητας τους έχει γίνει συλλογικό φαινόμενο, συνυφασμένο με τις αρχές λειτουργίας της σύγχρονης κοινωνίας. Υπάρχει μια ουσιαστική αλλαγή του κοινωνικού ελέγχου και μια νέα πρόληψη του εγκλήματος. Συστατικό στοιχείο του παραδοσιακού επίσημου κοινωνικού ελέγχου ήταν το άτομο και η ευθύνη για την πράξη. Αυτό εκφράζεται ιδίως στις ατομοκεντρικές θεωρίες για την εγκληματικότητα και τη χρήση τους στην κατάγνωση της ποινής. Στο νέο σχήμα δεν ενδιαφέρει τόσο η ευθύνη, η ηθική ευαισθησία ή η δυνατότητα βελτίωσης του παραβάτη, όσο η εξουδετέρωση της επικινδυνότητας των πράξεων του¹⁰⁵. Όπως ακριβώς στο μεσαίωνα οι «επικίνδυνες τάξεις» αντιμετωπίζονταν ύποπτα από τους φεουδάρχες και του βασιλείς, το ίδιο και οι σημερινοί απεξαρτημένοι και γενικότερα το κοινωνικό περιθώριο-αντιμετωπίζεται το ίδιο από τους φορείς άσκησης κοινωνικού ελέγχου αλλά και από την πολιτεία γενικότερα.

Η ρήξη των κοινωνικών δεσμών δεν είναι παρά το μέτρο μιας γενικευμένης κρίσης, οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής, που αναπτύσσεται με ραγδαίους ρυθμούς. Μέρος αυτής της κρίσης αποτελεί και η αντιμετώπιση του αποκλεισμού από τους κυρίαρχους οικονομικά και πολιτικά κύκλους σήμερα. Τα διάφορα προγράμματα καταπολέμησης του, στα πλαίσια του αντίστοιχου ευρωπαϊκού πακέτου, διαπνέονται από τη λογική, όχι της ουσιαστικής παρέμβασης στους γενεσιουργούς παράγοντες του φαινομένου αλλά της «διαχείρισής» του, με τρόπο

¹⁰⁴ Παλάνι, Καρλ., (1994), «Ο μεγάλος μετασχηματισμός» Εκδ. Νησίδες μτφ Κώστας Γαγανάκης.

¹⁰⁵ Λαμπροπούλου, Ε., (2001) «Εσωτερική ασφάλεια και κοινωνία του ελέγχου», Αθήνα: Κριτική, σ. 87

που να αποδώσει κέρδη, τουλάχιστον στους «διαχειριστές» του¹⁰⁶. Οι ίδιοι οι απεξαρτημένοι- όπως και όλοι οι αποκλεισμένοι κρατούνται μακριά από τα κέντρα που αποφασίζουν και επεξεργάζονται αυτά τα προγράμματα. Άλλοι μιλούν εξ ονόματος τους, επιχειρώντας, ίσως, έτσι και τη δική τους «διαχείριση».

Στην οικονομική κρίση επιπροστίθενται και η ιδεολογική. Η αντιμετώπιση της «τοξικομανίας» ως κοινωνικό φαινόμενο και η καταπολέμηση του αποκλεισμού των απεξαρτημένων είναι, ζήτημα πρώτιστα ιδεολογικό και επίσης κοινωνικό-πολιτικό. Απέναντι σ' αυτή την ακραία μορφή αλλοτρίωσης του σύγχρονου ανθρώπου πρέπει να διαμορφωθεί μια άλλη στάση, που θα στοχεύει στη διεκδίκηση των όρων υπέρβασής της, μέσα απ' την καθολική απελευθέρωση των ανθρώπων. Αλλά η λειτουργία της ιστορικής κοινωνίας, που γεννά και αναπαραγάγει αενάως τις διαδικασίες του αποκλεισμού σ' ένα έδαφος αλλοτριωμένων σχέσεων δεν μπορεί να προδικάσει τη λειτουργία μιας κοινωνίας όπου θα υπάρχουν οι προϋποθέσεις μετατροπής του κοινωνικού ανθρώπου από αντικείμενο σε υποκείμενο των κοινωνικών διαδικασιών¹⁰⁷.

Οι γρήγορες εξελίξεις στην κοινωνία και κυρίως η μετάβαση από τη βιομηχανική στη μετα-βιομηχανική, η ανάπτυξη της τεχνολογίας και ο ανταγωνισμός προκάλεσαν μεγάλες ανακατατάξεις στους θεσμούς και στην προσωπική ζωή, και επιζητούν νέους τρόπους κοινωνικής οργάνωσης για να εξασφαλιστεί ισορροπία στην κοινωνία. Οι κοινωνικές πολιτικές στοχεύουν στην εξισορρόπηση της οικονομίας της αγοράς, της παρέμβασης του κράτους και των προϋποθέσεων βελτίωσης των όρων ζωής στην κοινωνία.

Ωστόσο, ως προς τους τρόπους αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού οι απόψεις διχάζονται. Οι οπαδοί του Κράτους Πρόνοιας θεωρούν ότι μέσα από τις στρατηγικές μιας ακολουθούμενης κοινωνικής πολιτικής και μέσα από την αναδιανομή του εισοδήματος, περιορίζονται ως ένα σημείο οι μεγάλες οικονομικές ανισότητες και ανακουφίζονται όσοι βρίσκονται σε δυσμενή κατάσταση. Αντίθετα, οι επικριτές επιμένουν ότι ένα σύστημα που αντιμετωπίζει τους αδύνατους οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά ως μια ιδιαίτερη ξεχωριστή κοινωνική κατηγορία, ουσιαστικά καταφέρνει απλά να δίνει λύσεις στα άμεσα προβλήματα που αντιμετωπίζουν και να διαγωνίζει τον στιγματισμό αυτών των ατόμων, τονίζοντας την ιδιαιτερότητα τους και

¹⁰⁶ Μάτσα, Κ., (1996), «Μεταξύ φόβου και υπερβολής. Διαχείριση των αποκλεισμένων» Τετράδια Ψυχιατρικής Νο 56, σ. 39

¹⁰⁷ Μεγαλοοικονόμου, Θ., (1996) «Η κρίση του κράτους πρόνοιας και ο κοινωνικός αποκλεισμός» στο Τετράδια Ψυχιατρικής Νο 56, σ. 23

τη μειονεκτική τους θέση. Επιπλέον ενισχύει την εξάρτηση των ατόμων αυτών από την Κοινωνική Πρόνοια και έτσι η κοινωνική αυτή ομάδα δεν προσπαθεί να βελτιώσει τη θέση της ¹⁰⁸.

Οι δύο προαναφερθείσες είναι οι ακραίες τάσεις, που επικρατούν κατά την άσκηση κοινωνικής πολιτικής. Υπάρχει τέλος και η «μέση οδός» όπου οι υποστηρικτές της δεν απευθύνονται σε συγκεκριμένες κοινωνικές κατηγορίες εκ προοιμίου αποκλεισμένες κοινωνικά, αλλά γενικά σ' ολόκληρη την κοινωνία και σε κάποιες περιπτώσεις προς άμεση λύση λαμβάνονται μέτρα προς ανακούφιση συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων.

Σήμερα οι ανάγκες του διεθνούς ανταγωνισμού οδήγησαν στην τάση περιορισμού του Κράτους Πρόνοιας, του «λιγότερου Κράτους». Με την υποχώρηση του Κράτους Πρόνοιας αυξάνονται οι ανισότητες μεταξύ των κοινωνικών ομάδων αλλά και μέσα σε κάθε ομάδα και διατρέχει κίνδυνο η κοινωνική συνοχή, γιατί οι περιθωριοποιημένοι συνεχώς αυξάνονται και αμφισβητούν κοινωνικές και ηθικές αξίες. Στην χώρα μας, ο κοινωνικός αποκλεισμός συζητάται σε θεωρητικό επίπεδο δράσης από την δεκαετία του 1970 ακολουθώντας πρακτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τα αντίστοιχα προγράμματα της στα κράτη-μέλη της. Στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιήθηκαν κάποια μέτρα κοινωνικής πολιτικής. Η παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προστασία των κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων στην Ελλάδα επικυρώθηκε με τη χρηματοδότηση συγκεκριμένων δράσεων που εντάσσονται στο Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης για την Ελλάδα ¹⁰⁹. Οι δράσεις αυτές αντιστοιχούν σε Επιχειρησιακά Προγράμματα (Operational Programmes) που προβλέπουν μέτρα στήριξης των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων. Τα προγράμματα που περιέχουν σχετικές ενέργειες, είναι το Πρόγραμμα «Υγεία-Πρόνοια» και το Πρόγραμμα «Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την αγορά Εργασίας».

Ενδεικτικά αναφέρουμε πως οι τίτλοι των προγραμμάτων αυτών είναι οι ακόλουθοι ¹¹⁰:

-EMPLOYMENT-HORIZON ((για άτομα με ειδικές ανάγκες)

-EMPLOYMENT-NOW(για τις γυναίκες)

¹⁰⁸ Κασμάτη, Κ., (1998) ό.π., σ. 19

¹⁰⁹ Αμίτσης, Γ., Κατρούγκαλος, Γ., (1998), ό.π., σ. 60-61

¹¹⁰ Μεγαλοοικονόμου, Θ., ό.π., σ. 16 καθώς και «Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σχετικά με Σχέδιο Δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την καταπολέμηση των ναρκωτικών (2000-2004), σ. 46

-EMPLOYMENT-YOUTHSTART (για κοινωνικά αποκλεισμένους νέους)

-EMPLOYMENT-OBSERVATORY

-ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ {στα πλαίσια του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (ΚΠΣ) ή του γνωστού 2^{ου} πακέτου Ντελόρ}

Η απασχόλησης (employment) φαίνεται ότι είναι η μαγική λέξη στις κοινοτικές χρηματοδοτήσεις για πολλές κατηγορίες αποκλεισμένων.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί μεγάλη πρόκληση για την κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα, επειδή απαιτεί προσεγγίσεις που δεν είχαν μεγάλη διάδοση στη χώρα μας μέχρι σήμερα. Όπως αναφέρθηκε, ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι πολυδιάστατο πρόβλημα. Τα άτομα ή οι ομάδες που αντιμετωπίζουν κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού δεν αποστερούνται σε ένα μόνο τομέα αλλά σε περισσότερους. Άρα οι κοινωνικές πολιτικές που ενδείκνυται είναι πολυδιάστατες, που λαμβάνουν υπόψη τις συνδέσεις ανάμεσα στις διάφορες αποστερήσεις και αντιμετωπίζουν ταυτόχρονα τις διάφορες διαστάσεις της αποστερήσης ως σύνολο. Αντίθετα οι κοινωνικές πολιτικές που έχουν παραδοσιακά ασκηθεί, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και αλλού, είναι μονοτομεακές πολιτικές, δηλαδή στοχεύουν στα προβλήματα ενός μόνο τομέα, όπως της εκπαίδευσης, της απασχόλησης της στέγασης, ή της υγείας. Η ανάγκη για πολυδιάστατες πολιτικές σημαίνει ότι πρέπει να δημιουργηθούν συνεργασίες ανάμεσα σε φορείς που έχουν ασκήσει παραδοσιακά μονοδιάστατες, τομεακές πολιτικές ή να αναλάβουν υπάρχοντες ή καινούργιοι φορείς την εφαρμογή καινούργιων πολυδιάστατων τεχνικών¹¹¹.

Συμπεραίνοντας, οι τρόποι αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού είναι πολλοί, άλλοτε άμεσοι και άλλοτε έμμεσοι. Κυριότερος εκφραστής τους μέχρι σήμερα είναι το κράτος με την άσκηση κοινωνικής προστασίας και κοινωνικής πολιτικής γενικότερα, αλλά και ο εθελοντισμός, και άλλες ανάλογες πρακτικές. Υπάρχουν όμως ενδείξεις ότι, παρ' όλη την παράδοσή του στην άσκηση τομεακών πολιτικών, είναι όμως αμφίβολο εάν θα μπορούσε ο κρατικός τομέας να αξιοποιήσει αυτή την παράδοση, ώστε να οικοδομήσει γόνιμες συνεργασίες για την άσκηση πολυδιάστατων πολιτικών¹¹². Υποστηρίζεται η άποψη ότι το κράτος θα πρέπει να απομακρύνεται από το κοινωνική ευθύνη της πρόνοιας και το ρόλο αυτό να αναλάβουν, η τοπική Αυτοδιοίκηση, τα συνδικάτα εργοδοτών-εργαζομένων και οι μη

¹¹¹ Καβουνίδη, Τ., (1996), ό.π., σ. 70

¹¹² ό.π., σ. 73

κυβερνητικοί και εθελοντικοί φορείς που θα λειτουργούν ανεξάρτητα από την Κεντρική Διοίκηση.

Βέβαια όποιος και αν είναι ο φορέας ή οι φορείς που θα αναλάβουν το σχεδιασμό και την εφαρμογή προγραμμάτων, υπάρχουν και κάποιες προϋποθέσεις για την αποτελεσματική αξιοποίηση των πόρων που θα διαθέτουν για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Καταρχήν θα πρέπει να γίνουν έρευνες για τον εντοπισμό των ομάδων πληθυσμού που έχουν μεγαλύτερες ανάγκες και να καθοριστούν οι προτεραιότητες στη χρηματοδότηση προγραμμάτων. Είναι απαραίτητος ο εμπλουτισμός των γνώσεων σχετικά με τα προβλήματα των αποκλεισμένων. Μία από τις προϋποθέσεις για την αποτελεσματική καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού είναι επίσης και η γενική υιοθέτηση διαδικασιών αξιολόγησης¹¹³.

Συνδέοντας τα παραπάνω με τον αποκλεισμό των απεξαρτημένων το ερώτημα που γεννάται είναι: στη σημερινή πραγματικότητα, με τα ναρκωτικά ως εξαιρετικά κερδοφόρα, τεραστίων διαστάσεων οικονομική επιχείρηση και ως πολύ αποτελεσματικό μέσον κοινωνικού ελέγχου, μεγάλων κοινωνικών ομάδων, είναι δυνατόν και με ποίους όρους να ξεπεράσει η κοινωνία την θετικιστική, διαχειριστική και σε τελευταία ανάλυση επικίνδυνη λογική της απέναντι στους «τοξικομανείς» και τους άλλους αποκλεισμένους, ακολουθώντας τα κατάλληλα μέτρα κοινωνικής πολιτικής; Και αυτό υπερβαίνει το ζήτημα της νομοθεσίας, όσο σημαντική κι αν είναι η αλλαγή που πρέπει να γίνει σ' αυτήν.

Κάποια μέτρα αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού των απεξαρτημένων ατόμων από την πλευρά των αρμοδίων φορέων της πολιτείας παρουσιάζονται στο δεύτερο μέρος αυτής της εργασίας. Τα μέτρα αυτά εστιάζουν κυρίως στην εκπαιδευτική και επαγγελματική κατάρτιση των ατόμων αυτών αλλά και στην διευθέτηση νομικών και άλλων εκκρεμοτήτων. Πριν όμως την παρουσίαση των μέτρων αυτών, είναι χρήσιμο να αποσαφηνιστεί η έννοια τα χαρακτηριστικά και οι στόχοι της κοινωνικής ένταξης/ επανένταξης των απεξαρτημένων ή/ και υπό απεξάρτηση ατόμων.

¹¹³ ό.π., σ. 77

4.1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΑΠΕΞΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΑΤΟΜΩΝ, ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ

Όπως υποστηρίζεται, μέσα σε μια εποχή γενικευμένης κρίσης σαν τη σημερινή, οι «τοξικομανείς» πυκνώνουν τις τάξεις των στιγματισμένων, των περιθωριοποιημένων, των αποκλεισμένων των κοινωνικά «επικίνδυνων».

Σχετικά με την αιτιοπαθογένεια της ουσιοεξάρτησης έχουν υποστηριχθεί πολλές απόψεις. Πρέπει εξ αρχής να τονιστεί ότι η ουσιοεξάρτηση είναι πολυπαρογοντικό φαινόμενο και δεν επιδέχεται μιας μόνο ερμηνείας. Ως πιθανές ερμηνείες του φαινομένου της ουσιοεξάρτησης έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς διάφορες διαμετρικά αντίθετες θεωρίες. Στο παρελθόν οι διαφωνίες υπήρξαν έντονες και οι διάφορες ομάδες ερευνητών υποστήριζαν αιτιολογικές απόψεις δίνοντας έμφαση σε βιολογικούς, ψυχολογικούς, κοινωνικούς παράγοντες ανάλογα με τη σχολή που εκπροσωπούσαν στην κάθε περίπτωση¹¹⁴.

Σύμφωνα με την άποψη που αποδίδει την αιτιολογία της ουσιοεξάρτησης σε περιβαλλοντικούς παράγοντες και συγκεκριμένα στην προσωπικότητα του ατόμου¹¹⁵, η περιθωριοποίηση, η ένταξη σε μια κλειστή ομάδα που λειτουργεί με τους δικούς της κώδικες, υπήρξε αρχικά μια «επιλογή» του τοξικομανή, η επιλογή αυτή έγινε σε μια συγκεκριμένη κοινωνικό-πολιτική στιγμή, όταν μια προσωπικότητα ευάλωτη, ελλειμματική, με εσωτερικά κενά, που αναζητούσε ένα δρόμο φυγής, από τη αφόρητη γι' αυτήν πραγματικότητα, συναντήθηκε με την ουσία. Η επιλογή δεν ήταν ελεύθερη. Υπήρξε προϊόν της συνάντησης με μια προσωπική κρίση, διαμεσοποιημένη από την κρίση της οικογένειας.

Μέσα όμως στο πλαίσιο ιατρικοποίησης των κοινωνικών προβλημάτων, η αναγωγή των αιτιών της ουσιοεξάρτησης σε μια ψυχική διαταραχή υποβαθμίζει την κοινωνική παράμετρο της εξάρτησης οριοθετώντας ιδεολογικά και το πεδίο παρέμβασης σ' αυτήν και θεσμοθετώντας το στιγματισμό και την περιθωριοποίηση του «τοξικομανή». Το άτομο γίνεται «τοξικομανής» επειδή υπάρχουν λόγοι μέσα του και γύρω του που τον προδιαθέτουν, τον κάνουν ευάλωτο, αναπτύσσοντας τους όρους εγκατάστασης της εξάρτησης, όταν αυτός ο άνθρωπος τη στιγμή που βιώνει με

¹¹⁴ Βλ. ενδεικτικά αντί άλλων Κουτσαμάνης, Χ., (2003), «Σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα» Αθήνα: Παπαζήση, σ. 210

¹¹⁵ Πουλόπουλος, Χ., (2005), «Εξαρτήσεις οι θεραπευτικές κοινότητες» Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 43

μεγάλη οδύνη την κρίση του, συναντηθεί με την ουσία¹¹⁶. Η πολύπλοκη και πολυπαραγοντική φύση του φαινομένου της τοξικοεξάρτησης επιβάλλει τη σοβαρή αντιμετώπισή του σε όλα τα επίπεδα, αποφεύγοντας την υπεραπλουστευτική λογική της διαχείρισης του προβλήματος που οδηγεί αναπόφευκτα σε διοικητικού τύπου προτάσεις. Προτάσεις που τείνουν να παραμερίσουν την κοινωνική και την ψυχολογική διάσταση του προβλήματος, προτάσεις που θέτουν σε παρένθεση τον ίδιο τον εξαρτημένο, τις δυνατότητες απεξάρτησης του, το αίτημα της κοινωνικής του επανένταξης¹¹⁷.

Ιδιαίτερο βάρος πρέπει να δοθεί στην κοινωνική επανένταξη, γιατί ανάγεται στην αναγνώριση της ταυτότητας του απεξαρτημένου ως ισότιμου και υπεύθυνου πολίτη αλλά και γιατί, ο δρόμος της θεραπείας και στη συνέχεια της κοινωνικής ένταξης /επανένταξης του απεξαρτημένου ατόμου δεν είναι ευκολοδιάβατος. Αρκετές φορές έχει και πισωγυρίσματα στην εξάρτηση. Σημαντικό ποσοστό (περίπου 21%) των απεξαρτημένων ατόμων υποτροπιάζει¹¹⁸.

Είναι ωστόσο στο σημείο αυτό χρήσιμο να δοθούν οι ορισμοί της θεραπείας του τοξικομανή και της κοινωνικής ένταξης/ επανένταξης του απεξαρτημένου ατόμου:

Ορίζουμε ως θεραπεία του τοξικομανή οποιαδήποτε δραστηριότητα απευθύνεται σε άτομα που έχουν προβλήματα με τη χρήση ναρκωτικών και η οποία στοχεύει στο να βελτιώσει την ψυχολογική, σωματική και κοινωνική κατάσταση όσων με δική τους πρωτοβουλία ζητούν βοήθεια για τα προβλήματα που έχουν με τα ναρκωτικά¹¹⁹.

Ορίζουμε ως κοινωνική ένταξη του απεξαρτημένου ατόμου εκείνη την κοινωνική διαδικασία που έπεται της απεξάρτησης του ατόμου και στοχεύει στην έναρξη της επικοινωνίας ή συνεργασίας του απεξαρτημένου ατόμου με κοινωνικές ομάδες ή θεσμούς ή φορείς. Διευκρινιστικά να πούμε πως το απεξαρτημένο άτομο

¹¹⁶ Μάτσα, Κ., ό.π., σ. 35-38

¹¹⁷ ό.π., σ. 82

¹¹⁸ Βλ. ενδεικτικά αντί άλλων, Φακιολάς, Ν., Στυλιαράς, Γ., Μουλά, Κ.,(1999), «Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα» ΕΚΚΕ, σ. 333

¹¹⁹ Ναρκωτικά αποτελούν: οι ουσίες που περιλαμβάνονται στους καταλόγους 1 και 2 του Single Convention Narcotic Drugs του 1961 και του Protocol Amending the Single Convention on Narcotic Drugs, 1972. Οι ουσίες που περιλαμβάνονται στους καταλόγους 1, 2, 3 ή 4 του Convention on Psychotropic Substances, 1971. Οι ουσίες που χρησιμοποιούνται χωρίς ιατρική συνταγή και των οποίων η χρήση εκτός της ιατρικής πρακτικής, θεωρείται ότι θέτει σε σοβαρό κίνδυνο την υγεία και προκαλεί κοινωνικά προβλήματα.

εντάσσεται στην αγορά εργασίας, εφόσον δεν είχε εργαστεί ποτέ πριν από την απεξάρτησή του.

Ορίζουμε ως κοινωνική επανένταξη του απεξαρτημένου ατόμου¹²⁰ εκείνη την κοινωνική διαδικασία που έπεται της απεξάρτησης του ατόμου και στοχεύει στην στη συνέχιση της διακοπείσας, λόγω εξάρτησης, επικοινωνίας ή συνεργασίας του απεξαρτημένου ατόμου με κοινωνικές ομάδες ή θεσμούς ή φορείς¹²¹.

Όπως υποστηρίζεται, το κοινωνικό σώμα τροφοδοτούμενο στο πλαίσιο της κυρίαρχης ιδεολογίας με κοινωνικές αναπαραστάσεις για τον τοξικομανή ως «επικίνδυνο άτομο» αρνείται την ισότιμη επανένταξη του στην παραγωγική διαδικασία, την αποκατάσταση του ως κοινωνικό υποκείμενο με πλήρη δικαιώματα, την επανεγγραφή του στην κοινωνική πραγματικότητα μέσα από τη σύναψη κοινωνικών δεσμών. Η σύναψη κοινωνικών δεσμών σφυρηλατείται μέσα από την κατάκτηση από τον απεξαρτημένο κατά τη διάρκεια της θεραπευτικής διαδικασίας, της δυνατότητας συγκρότησης μιας νέας ταυτότητας, επανεκτίμησης των ικανοτήτων και της αξίας του, αποκατάστασης ουσιαστικών σχέσεων με την οικογένεια του και τους άλλους, τη δυνατότητα δημιουργίας, κατοικίας, εργασίας, συμμετοχής στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Η διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης απαιτεί τη διαρκή κινητοποίηση του σε πολλά επίπεδα.

Η μάχη ενάντια στον κοινωνικό αποκλεισμό του συνεπάγεται την εξασφάλιση των όρων ισότιμης συμμετοχής του στην παραγωγική διαδικασία¹²². Εμπόδια προς την κατεύθυνση αυτή είναι το χαμηλό εκπαιδευτικό του επίπεδο, η έλλειψη επαγγελματικής εμπειρίας, οι προκαταλήψεις των εργοδοτών καθώς και η κρίση στην αγορά εργασίας (όπως αναφέρθηκε παραπάνω).

Κατά την κρατούσα άποψη, σύμφωνα με το θεραπευτικό μοντέλο, η διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης πρέπει να νοηθεί σαν μία διπλή κίνηση, αμφίδρομη, μία πορεία προς τα έξω, προς την κοινωνία και ταυτόχρονα προς τα μέσα, προς τον εαυτό του, τη δική του ψυχική πραγματικότητα. Συνεπάγεται μια

¹²⁰Η παρούσα ανάλυση αναφέρεται σε άτομα που απεξαρτηθεί κυρίως με την βοήθεια κάποιου θεραπευτικού προγράμματος. Ο λόγος για τον οποίο η μελέτη εστιάστηκε σε αυτόν τον πληθυσμό, είναι γιατί τα άτομα αυτά αφορούν ένα ορατό πληθυσμό η μελέτη του οποίου είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί, βάσει των στοιχείων που διαθέτουν τα εκάστοτε θεραπευτικά προγράμματα. Στοιχεία για τον σκοτεινό αριθμό των ατόμων που είτε υπήρξαν χρήστες είτε προσπάθησαν με κάποιο άλλο τρόπο, εκτός θεραπευτικού προγράμματος, να απεξαρτηθούν δεν υπάρχουν, γεγονός που δυσχεραίνει την οποιαδήποτε μελέτη και ανάλυση τους.

¹²¹Φακιολάς, Ν., κ.α., «Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα», Τ. Α', Αθήνα 1996, σ. 334-335

¹²²Μάτσα, Κ., Νο 56, ό.π., σ. 38-39

διπλή προσπάθεια αποδοχής από τη μία της κοινωνικής πραγματικότητας στην καθημερινότητά της και από την άλλη της δικής του εσωτερικής πραγματικότητας, των βαθύτερων ψυχικών αναγκών, της ύπαρξής του στην καθολικότητά της. Χωρίς αυτήν την τεράστιας σημασίας διπλή προσπάθεια του απεξαρτημένου δεν θα γίνει ποτέ δυνατή η μεταστροφή της στάσης του κοινωνικού σώματος απέναντί του και η αποδοχή του. Αποδεχόμενος ο ίδιος τον εαυτό του μπορεί να κατακτήσει και την κοινωνική του αποδοχή. Στην διαδικασία αυτή έχει μεγάλη σημασία το θεραπευτικό πλαίσιο του προγράμματος απεξάρτησης. Το πλαίσιο της κοινωνικής επανένταξης έχει ένα μεταβατικό χαρακτήρα, αποτελεί την ενδιάμεση δομή ανάμεσα στο κλειστό τμήμα (της ψυχικής απεξάρτησης) και την κοινωνία. Ο χώρος πρέπει να θεωρείται από τον ίδιο τον θεραπευμένο ως προέκταση του προσωπικού του χώρου και να επενδύεται συναισθηματικά ως αφετηρία της καινούργιας του ζωής¹²³.

Σύμφωνα με το ίδιο μοντέλο, η κοινωνική επανένταξη των απεξαρτημένων αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της διαδικασίας απεξάρτησης και συγκεκριμένα στη φάση της απεξάρτησης ολοκληρώνεται η πορεία της θεραπευτικής παρέμβασης. Η κοινωνική επανένταξη αποτελεί κρίσιμη περίοδο, όπου δοκιμάζονται και μεγιστοποιούνται τα αποτελέσματα της θεραπείας, αφού οι πρώην χρήστες καλούνται πλέον να ζήσουν αυτόνομα, να εργαστούν, να οργανώσουν την προσωπική και την κοινωνική τους ζωή¹²⁴. Για τα μέλη των προγραμμάτων διαμονής τα Κέντρα Κοινωνικής Επανένταξης διαθέτουν ξενώνες όπου μπορούν να φιλοξενηθούν μέχρι να βρουν δουλειά και δικό τους σπίτι.

Στη φάση αυτή οι βασικοί στόχοι είναι: η ολοκλήρωση της επαγγελματικής εκπαίδευσης και ένταξης στην αγορά εργασίας, η επαγγελματική αποκατάσταση, η διευθέτηση νομικών υποθέσεων που εκκρεμούν, η αποκατάσταση των σχέσεων με το οικογενειακό επαγγελματικό και κοινωνικό περιβάλλον, η οργάνωση μιας αυτόνομης ζωής με δημιουργική δραστηριότητα, η ενεργοποίηση των κοινωνικών δικτύων για την υποστήριξη της κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης των πρώην εξαρτημένων, η αποκατάσταση των απεξαρτημένων με κοινωνικούς φορείς και δίκτυα, γενικεύοντας να μάθει το άτομο πώς να λειτουργεί ως ισότιμο μέλος στην κοινωνία, με την νέα ταυτότητα που απέκτησε κατά την παραμονή του στη θεραπευτική κοινότητα¹²⁵.

¹²³ Μάτσα, Κ., Νο 46, ό.π., σ. 84

¹²⁴ ΚΕ.Θ.Ε.Α 2004, Δραστηριότητες και αποδέκτες υπηρεσιών σ. 28

¹²⁵ ό.π., σ. 28

Στο χώρο αυτό συνεχίζεται η θεραπεία (ατομική και ομαδική ψυχοθεραπεία) και οργανώνεται, μέσα σ' ένα κλίμα εμπιστοσύνης, ασφάλειας και ισότιμης συνεργασίας μια ομαδική ζωή. Ο σχεδιασμός και η πραγματοποίηση ομαδικών εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων καλλιτεχνικών, αθλητικών κ.α, η ενθάρρυνση πρωτοβουλιών, προς την κατεύθυνση της κοινωνικής παρέμβασης, η συμμετοχή σε ομάδες θεάτρου, μουσικής, σχεδίου κ.α., με εκπαιδευτικό, χαρακτήρα. Ο συνεχής και ανοικτός διάλογος για όλα τα θέματα συνθέτουν ένα περιβάλλον που κινητοποιεί, προσελκύει, ανακουφίζει στηρίζει και ενθαρρύνει τον θεραπευμένο να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά, τις ψυχοκοινωνικές πιέσεις που δέχεται και να διαμορφώσει ο ίδιος το περιεχόμενο της καινούργιας του ζωής, κάνοντας τις επιλογές ως προς τον τύπο των ενασχολήσεων και των ενδιαφερόντων του. Η διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης είναι μια διαρκής μαθητεία και άσκηση σ' ένα νέο τρόπο ζωής, ανοικτό στο διάλογο και την αλλαγή, σε αντιπαράθεση με όλους εκείνους τους παράγοντες, που ωθούν στην εξαρτητική συμπεριφορά και την αναπαράγουν, σε διαρκή μάχη, μέσα απ' τη νέα στάση ζωής του, με τον κοινωνικό αποκλεισμό του¹²⁶.

Το 1983, όπως προαναφέρθηκε, δημιουργήθηκε το Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕ.Θ.Ε.Α) με τη λειτουργία της πρώτης θεραπευτικής κοινότητας, «ΙΘΑΚΗ». Ο κύριος στόχος του ΚΕ.Θ.Ε.Α είναι η πολύπλευρη καταπολέμηση του προβλήματος των ναρκωτικών μέσω της μείωσης της ζήτησης των ουσιών, της απεξάρτησης των χρηστών και της επανένταξης τους στην κοινωνία. Συγκεκριμένα, στόχος του είναι να αντιμετωπίσει το έλλειμμα της εκπαίδευσης των πρώην χρηστών ουσιών, το έλλειμμα της κοινωνικής τους ένταξης, το έλλειμμα της επαγγελματικής εμπειρίας, το έλλειμμα της συναισθηματικής τους έκφρασης, το έλλειμμα της ισορροπίας των σχέσεων, μέσα στην οικογένεια.¹²⁷

Κεντρικοί άξονες αυτής της πολυπαραγοντικής απάντησης στην χρήση ουσιών είναι:

- Η κοινότητα με την έννοια της συμμετοχής σε μια ομάδα με κοινούς στόχους,
- Η αυτοβοήθεια ως μέσο αντιμετώπισης των ιδιαίτερων προβλημάτων και δυσκολιών που ο καθένας έχει να αντιμετωπίσει συμμετέχοντας στην ομάδα,
- Η εθελοντική προσέλευση, ως έκφραση μιας απόλυτης προσωπικής επιλογής για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που έχει κάποιος,

¹²⁶Μάτσα, Κ., Νο 46, ό.π., σ. 85

¹²⁷Πουλόπουλος, Χαρ., κ.α., ό.π., σ. 74

-Η χωρίς υποκατάστατα αντιμετώπιση της χρήσης ουσιών αποτρέποντας έτσι την ιατροκοποίηση της εξάρτησης¹²⁸.

Το σύνολο των θεραπευτικών προγραμμάτων για χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών παρέχει τέτοιου τύπου υπηρεσίες είτε στο τελευταίο στάδιο μιας ενιαίας θεραπευτικής διαδικασίας είτε σε εξειδικευμένες δομές κοινωνικής επανένταξης. Συνολικά, το 2004 λειτούργησαν 16 Κέντρα Κοινωνικής Επανένταξης. Από αυτά έντεκα (11) ανήκουν στο ΚΕ.Θ.Ε.Α, δύο (2) στον ΟΚΑΝΑ¹²⁹, ένα (1) στο Πρόγραμμα Απεξάρτησης «18 Άνω» του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Αττικής (ΨΝΑ) και δύο (2) στα θεραπευτικά προγράμματα του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης (ΨΝΘ) (ΠΙΝΑΚΑΣ 1)¹³⁰ (βλέπε αναλυτικά στο παράρτημα). Όλα τα προγράμματα κοινωνικής επανένταξης είναι εξωτερικής παρακολούθησης και η προγραμματισμένη διάρκεια τους κυμαίνεται από 12 (ποσοστό 85,7% των προγραμμάτων) μέχρι 24 μήνες, είτε στο τελικό στάδιο μιας ενιαίας θεραπευτικής διαδικασίας (π.χ μονοφασικά προγράμματα), είτε στα πλαίσια ανεξάρτητων κέντρων κοινωνικής επανένταξης (π.χ πολυφασικά προγράμματα).

Η συνολική δυναμικότητα σε θέσεις των αντιστοιχών εξειδικευμένων δομών είναι 587 άτομα. Στη διάρκεια του 2004 δέχτηκαν υπηρεσίες σε αυτές 748 υπό απεξάρτηση χρήστες. Σε σύγκριση με τα στοιχεία του προηγούμενου έτους σημειώθηκε αύξηση τόσο στις προσφερόμενες θέσεις (σε ποσοστό 11,8%) όσο και στο συνολικό αριθμό των ατόμων που παρακολούθησαν τα συγκεκριμένα προγράμματα

**ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΔΥΝΑΜΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΛΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 2004**

Κέντρα Κοινωνικής Επανένταξης *	Δυναμικότητα	Αριθμός μελών
Θ.Π** «ΙΘΑΚΗ»	30	52
Θ.Π «ΑΡΓΩ»	20	21
Θ.Π «ΣΤΡΟΦΗ»	40	22
Θ.Π «ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ»	45	82
Θ.Π «ΔΙΑΒΑΣΗ»	33	58

¹²⁸ ό.π., σ. 73

¹²⁹ Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών (ΟΚΑΝΑ)

¹³⁰ ΕΚΤΕΠΝ 2004, σ. 93

Θ.Π «18ΑΝΩ»	106	182
«Τμήμα Αποκατάστασης Εξαρτημένων»	60	62
Θ.Π «ΕΞΟΔΟΣ»	30	49
Θ.Π «ΝΟΣΤΟΣ»	30	47
Θ.Π «ΕΞΕΛΙΞΗΣ»	5	10
Θ.Π «ΑΡΙΑΔΝΗ»	40	20
Θ.Π «ΠΑΕΥΣΗ»	25	24
Δίκτυο Θεραπευτικών Υπηρεσιών Πάτρας	20	9
Θ.Π «Υποκατάστασης Αθήνας»	60	54
Βραδινό Θ.Π «ΔΙΑΒΑΣΗ»	23	39
Θ.Π «ΕΝ ΔΡΑΣΕΙ»	20	16

ΠΗΓΗ ΕΚΤΕΠΝ 2004

*Η παρουσίαση γίνεται σύμφωνα με τη χρονολογία ίδρυσης των Κέντρων Κοινωνικής Επανάταξης.

****Όπου Θ.Π σημαίνει Θεραπευτικό Πρόγραμμα**

Τα υπό απεξάρτηση άτομα έχουν διαπιστωμένα αυξημένες ανάγκες στον τομέα της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατάρτισης {ΕΚΤΕΠΝ (Β), 2003} κυρίως λόγω κενών που οφείλονται στην περίοδο εξάρτησης. Για το λόγο αυτό η γενικότερη επιμόρφωση των πρώην χρηστών αποτελεί για τα θεραπευτικά προγράμματα βασική επιδίωξη.

Από την έρευνα του ΚΕ.Θ.Ε.Α για τα κοινωνιοδημογραφικά χαρακτηριστικά των ατόμων που προσεγγίζουν τα θεραπευτικά προγράμματα προκύπτουν τα εξής¹³¹. Το 85,5% είναι άνδρες, ενώ το 14,5% γυναίκες. Το 65,9% προέρχονται από την Αθήνα και σε μικρότερα ποσοστά από άλλες πόλεις. Το 56,1% κάνει ενδοφλέβια χρήση και περισσότεροι από το ένα τέταρτο έχουν μολυνθεί από Ηπατίτιδα. Το 59,3% κάνει χρήση σε καθημερινή βάση. Η κύρια ουσία κατάχρησης για το 72,3% των ατόμων είναι η ηρωίνη. Ο μέσος όρος ηλικίας των προσερχόμενων για θεραπεία είναι τα 26 έτη. Σύμφωνα με τα στοιχεία, οι περισσότεροι χρήστες πειραματίζονται πρώτη φορά με τις ουσίες στην ηλικία των 15,92 ετών κάνοντας χρήση κάνναβης ή

¹³¹Κοινωνιοδημογραφικά χαρακτηριστικά και συνθήκες χρήσης των εξαρτημένων ατόμων που ζήτησαν υπηρεσίες από το ΚΕ.Θ.Ε.Α το 1998, Συνοπτική Αναφορά, Αθήνα, 1999

χαπιών. Τρία χρόνια αργότερα δοκιμάζουν την ηρωίνη και ενάμιση χρόνο μετά προχωρούν στην ενδοφλέβια χρήση. Έξι χρόνια αργότερα θα ζητήσουν βοήθεια σε κάποιο κέντρο θεραπείας. Οι γυναίκες φαίνεται ότι ζητούν θεραπεία νωρίτερα, στα 24 χρόνια.

Ενδεικτικό είναι ότι η έναρξη της χρήσης συμπίπτει συνήθως με την ηλικία εγκατάλειψης του σχολείου. Οι έφηβοι που εμπλέκονται στη χρήση ουσιών αφήνουν το σχολείο στην ηλικία των 15,52 ετών κατά μέσο όρο. Μόνο το 24,4% δηλώνει ότι ολοκλήρωσε το Λύκειο, ενώ το 6,1% αναφέρει ότι συνέχισε σε ανώτερες σπουδές. Το 28,1% έχει τελειώσει μόνο το δημοτικό, ενώ το 41,4% έχει ολοκληρώσει την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση. Οι γυναίκες φαίνεται να έχουν καλύτερο μορφωτικό επίπεδο από τους άνδρες. Βλέπουμε λοιπόν ότι για τους άνδρες μεσολαβεί ένα διάστημα 12 χρόνων απομάκρυνσης από την κοινωνική ζωή και για τις γυναίκες 8 χρόνια περίπου. Η ανεργία συνδέεται με τη χρήση και την κατάχρηση ουσιών, συνήθως ως απόρροια της. Σύμφωνα με την έρευνα, το 65,5% είναι άνεργοι ή δεν έχουν σταθερή απασχόληση.

Υπάρχουν πολλές απόψεις για τη σχέση κατάχρησης ψυχοτρόπων ουσιών και ανεργίας. Πολλοί υποστηρίζουν ότι η ανεργία μπορεί να αποτελέσει αιτιολογικό παράγοντα της χρήσης ή κατάχρησης ουσιών και αλκοόλ, ενώ άλλοι ότι η εμπλοκή με την ηρωίνη αποδιοργανώνει τόσο το άτομο που δεν μπορεί να ανταποκριθεί στο αντικείμενο της εργασίας του¹³².

Όπως προέκυψε από τα ερευνητικά δεδομένα, αλλά και όπως επίσης αποδεικνύουν τα κλινικά στοιχεία, οι περισσότεροι χρήστες ουσιών εγκαταλείπουν το σχολείο αρκετά νωρίς και συχνά η διακοπή από το σχολείο συμπίπτει με την έναρξη της χρήσης. Κατά την εισαγωγή τους στη θεραπεία καλούνται να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες της επαγγελματικής αποκατάστασης, έχοντας σημαντικές εκπαιδευτικές και επαγγελματικές ελλείψεις. Έτσι τα θεραπευτικά προγράμματα ενσωματώνουν επιπλέον δραστηριότητες για την ανάπτυξη προσωπικών κινήτρων, την αναπλήρωση της έλλειψης σχολικής παιδείας και βασικών προεπαγγελματικών δεξιοτήτων, την ανίχνευση ενδιαφερόντων, δεξιοτήτων και κλίσεων, την υποστήριξη στη φάση της εισόδου στην αγορά εργασίας, την αντιμετώπιση των δυσκολιών του εργασιακού περιβάλλοντος και την επαγγελματική κατάρτιση.

¹³² Πουλόπουλος, Χαρ., (1998), Εισήγηση στο συνέδριο «Απεξάρτηση, Εργασία, Κοινωνική ένταξη», Αθήνα, σ. 3

Με την ολοκλήρωση της θεραπευτικής διαδικασίας στη φάση της κοινωνικής επανένταξης, η επαγγελματική αποκατάσταση των μελών αποτελεί το σημαντικότερο στόχο. Ένα άτομο που τελειώνει ένα Θεραπευτικό Πρόγραμμα κινδυνεύει να οδηγηθεί στην υποτροπή, εάν συνεχίσει να παραμένει χωρίς εργασία για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα¹³³. Οι μελέτες στο χώρο της «τοξικοεξάρτησης» δείχνουν ότι όσο πιο χαμηλό είναι το επίπεδο του υπό θεραπεία μέλους, τόσο μεγαλύτερη είναι η τάση του να εγκαταλείπει νωρίς τη θεραπευτική κοινότητα, αλλά και κάθε γενικότερη προσπάθεια για θεραπεία. Τα υπό θεραπεία μέλη, πιθανόν γνωρίζοντας τις μορφωτικές τους ελλείψεις και τα αδιέξοδα που συνδέονται μ' αυτές, όπως η δυσκολία επαγγελματικής αποκατάστασης με την ολοκλήρωση της θεραπείας, έχουν μειωμένα κίνητρα και κατά συνέπεια λιγότερες πιθανότητες να παραμείνουν και να ολοκληρώσουν τη θεραπεία τους με επιτυχία¹³⁴.

Η διακοπή λοιπόν από το σχολείο ή από οποιοδήποτε δομημένο κοινωνικό σύστημα και η έναρξη της χρήσης ουσιών μπορεί να συσχετίζεται με το φαινόμενο της μη-κοινωνικοποίησης, το οποίο καλείται να αντιμετωπίσει κατ' αρχήν η σχολική κοινότητα και όπου αυτή αποτυγχάνει η θεραπευτική αρκετά χρόνια αργότερα. Πολύ συνδέουν ή και ταυτίζουν¹³⁵ τη θεραπευτική κοινότητα με το σχολείο ως προς την μέθοδο και τους στόχους. Η θεραπευτική κοινότητα όπως και το σχολείο στοχεύει στην ψυχολογική και κοινωνική αλλαγή του ατόμου και στην πλήρη ένταξή του στο κοινωνικό σύστημα. Σύμφωνα με τον Broekaert (1995), «δεν υπάρχει πραγματική διαφορά ανάμεσα στη θεραπευτική κοινότητα και το σχολείο, παρά μόνο μια διαφορά στην ένταση με την οποία χρησιμοποιούνται διάφορες τεχνικές»¹³⁶. Παράλληλα, ο De Leon (1994), υποστηρίζει ότι όλες οι δραστηριότητες της θεραπευτικής κοινότητας είναι σχεδιασμένες για να παράγουν θεραπευτικές και εκπαιδευτικές αλλαγές στους συμμετέχοντες και όλοι οι συμμετέχοντες είναι φορείς αυτής της θεραπευτικής και εκπαιδευτικής αλλαγής¹³⁷.

Τελικά, είναι κοινός τόπος ότι η εκπαίδευση με τη στενή είτε με την ευρεία της έννοια διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην προσπάθεια της απεξάρτησης από

¹³³ ό.π., σ. 4

¹³⁴ Γκιτάκος, Β., Τσιμπουκλή, Αν., (1998), «Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την ένταξη πρώην χρηστών» Κοινωνική Εργασία, Αθήνα, σ. 93-94, και Πουλόπουλος, Χαρ., ό.π., σ. 4

¹³⁵ Endore, Guy. Synanon: The learning environment, California χ.χ., σ. 1-6

¹³⁶ Broekaert, Erik., {Η Ευρώπη σε μεταβατικό στάδιο, η θεραπευτική κοινότητα σε μεταβατικό στάδιο, Πρακτικά του 2^{ου} Ευρωπαϊκού Συνεδρίου «Η Ευρώπη κατά της χρήσης ουσιών»}, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 30

¹³⁷ Γκιτάκος, Β., Τσιμπουκλή, Αν., ό.π., σ. 94

ψυχότροπές ουσίες. Η ένταξη στην αγορά εργασίας αποτελεί στις περισσότερες μελέτες ένα από τα βασικά κριτήρια για την αποτελεσματικότητα της θεραπείας των εξαρτημένων ατόμων. Τα άλλα δύο είναι η αποχή από ουσίες καθώς επίσης και η αποχή από παραβατική συμπεριφορά. Οι ευκαιρίες που έχουν τα απεξαρτημένα άτομα για την απόκτηση επαγγελματικής κατάρτισης και διευκόλυνσης της ένταξης στην αγορά εργασίας είναι οι εξής:

-Διευκολύνσεις από την πλευρά της πολιτείας για την απόκτηση απολυτηρίου Γυμνασίου ή Λυκείου ,με τη μέθοδο της κατ' οίκων διδασκαλίας. Με τον τρόπο αυτό, δίνεται η δυνατότητα στους πρώην χρήστες ουσιών πέρα από την κάλυψη των βασικών μορφωτικών ελλείψεων να συμμετέχουν σε προγράμματα κατάρτισης που απαιτούν την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης ή το απολυτήριο Λυκείου.

-Παρακολούθηση τμημάτων στα Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια (ΤΕΕ)

-Υποτροφίες από ιδιωτικά ΙΕΚ και ιδιωτικές τεχνικές σχολές με τη μεσολάβηση του Θεραπευτικού Προγράμματος.

-Επιδοματική πολιτική του ΟΑΕΔ με τη θέσπιση σημαντικών χρηματικών επιδομάτων για τους εργοδότες που απασχολούν πρώην χρήστες (Πρόγραμμα Νέων Θέσεων Εργασίας) και με την επιδότηση πρώην χρηστών για την έναρξη επιχειρηματικής δραστηριότητας (Πρόγραμμα Νέων Ελευθέρων Επαγγελματιών).

-Προστατευόμενα παραγωγικά εργαστήρια που λειτουργούν στο χώρο των θεραπευτικών προγραμμάτων παρέχοντας εκπαίδευση σε περιβάλλον παραγωγής (on the job training), ένα «ιδανικό χώρο εργασίας», ασφαλές περιβάλλον και ανέξοδη εκπαίδευση για τους πρώην χρήστες ουσιών.

-Επιχορηγούμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση προγράμματα κατάρτισης, στα πλαίσια του Ε.Π Καταπολέμησης του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας και τις Κοινοτικές Πρωτοβουλίες, που υλοποιούνται από τον ίδιο φορέα θεραπείας ή από άλλα πιστοποιημένα στην ομάδα-στόχο Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης.

4.2. Η ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΗΣ ΥΠΟΤΡΟΠΗΣ

Θεραπεία και κοινωνική επανένταξη είναι οι δύο άξονες δευτερογενούς πρόληψης που ασκείται από τους φορείς της υγειονομικής πολιτικής. Σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς στόχος της θεραπείας απεξάρτησης¹³⁸, δεν είναι η αποτοξίνωση αλλά βασικά η πρόληψη της υποτροπής. Με τον όρο υποτροπή (relapse) εννοούμε «την κατάρρευση ή την αποτυχία της προσπάθειας του ατόμου να αλλάξει ή να τροποποιήσει τη συμπεριφορά της εξάρτησης»¹³⁹.

Η διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης λειτουργεί με κάποιους στόχους όπως αυτόν της επαγγελματικής αποκατάστασης, της αποχής από εξαρτησιογόνες ουσίες, τη δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων, την απόκτηση δεξιοτήτων για την επίλυση δυσκολιών ζωής, την πρόληψη της υποτροπής¹⁴⁰. Πρωταρχικός στόχος της επανένταξης είναι η πρόληψη της υποτροπής και προϋπόθεση γι' αυτό είναι η εξεύρεση ενός νέου τρόπου ζωής και η σταθεροποίηση των προσωπικών αλλαγών του πρώην-χρήστη. Ο νέος τρόπος ζωής επιτυγχάνεται με την αντικατάσταση ενός αυτό-καταστροφικού από ένα αυτό-προστατευτικό και δημιουργικό τρόπο ζωής. Στο ξεκίνημα της καινούργιας του πορείας χρειάζεται να αξιοποιήσει τον ελεύθερο χρόνο του με καινούργιες δραστηριότητες (εκπαιδευτικές, αθλητικές κ.α) που θα του δώσουν ενέργεια και ερεθίσματα. Η δυσκολία αντιμετώπισης του άγχους, οι κοινωνικές πιέσεις και τα αρνητικά συναισθήματα πολύ συχνά αποτελούν αιτία υποτροπής. Ο στόχος για την πρόληψη της υποτροπής είναι να εκπαιδευτούν οι πρώην χρήστες στο τι να προσδοκούν και πώς να αντιμετωπίζουν τα προβλήματα της ζωής. (βλ. Σχεδιάγραμμα 1)

Όπως αναφέρεται από υποστηρικτές του θεραπευτικού μοντέλου, υπάρχουν πολλοί λόγοι που μπορεί να προκαλέσουν μια υποτροπή. Λόγοι που στην αλληλοσυσχέτιση τους, οδηγούν το άτομο την ακύρωση της αρχικής απόφασης απεξάρτησης. Οι παράγοντες που παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση μιας κατάστασης που μπορεί να οδηγήσει στην υποτροπή σχετίζονται τόσο με το άτομο, όσο και με το περιβάλλον του. Η πιο κρίσιμη περίοδος για υποτροπή είναι το πρώτο δίμηνο μετά την έξοδο από κλειστό πρόγραμμα απεξάρτησης, στην αρχή της φάσης

¹³⁸ Vaillant, G., "What can long-term follow up teach us about relapse and prevention of relapse in addiction?", *British Journal of Addictions*, 1998, όπως αναφέρεται στο Μάτσα, Κ., No 46 ό.π., σ. 88

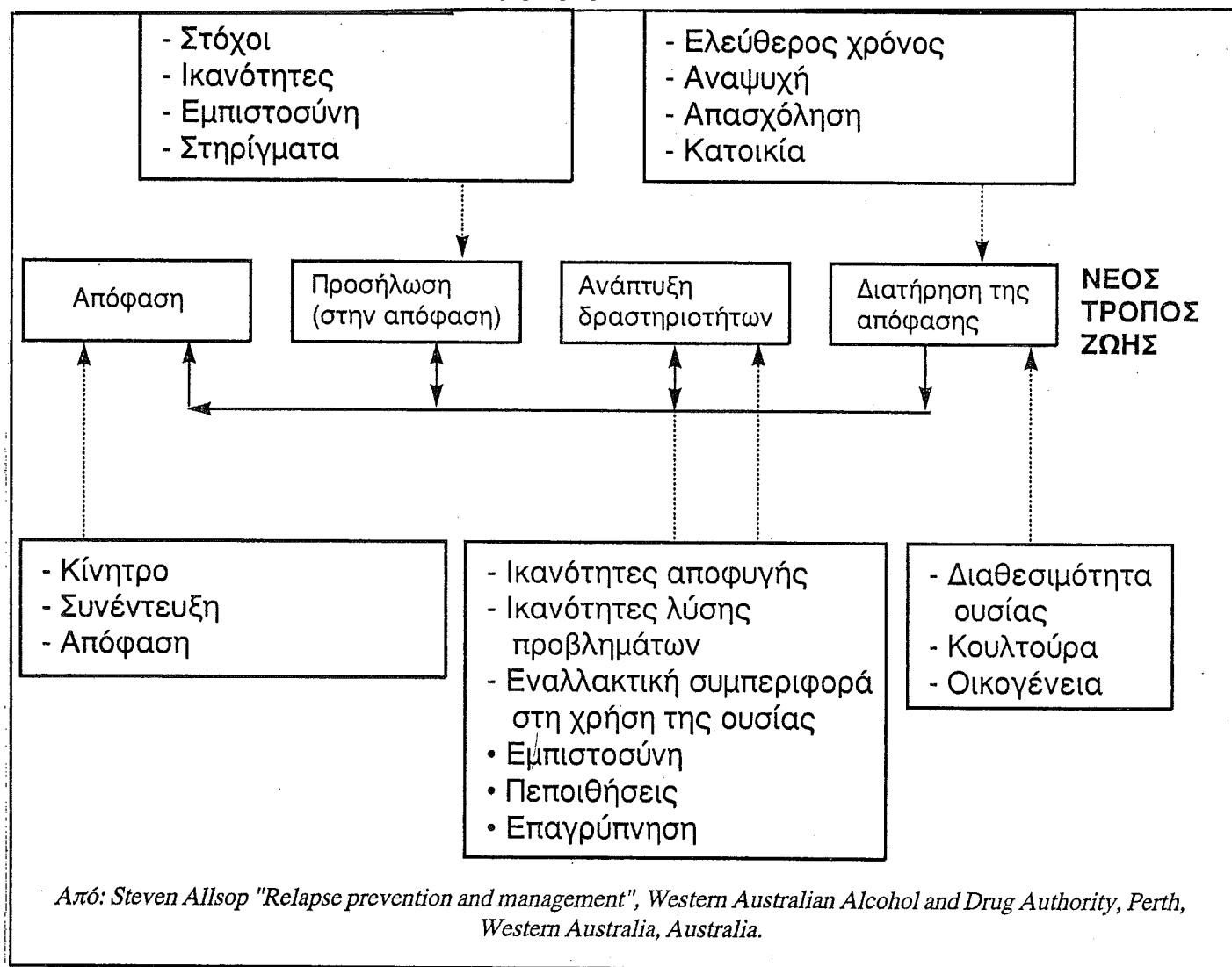
¹³⁹ Marlatt and J.Gordon W., (1984), "Relapse prevention: introduction and overview of the model" *British Journal of Addictions*, 79, ό.π., σ. 88

¹⁴⁰ Κούκου, Ι., «Αποκατάσταση και επανένταξη: Η αρχή του τέλους της θεραπευτικής διαδικασίας, η αρχή της ελεύθερης από ναρκωτικά ζωής», όπως αναφέρεται στο Λιάππας, Ι., «ουσιοεξάρτηση», ITACA, Σύλλογος των Ευρωπαίων Επαγγελματιών του χώρου της ουσιοεξάρτησης.

της κοινωνικής επανένταξης, όπως επίσης και οι πρώτοι μήνες μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος¹⁴¹.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Απεξάρτηση, πρόληψη υποτροπής

Το άτομο είναι πιο επιρρεπές στην υποτροπή όταν η αρχική απόφαση απεξάρτησης έχει αδυνατίσει, το κίνητρο του να συνεχίσει τη θεραπεία δεν είναι ισχυρό, όταν έχει φίλους εξαρτημένους και συναναστρέφεται μαζί τους, όταν συχνάζει σε χώρους όπου η ουσία είναι διαθέσιμη, όταν κάτω από πίεση ή σε κοινωνικές εκδηλώσεις καταφεύγει σε μια άλλη ουσία (π.χ αλκοόλ) όταν δεν ανταποκρίνεται στη θεραπεία, όταν αντιμετωπίζει αρνητικές συναισθηματικές

¹⁴¹ ό.π., σ. 89

καταστάσεις μέσα ή έξω από την οικογένεια. Έχει βρεθεί¹⁴² ότι το 30% των υποτροπών συμβαίνει όταν το άτομο βιώνει μια κατάσταση stress, κατάθλιψης, άγχους. Μια υποτροπή μπορεί να συμβεί σ' ένα μεγάλο stress (ένα θάνατο) ή σε πολλά μικρά που επαναλαμβάνονται με μεγάλη συχνότητα και το φορτίζουν συναισθηματικά. Κινδύνους υποτροπής δημιουργούν επίσης στρεσογόνες, διαπροσωπικές σχέσεις, κοινωνικές πιέσεις κάθε είδους η παρατεταμένη ανεργία και οικονομική ανέχεια, η απουσία κοινωνικών στηριγμάτων, η έλλειψη συναισθηματικής υποστήριξης από την οικογένεια και τους φίλους, ο κοινωνικός στιγματισμός και οι προκαταλήψεις που αναπτύσσονται εις βάρος των απεξαρτημένων και δημιουργούν ένα κλίμα αντιμετώπισής του από τους άλλους ως πολίτη δεύτερης κατηγορίας, έστω και αν έχει απεξαρτηθεί απλά μόνο γιατί κουβαλάει το κοινωνικό στίγμα του «πρώην» και γι' αυτό την πιθανότητα υποτροπής του.

Καταλυτικό ρόλο στην πρόληψη της υποτροπής παίζουν: η διαρκής, μακροπρόθεσμη επαγρύπνηση, τα κοινωνικά στηρίγματα, η γενικότερη αλλαγή του τρόπου ζωής, η διαρκής άσκηση στην πρόληψη της υποτροπής. Ο χώρος της Κοινωνικής Επανένταξης μπορεί να παίζει πολύ σημαντικό ρόλο και στον κρίσιμο τομέα της πρόληψης της υποτροπής. Είναι λοιπόν διπλός ο ρόλος του. Αποτελεί ένα χώρο θεραπείας γι' αυτούς που βρίσκονται στην τελευταία φάση του προγράμματος απεξάρτησης και ταυτόχρονα λειτουργεί ως υποστηρικτική, μεταθεραπευτική υπηρεσία (aftercare service) για όσους έχουν ολοκληρώσει το πρόγραμμα απεξάρτησης, αισθάνονται όμως την ανάγκη να καταφύγουν σε αυτό σε κάποια στιγμή που βιώνουν δύσκολες καταστάσεις και φοβούνται πως μπορεί να ξανααγυρίσουν στις ουσίες.

Οι έννοιες της Κοινωνικής Επανένταξης και της Πρόληψης της Υποτροπής αποκτούν δραματική επικαιρότητα σήμερα που όλοι, και προπάντων οι αρμόδιοι χρησιμοποιούν την έννοια του κόστους (της θεραπείας, της επανένταξης, ακόμα και του αντιναρκωτικού αγώνα), σαν γνώμονα για τη διαμόρφωση της στάσης τους απέναντι στο πρόβλημα της τοξικοεξάρτησης. Όλα γι' αυτούς ανάγονται σε αριθμούς. Βασικό τους κριτήριο είναι το ποσοστό (της συμμετοχής εξαρτημένων σε προγράμματα απεξάρτησης, της αποτελεσματικότητας της θεραπείας, της νοθείας της δόσης, της εγκληματικότητας). Έννοιες όπως θαρραλέα και μάχιμη στάση ζωής,

¹⁴² Kelly Bronwell, Alan Marlatt, ed Lichtenstein, G, Terence Wilson, "Understanding and preventing relapse" American Psychologist, July 1986. ό.π., σ. 89

κοινωνική αποδοχή και στήριξη, αλληλοβοήθεια, προσωπική ευθύνη, αμοιβαιότητα, ικανότητα και ετοιμότητα αλλαγής είναι εκτός τρέχουσας (κοινής) λογικής.

Ο εξαρτημένος από ουσίες, μπορεί να απεξαρτηθεί πλήρως και να ενταχθεί κοινωνικά αρκεί να αποφασίσει ο ίδιος και να βρει ένα πρόγραμμα απεξάρτησης που του ταιριάζει, αρκεί να μείνει σταθερός σ' αυτή του την απόφαση αλλαγής τρόπου ζωής και αρκεί να του δοθούν από την Πολιτεία οι προϋποθέσεις για την Κοινωνική του επανένταξη, στον τομέα της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατάρτισης αλλά και στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης και της αντιμετώπισης των εξαρτημένων με ευνοϊκές ρυθμίσεις που θα στοχεύουν στην επανένταξη του και όχι στον περαιτέρω στιγματισμό του¹⁴³.

Στο πλαίσιο αυτό, η προτεραιότητα σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες μετατοπίστηκε από τις κατασταλτικές πολιτικές στην πρόληψη και στην αποκατάσταση και οι σχετικές με τα ναρκωτικά υπηρεσίες ενσωματώνονται όλο και περισσότερο στους τομείς υγειονομικής φροντίδας και κοινωνικών υποθέσεων, μέσα από μια πολιτική συνεργασίας με τους αντίστοιχους της ποινικής δικαιοσύνης. Οι προϋποθέσεις κοινωνικής επανένταξης που δίνονται από την πολιτεία σε πρώην χρήστες εξαρτησιογόνων ουσιών εντάσσονται στα πλαίσια άσκησης κοινωνικής πολιτικής, και πραγματοποιούνται κυρίως με την ενίσχυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και την κινητοποίηση αρμόδιων εθνικών φορέων όπως ο ΟΑΕΔ.

¹⁴³Ζαραφονίτου, Χ., «Ναρκωτικά: Η ποινικό-θεραπευτική αντιμετώπιση ενός κοινωνικού προβλήματος» Ποιν. Δικ. 10/2004, σ. 1185

Β' ΜΕΡΟΣ

1. ΕΘΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΕΞΑΡΤΗΜΕΝΩΝ Ή ΚΑΙ /ΥΠΟ ΑΠΕΞΑΡΤΗΣΗ ΑΤΟΜΩΝ.

Στον τομέα της απασχόλησης εφαρμόζονται σε μεγάλη κλίμακα σχεδόν από όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τις τελευταίες δεκαετίες, πολιτικές και στρατηγικές δράσης που βασίζονται στην αναγνώριση ότι οι διάφορες μορφές αποστέρησης που οδηγούν στον αποκλεισμό έχουν διαρθρωτικό χαρακτήρα και άρα δεν θα εξαφανιστούν από μόνες τους χωρίς ενεργή παρέμβαση¹⁴⁴. Τα προγράμματα δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας και επιχορήγησης μικρών επιχειρήσεων, τα οποία κάνουν (θετική) διάκριση υπέρ των ατόμων που πλήττονται περισσότερο από την ανεργία ή/ και προέρχονται από ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, καθώς και υπέρ ορισμένων κατηγοριών δραστηριοτήτων /επαγγελμάτων, ανάγονται στη στρατηγική αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού που αφορά στην αγορά εργασίας.

Σήμερα, η χώρα μας μετά την πλήρη ένταξη της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ακολουθεί στον τομέα της αγοράς εργασίας την κοινοτική πολιτική και σε κάποιο βαθμό έχει ήδη ωφεληθεί από αυτήν, μέσω της συγχρηματοδότησης από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο για την εφαρμογή «ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης»¹⁴⁵. Συγκεκριμένα, με τη μεγάλη αύξηση στα ποσοστά ανεργίας στην Ελλάδα, τις τελευταίες δύο δεκαετίες, υλοποιούνται, με την κοινοτική οικονομική ενίσχυση, προγράμματα απασχόλησης που αφορούν στη σύζευξη της προσφοράς και ζήτησης εργασίας καθώς και στην ευελιξία και κινητικότητα του εργατικού δυναμικού. Το σχεδιασμό και την ευθύνη για το συντονισμό ή /και την εποπτεία της υλοποίησης αυτών έχει η πολιτεία μέσω του κεντρικού φορέα ΟΑΕΔ. Ειδικότερα, ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ), καταρτίζει προγράμματα επιχορήγησης εργοδοτών για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας για τα απεξαρτημένα άτομα από το 1990¹⁴⁶.

Η Υπουργική απόφαση 30370/20.3.2001 (Υπουργείο Εργασίας & Κοινωνικών Ασφαλίσεων) προβλέπει την επιδότηση νέων θέσεων εργασίας για απεξαρτημένα

¹⁴⁴ Καβουνίδη, Τ., (1996), ό.π.

¹⁴⁵ Κετσετζοπούλου, Μ., και Μπούζας, Ν., (1996) «Λειτουργίες της αγοράς εργασίας και κοινωνικός αποκλεισμός», στο Καραντινός, Δ., Μαράτου, - Αλιμπράντη, Λ., Φρονίμου, Ε., (επιμ) Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα: Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής, Τόμος Α'. ΕΚΚΕ, Αθήνα, σ. 137-170

¹⁴⁶ Φακιολάς, Ν., Στυλιάρης, Γ., Μουλά, Κ., ό.π., σ. 331-363

άτομα καθώς επίσης και την επιδότηση των εργοδοτών που θα απασχολήσουν ανεξαρτημένα άτομα. Ως ανεξαρτημένα θεωρούνται τα άτομα εκείνα που προσκομίζουν βεβαιώσεις ανεξάρτησης από εγκεκριμένα από το νόμο θεραπευτικά προγράμματα, ανάλογα με τις αρχές λειτουργίας κάθε προγράμματος. Σύμφωνα με την παραπάνω υπουργική απόφαση προβλέπεται επιδότηση από τον ΟΑΕΔ προς τους εργοδότες για τα πρώτα τρία χρόνια σε περίπτωση που θα προσλάβουν άτομα που υπάγονται στις παραπάνω κατηγορίες για πλήρη ή μερική απασχόληση τετραετούς διάρκειας. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει επίσης μια τρίμηνη περίοδο προσαρμογής, διάστημα κατά το οποίο ο εργοδότης έχει την ευθύνη να εκπαιδεύσει τον/την εργαζόμενο/η και να τον/την βοηθήσει να ενταχθεί ομαλά στην παραγωγική διαδικασία. Για την επιτυχή ολοκλήρωση της περιόδου προσαρμογής προβλέπεται επιπλέον επιδότηση για την εργοδοτική πλευρά¹⁴⁷.

Σύμφωνα με την Υπουργική απόφαση 30339/10.4.2002 (Υπουργείο Εργασίας), η οποία επικυρώνεται κάθε χρόνο, παρέχονται διευκολύνσεις στους εργοδότες που απασχολούν πρώην εξαρτημένους καθώς και στους ίδιους τους πρώην εξαρτημένους που σχεδιάζουν να δημιουργήσουν τη δική τους επιχείρηση. Επιπρόσθετα, με τη κοινή Υπουργική απόφαση Υ5γ/Γ.Π οικ.2284/28.2.2002 των Υπουργών Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης & Αποκέντρωσης και Υγείας & Πρόνοιας, προκειμένου να ενθαρρυνθεί η επαγγελματική επανένταξη πρώην χρηστών που εκουσίως προσήλθαν και ολοκλήρωσαν κάποιο θεραπευτικό πρόγραμμα, αποφασίστηκε η δυνατότητα πρόσληψης πρώην χρηστών στον ΟΚΑΝΑ με σύμβαση αορίστου χρόνου μετά από δοκιμαστική υπηρεσία διάρκειας τουλάχιστον δύο ετών.

¹⁴⁷ βλ. την Τελική έκθεση (αδημοσίευτη) «Πανελλήνιας έρευνας για τις ανάγκες της ομάδας στόχου σε αναβαθμισμένες υπηρεσίες προώθησης στην αγορά εργασίας, και τον προσδιορισμό αναγκών και δυνατοτήτων απασχόλησης» της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας EQUAL, Σχέδιο Δράσης Ενέργειας 2-Υποέργο 1, Αναπτυξιακή Σύμπραξη «ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ», Εθνικό Δίκτυο Απασχολισιμότητας Ανεξαρτημένων Ατόμων. Τομέας Έρευνας ΚΕ.Θ.Ε.Α. Σεπτέμβριος 2003, σ. 10-11

2. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΑΠΕΞΑΡΤΗΜΕΝΩΝ Ή ΚΑΙ /ΥΠΟ ΑΠΕΞΑΡΤΗΣΗ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η ομάδα των απεξαρτημένων ή/και υπό απεξάρτηση ατόμων αποτελεί μία από τις «ασθενέστερες» κοινωνικές ομάδες, που όπως προαναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο τείνουν να πλήττονται από φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού. Κυριότερες αιτίες αποκλεισμού της συγκεκριμένης ομάδας αποτελούν:

- I. -η γενικότερη ανεργία που εμφανίζει η ελληνική αγορά
- II. -η έλλειψη εκπαιδευτικής κατάρτισης και επαγγελματικής εμπειρίας που χαρακτηρίζει αυτά τα άτομα, και
- III. -η κοινωνική ερμηνευτική για την εξάρτηση και την απεξάρτηση και , ειδικότερα οι προκαταλήψεις του κοινωνικού συνόλου και των εργοδοτών.

Ως προς την ανεργία, το φαινόμενο έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις σε όλες τις χώρες Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και στην Ελλάδα (στοιχεία που επιβεβαιώνεται από πολλές πηγές, όπως η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας και η αντίστοιχη Ευρωπαϊκή Eurostat, το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ, ο ΟΑΕΔ κλπ). Συγκεκριμένα, από τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία, προκύπτει ότι το ποσοστό ανεργίας¹⁴⁸ στην Ευρωπαϊκή Ένωση για το 2000 κυμαίνεται στο 8,2%, ενώ στην Ελλάδα ανέρχεται στο 11,1%, για το ίδιο έτος, και στο 9,6% το 2002. Έτσι, ενώ το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα ήταν από τα χαμηλότερα μεταξύ των Ευρωπαϊκών χωρών στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, βρίσκεται σήμερα στη δεύτερη υψηλότερη θέση μετά την Ισπανία. Παράλληλα, η απασχόληση στη χώρα μας, σύμφωνα με την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 2001(β' τρίμηνο), μειώθηκε κατά 0,7% έναντι του προηγούμενου έτους δηλαδή περίπου κατά 29.000 άτομα.¹⁴⁹

Η ανεργία φαίνεται να πλήττει κυρίως τους νέους και τις γυναίκες, σε υψηλότερα ποσοστά, και ειδικότερα εκείνους /εκείνες που αντιμετωπίζουν οξυμένα κοινωνικό-οικονομικά προβλήματα (νέοι με ιστορικό παραβατικότητα, γυναίκες αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών κλπ). Υπολογίζεται σήμερα ότι μια στις τρεις γυναίκες είναι άνεργες. Το ποσοστό ανεργίας στους νέους ηλικίας 15-24 ετών στην Ελλάδα είναι 26,6%. Επίσης, τα στοιχεία για την ανεργία σε σχέση με την εκπαίδευση αναδεικνύουν ότι, οι απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης και οι πτυχιούχοι

¹⁴⁸ ΟΑΕΔ-Επετηρίδα Αγοράς Εργασίας, Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική Πληροφορική, (ΠΑΕΠ) 2002, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, (ΕΣΥΕ), 2002

¹⁴⁹ ΕΣΥΕ, (2002) «Η Ελλάδα σε Αριθμούς», Αθήνα

ανώτερων τεχνικών και επαγγελματικών σχολών αντιμετωπίζουν υψηλότερα ποσοστά ανεργίας, σε σύγκριση με άτομα στοιχειώδους εκπαίδευσης και άτομα υψηλότερου εκπαιδευτικού επιπέδου¹⁵⁰.

Όσον αφορά στα ή υπό απεξάρτηση άτομα, διαπιστώνεται ότι αυτή η ομάδα αντιμετωπίζει υψηλά ποσοστά ανεργίας ενώ χαρακτηρίζεται και από σημαντικές ελλείψεις στον τομέα της εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης. Συγκεκριμένα, η πλειοψηφία αυτών των ατόμων έχουν συνήθως διακόψει τις σπουδές τους στη γενική ή την τεχνική εκπαίδευση και συνήθως δεν έχουν επαγγελματική κατάρτιση. Επίσης, ένα μεγάλο ποσοστό είτε δεν έχει προηγούμενη επαγγελματική εμπειρία είτε έχει εργαστεί σε περιστασιακή βάση ή /και σε εργασίες μερικής ή άτυπης απασχόλησης ενώ, ένα μικρό ποσοστό που άρχισε τη χρήση σε μεγαλύτερη ηλικία, αποφάσισε αρκετά νωρίς να μπει σε πρόγραμμα απεξάρτησης και έτσι έχει τη δυνατότητα να ξαναγυρίσει στη παλιά του δουλειά ή να ολοκληρώσει τις σπουδές του και να αποκατασταθεί επαγγελματικά. Ακόμα λιγότεροι είναι εκείνοι που μπορούν να απασχοληθούν σε επιχειρήσεις συγγενικών τους προσώπων. Παρατηρείται επίσης, ότι και στην περίπτωση των ατόμων που έχουν εκπαιδευτική και επαγγελματική κατάρτιση, πολλές φορές αυτή δεν οδηγεί σε επαγγελματική αποκατάσταση, σε εργασίες ανάλογου επιπέδου με τις σπουδές και τις δεξιότητες που διαθέτουν.

Σύμφωνα με το σύστημα καταγραφής του Δείκτη Αίτησης Θεραπείας για το 2002, στο σύνολο σχεδόν των Θεραπευτικών προγραμμάτων που λειτουργούν στη χώρα μας, προκύπτει πως, η πλειονότητα (40%) των υπό απεξάρτηση ατόμων είναι απόφοιτοι Γυμνασίου-Λυκείου¹⁵¹, ενώ σύμφωνα με στοιχεία για τα άτομα που προσέγγισαν τα Συμβουλευτικά Κέντρα¹⁵² του ΚΕ.Θ.Ε.Α, το 2002, το 51% των γυναικών και 35,1% των ανδρών είχαν ολοκληρώσει το λύκειο. Επιπρόσθετα, σε πανελλαδικό επίπεδο, το 19,2% των χρηστών που προσέγγισαν τις θεραπευτικές υπηρεσίες το 2002 είχε σταθερή απασχόληση, ενώ το 62,8% ήταν άνεργοι¹⁵³.

Στο πλαίσιο της ενίσχυσης των απεξαρτημένων για την καλύτερη κοινωνική και εργασιακή τους (επαν)ένταξη, οι θεραπευτικές υπηρεσίες και ιδιαίτερα τα κέντρα κοινωνικής επανένταξης που λειτουργούν δίνουν ιδιαίτερο βάρος στην επαγγελματική κατάρτιση των μελών τους και στη δημιουργία υποστηρικτικών

¹⁵⁰ Κετσετζοπούλου, Μ., και Μπούζας, Ν., (1996), ό.π

¹⁵¹ Βλ σχετικά Ετήσια έκθεση για την κατάσταση του Προβλήματος των ναρκωτικών στην Ελλάδα, (ΕΚΤΕΠΝ), 2002

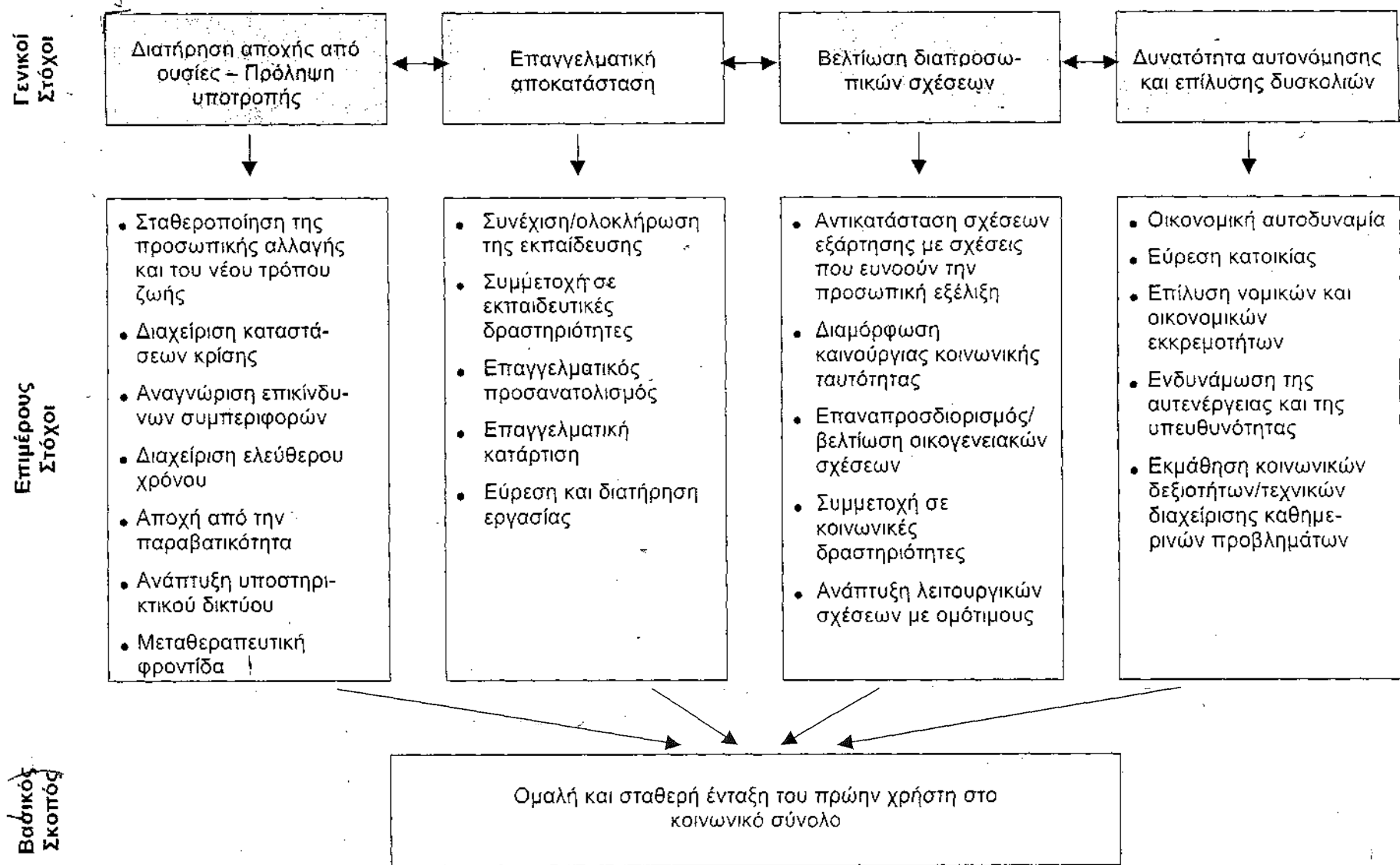
¹⁵² ΚΕ.Θ.Ε.Α, 2003

¹⁵³ Βλ ΕΚΤΕΠΝ, 2003

δικτύων, τόσο στην τοπική κοινωνία όσο και στην αγορά εργασίας, στη διευθέτηση νομικών εκκρεμοτήτων και στη συναισθηματική υποστήριξη. Στα περισσότερα κέντρα κοινωνικής επανένταξης συχνά υλοποιούνται δράσεις για την κινητοποίηση των μελών τους με στόχο την ολοκλήρωση της βασικής εκπαίδευσης και τη συνέχιση περαιτέρω εκπαίδευσης, και παρέχονται δυνατότητες προ-επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, εντός ή εκτός του φορέα¹⁵⁴ (βλέπε σχεδιάγραμμα 2).

¹⁵⁴ όπως φαίνεται και από το σχεδιάγραμμα 2, προκειμένου να επιτευχθεί η επαγγελματική αποκατάσταση των πρώην χρηστών, δίνεται έμφαση στην κάλυψη των εκπαιδευτικών ελλείψεων και στην επαγγελματική κατάρτιση

Σχεδιάγραμμα 1: Στόχοι Υπηρεσιών Κοινωνικής Επανένταξης

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80, οι παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας για την αντιμετώπιση της ανεργίας στην Ελλάδα, αφορούσαν κατά κύριο λόγο στην οικονομική προστασία και στήριξη των ανέργων και μόνο δευτερευόντως και σε μικρή έκταση υπήρχαν παρεμβάσεις που σήμερα θα χαρακτηρίζονταν «ενεργητικές» και αφορούσαν στη σύζευξη της προσφοράς και ζήτησης εργασίας καθώς και στην κινητικότητα του εργατικού δυναμικού¹⁵⁵.

Τη δεκαετία του '80, και κυρίως του '90, οπότε τα ποσοστά ανεργίας αυξάνονται και στην Ελλάδα σε πολύ υψηλά επίπεδα, προωθούνται με την οικονομική ενίσχυση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, οι λεγόμενες ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης, οι οποίες και προβάλλονται ως οι πλέον κατάλληλες για την αντιμετώπιση του προβλήματος της ανεργίας. Οι πολιτικές αυτές, οι οποίες σύμφωνα με την κυρίαρχη αντίληψη αντιμετωπίζουν τα αίτια της ανεργίας, σε αντίθεση με τις «παθητικές» πολιτικές που αντιμετωπίζουν τα αποτελέσματα της και οι οποίες είναι συμβατές με τις περιοριστικές οικονομικές πολιτικές που ακολουθούνται εδώ και αρκετά χρόνια, απορροφούν ένα σημαντικό μέρος των πόρων που δαπανώνται για την απασχόληση και την καταπολέμηση της ανεργίας¹⁵⁶.

Στις πολιτικές αυτές περιλαμβάνονται προγράμματα επιδότησης για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης. Ειδικότερα, η επαγγελματική κατάρτιση των χρηστών ουσιών επιτυγχάνεται είτε μέσω ειδικών προγραμμάτων κατάρτισης στο πλαίσιο των κέντρων κοινωνικής επανένταξης είτε με τη συμμετοχή των υπό απεξάρτηση και απεξαρτημένων ατόμων σε Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης. Στην πλειοψηφία τους, τα άτομα που παίρνουν μέρος σε προγράμματα κατάρτισης είναι άνδρες, πρώην χρήστες, με κύρια ουσία κατάχρησης την ηρωίνη, έχουν χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο και μικρή επαγγελματική εμπειρία¹⁵⁷.

Το ΚΕ.Θ.Ε.Α. έχει αναπτύξει υπηρεσίες που στοχεύουν στην εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση των απεξαρτημένων ή /υπό απεξάρτηση χρηστών και την ένταξή τους στην αγορά εργασίας. Συγκεκριμένα, από το 1998 το ΚΕ.Θ.Ε.Α. έχει

¹⁵⁵ βλ. «Εκθεση για την κατάσταση της απασχόλησης στην Ελλάδα των απεξαρτημένων ατόμων» Αθήνα Ιούλιος 2003, στο Πληροφορική Επιμόρφωση Τοπική Ανάπτυξη (αδημοσίευτη)» (Π.Ε.Τ.Α), σ. 18

¹⁵⁶ ό.π., σ. 19

¹⁵⁷ Evaggelou, M.Kyprioti, E. Liakopoulou, Z. Tsiboukli, A.(2000) «Vocational training for ex-drug addicts», in Centro Italiano de Solidarieta di Roma, Friends at Work- Final Report, Community Initiative Employment- Interga, Centro Italiano di Solidarieta di Roma, Roma.

πιστοποιηθεί ως Εξειδικευμένο Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης και από το 2002 ως Εξειδικευμένο Κέντρο Κοινωνικής και Επαγγελματικής Ένταξης Απεξαρτημένων Ατόμων ή Ατόμων υπό Απεξάρτηση στις περιφέρειες Αττικής, Θεσσαλίας, Μακεδονίας και Κρήτης. Στο πλαίσιο των δύο ΚΕΚ έχουν πιστοποιηθεί επιδοτούμενα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης. Μέχρι σήμερα, συνολικά 407 χρήστες σε θεραπεία έχουν εκπαιδευτεί σε προγράμματα εντός των δομών του ΚΕ.Θ.Ε.Α.

Σύμφωνα με έρευνα του Τομέα Κοινωνιολογίας της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Υγείας και του ΚΕ.Θ.Ε.Α., «Αποτίμηση της Αποτελεσματικότητας των Θεραπευτικών Κοινοτήτων του ΚΕ.Θ.Ε.Α.», σημαντικό ποσοστό των ερωτώμενων παρουσιάζει μετά την θεραπευτική εμπειρία, υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης¹⁵⁸ (μερικής ή πλήρους). Η έρευνα κατέδειξε ότι 5 χρόνια μετά το 58,7% όσων παρέμειναν στη θεραπεία από 1-90 ημέρες είχε πλήρη εργασιακή απασχόληση. Το ποσοστό των ατόμων με πλήρη απασχόληση αυξάνεται σε 71,1% για όσους ο χρόνος παραμονής στη θεραπεία ήταν από 91-270 ημέρες, ενώ το 83,7% αυτών που παρέμειναν στη θεραπεία πάνω από 1 χρόνο έχει πλήρη απασχόληση.

Ο ΟΚΑΝΑ, επίσης, από το 1998 πιστοποιήθηκε ως Εξειδικευμένο Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΕΚΕΚ) και από το 2002 λειτουργεί ως εξειδικευμένο Κέντρο Κοινωνικής και Επαγγελματικής Ένταξης (ΕΚΚΕΚ). Το 2000, στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας» (β' ΚΠΣ), και με συγχρηματοδότηση της Ε.Ε και του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων υλοποιήθηκαν έξι προγράμματα κατάρτισης από το ΕΚΚΕΚ τα οποία παρακολούθησαν συνολικά 90 άτομα.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Μονάδας Κοινωνικής Επανάταξης του ΟΚΑΝΑ¹⁵⁹, από την έναρξη της επίσημης λειτουργίας της μονάδας (το Σεπτέμβριο του 2000) έως και τον Αύγουστο του 2002, έχουν ενταχθεί στο πρόγραμμά της 131 πρώην χρήστες. Από αυτούς, οι 32 έχουν ενταχθεί σε επιδοτούμενα προγράμματα του ΟΑΕΔ (4 άτομα πριν την ένταξη τους στη Μονάδα και 28 μετά την ένταξη) και 78 άτομα έχουν βρει εργασία εκτός ΟΑΕΔ, (με ή χωρίς την παρέμβαση της Μονάδας). Συνολικά 27 άτομα έχουν συμμετάσχει σε επιδοτούμενα σεμινάρια κατάρτισης, κατά κύριο λόγο στα ΕΚΚΕΚ του ΟΚΑΝΑ.

¹⁵⁸ Αγραφιώτης, Δ., Καμπριάνη, Ε., (2002) «Αποτίμηση της αποτελεσματικότητας του ΚΕ.Θ.Ε.Α. Συνοπτική θεώρηση της ερευνητικής μελέτης», Εξαρτήσεις, τχ.(2), σ. 13-39 και ΚΕ.Θ.Ε.Α.-ΕΣΔΥ 2001

¹⁵⁹ ΟΚΑΝΑ, Οκτώβριος, 2002

Στη Μονάδα του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Αττικής (18 ΑΝΩ, Μονάδα Κοινωνικής Επανάταξης, Απρίλιος 2003), από τα 89 άτομα που βρίσκονταν στην Κοινωνική Επανάταξη βρήκε δουλειά το 33%, ενώ το 67% είναι άνεργοι. Από τους άνεργους, το 7% εκπαιδεύεται για να αποκτήσει πρόσθετα προσόντα επαγγελματικά προσόντα ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί καλύτερα στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας. Επίσης, ένα ποσοστό 15% συμμετέχει σε προγράμματα Ενισχυτικής Διδασκαλίας για την απόκτηση Απολυτηρίου Γυμνασίου ή Λυκείου ώστε να μπορεί να βάλει επαγγελματικούς στόχους που θα βελτιώσουν την ποιότητα της ζωής του. Συμφωνά με τα αρχεία του τμήματος της Μονάδας¹⁶⁰, από 1/1/1998 μέχρι 30/8/2001 πέρασαν από την Μονάδα 204 άνδρες και 55 γυναίκες. Από αυτούς οι μισοί περίπου ολοκλήρωσαν το θεραπευτικό πρόγραμμα ενώ το 1/5 περίπου συνεχίζει την θεραπεία του στο πλαίσιο της Κοινωνικής Επανάταξης. Το ποσοστό των υποτροπών κινείται σε χαμηλά επίπεδα (1,5%) στους άνδρες και κάπως μεγαλύτερο στις γυναίκες (9,2%).

Αντίστοιχα, από τα στοιχεία του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης (Απολογισμός Γραφείου Στήριξης πρώην χρηστών στην αγορά εργασίας 1996-2002) προκύπτει πως από τη λειτουργία του Γραφείου Στήριξης μέχρι σήμερα έχουν εξασφαλιστεί 116 θέσεις εργασίας για «πρώην χρήστες», ενώ 88 άτομα εξακολουθούν να εργάζονται σε αυτές τις θέσεις εργασίας. Οι φορείς στους οποίους απορροφήθηκαν τα άτομα κατανέμονται ως εξής: 23 στην ελεύθερη αγορά εργασίας, 10 σε Δημοτικές επιχειρήσεις, 10 από επιδότηση ιδιωτικής επιχείρησης, 26 από Συνεταιριστικές Θεραπευτικές Μονάδες (Σ.ΘΕ.Μ), 28 από ΨΝΘ, 25 από προγράμματα του ΟΑΕΔ. Η εξασφάλιση θέσεων στην Ελεύθερη Αγορά Εργασίας, τις Δημοτικές Επιχειρήσεις, καθώς και η επιδότηση Ιδιωτικών Επιχειρήσεων βασίστηκε κυρίως στην αξιοποίηση του Ν.2643/98.

Ο ΟΑΕΔ δραστηριοποιείται στην πρόσληψη και καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού με απώτερο στόχο την ένταξη στην αγορά εργασίας των πληθυσμιακών ομάδων που απειλούνται από αποκλεισμό. Στο πλαίσιο των ενεργειών που υλοποιεί στους τομείς του Επαγγελματικού Προσανατολισμού, Κατάρτισης-Εκπαίδευσης, και Απασχόλησης του Εργατικού Δυναμικού της χώρας, παρεμβαίνει δυναμικά με το σχεδιασμό και την εφαρμογή ενός εθνικού σχεδίου ενίσχυσης και ενσωμάτωσης των πληθυσμιακών ομάδων, οι οποίες πλήττονται ή κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό.

¹⁶⁰ Μάτσα, Κ., (2001), «Γυναίκα Τοξικομανής. Χειραφέτηση και Κοινωνική Επανάταξη», σ. 25

Ο ΟΑΕΔ υλοποιεί δομές και δράσεις, που ευαισθητοποιούν, ενεργοποιούν, και στηρίζουν τις ευπαθείς πληθυσμιακές ομάδες με προγράμματα:

- επαγγελματικού προσανατολισμού, προκατάρτισης και κατάρτισης σε ειδικότητες που θεωρείται ότι έχουν ζήτηση στην αγορά εργασίας,

- ενθάρρυνσης της ενσωμάτωσης των ατόμων στα κοινά προγράμματα του Ο.Α.Ε.Δ.,

- απασχόληση νέων θέσεων εργασίας, νέων ελεύθερων επαγγελματιών και μικρο-μεσαίων επιχειρήσεων ή συνεταιρισμών,

- ψυχοκοινωνικής στήριξης των χρηστών,

- διάχυσης της πληροφόρησης, ευαισθητοποίησης και ενεργοποίησης των κοινωνικών εταίρων και του κοινωνικού συνόλου, και

- συνεργασίας με άλλους φορείς, για τη συμπληρωματικότητα των ενεργειών, ώστε να διασφαλίζονται ολοκληρωμένες παρεμβάσεις¹⁶¹.

Από στατιστικά στοιχεία ένταξης στα προγράμματα επιδότησης Νέων Θέσεων Εργασίας και Νέων Ελεύθερων Επαγγελματιών ατόμων ευπαθών κοινωνικών ομάδων, μέσω των προγραμμάτων εθνικής πολιτικής και των συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων με την Ευρωπαϊκή Ένωση¹⁶², προκύπτουν τα εξής σε ό,τι αφορά τα ανεξαρτημένα άτομα: Το 2001 ο αριθμός των ανεξαρτημένων ατόμων που πήρε μέρος στα προγράμματα του ΟΑΕΔ μειώθηκε (305 άτομα) καθώς το 2000 ο αριθμός αυτός κυμάνθηκε στα 425 άτομα. Πιο συγκεκριμένα, κατά το 2001 επωφελήθηκαν μέσω των προγραμμάτων Εθνικής Πολιτικής του ΟΑΕΔ 300 ανεξαρτημένα άτομα ενώ μέσω των συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων της Ε.Ε βρήκαν εργασία 38 άτομα αυτής της κοινωνικής ομάδας. Παράλληλα, 275 ανεξαρτημένα ή υπό ανεξάρτηση άτομα συμμετείχαν στα προγράμματα απασχόλησης του ΟΑΕΔ το 2001, από τα οποία 220 (177 άνδρες και 43 γυναίκες) στα προγράμματα νέων θέσεων εργασίας και 55 άτομα (46 άνδρες και 9 γυναίκες) στα προγράμματα νέων ελεύθερων επαγγελματιών.

Σχετικά με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ατόμων που εντάχθηκαν στα προγράμματα απασχόλησης του ΟΑΕΔ το 2002, παρατηρείται ότι: η μεγαλύτερη πλειοψηφία των συμμετεχόντων ήταν άνδρες (75%); το 60% ήταν άτομα άνω των 25 ετών, ενώ, το 42% ήταν απόφοιτοι Λυκείου, ΤΕΕ και Τεχνικών σχολών, ενώ οι μισοί είχαν μείνει άνεργοι από ένα έως και τρία έτη.

¹⁶¹ ΠΙΕΤΑ, 2003, www.oaed.gr

¹⁶² ΟΑΕΔ, 2002

Συνοψίζοντας, στο πλαίσιο ενίσχυσης των απεξαρτημένων ατόμων τα οποία αντιμετωπίζουν υψηλά ποσοστά ανεργίας, καθοριστικό ρόλο διαδραματίζουν οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης. Τα τελευταία χρόνια πολλά απεξαρτημένα ή και/υπό απεξάρτηση άτομα έχουν επωφεληθεί από τα προγράμματα αυτά ωστόσο, τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ομάδα αυτή στην ανεύρεση εργασίας δεν έχουν λυθεί, αφού ένα μεγάλο ποσοστό των ατόμων αυτών εξακολουθεί να μην έχει απασχοληθεί κάπου για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα.

3.1. ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ

Η εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση αποτελεί σημαντικό μέρος της θεραπευτικής παρέμβασης, ειδικότερα στα στεγνά θεραπευτικά προγράμματα, και στοχεύει στην ενίσχυση των μελών προκειμένου να ενταχθούν ομαλά στον εργασιακό χώρο και να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις μιας αυτόνομης καθημερινής ζωής. Σε ό,τι αφορά στην εκπαίδευση των υπό απεξάρτηση ή απεξαρτημένων ατόμων στο πλαίσιο των θεραπευτικών προγραμμάτων¹⁶³, σήμερα λειτουργούν 5 οργανωμένες δομές σχολικής εκπαίδευσης¹⁶⁴, αξιοποιώντας το υπάρχον νομικό πλαίσιο για τους κατ' οίκον διδαχθέντες:

α) το Μεταβατικό Σχολείο Εφήβων του Θεραπευτικού Προγράμματος «ΣΤΡΟΦΗ» (ΚΕΘΕΑ),

β) το Εναλλακτικό Σχολείο Ενηλίκων του Προγράμματος «ΕΞΟΔΟΣ» (ΚΕΘΕΑ),

γ) το Μεταβατικό Σχολείο Ενηλίκων του Προγράμματος «ΙΘΑΚΗ» (ΚΕΘΕΑ),

δ) το Πρόγραμμα Ενισχυτικής Διδασκαλίας –Σχολείο του «18ΑΝΩ» (ΨΝΑ) και,

ε) τη Σχολική Μονάδα Απεξαρτημένων Ατόμων του (ΨΝΘ).

Τμήματα εκπαίδευσης για τη συνέχιση ή ολοκλήρωση της βασικής εκπαίδευσης λειτουργούν επίσης στα Θεραπευτικά Προγράμματα του ΚΕΘΕΑ «ΑΡΙΑΔΝΗ», «ΝΟΣΤΕΟΣ», «ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ» και «ΔΙΑΒΑΣΗ», καθώς και το Σχολείο Ενηλίκων των Γυναικείων Φυλακών Κορυδαλλού (βλέπε αναλυτικά στο παράρτημα).

¹⁶³ Βλ Κοινοτική Πρωτοβουλία EQUAL, σ. 18

¹⁶⁴ Βλ ΕΚΤΕΠΝ, 2004

Κύριος στόχος των προγραμμάτων αυτών είναι να προετοιμάσουν τα ανεξαρτημένα ή υπό ανεξάρτηση άτομα ώστε να συμμετέχουν σε προαγωγικές εξετάσεις όλων των τάξεων της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Η εκπαιδευτική παρέμβαση βασίζεται στους άξονες: α) εκπαιδευτική και επαγγελματική συμβουλευτική, και β) μαθήματα τυπικής εκπαίδευσης¹⁶⁵.

Κατά την τελευταία σχολική περίοδο (2003-2004), συνολικά 249 άτομα παρακολούθησαν τις προαναφερθείσες δομές εκπαίδευσης. Κάποια από αυτά τα άτομα συμμετείχαν σε εξετάσεις για την κατοχύρωση των τυπικών τους προσόντων και σημειώθηκαν οι ακόλουθες επιτυχίες: α) 52 άτομα πέτυχαν σε προαγωγικές /απολυτήριες εξετάσεις της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, β) 33 άτομα πήραν απολυτήριο σε έναν από τους κύκλους του Τμήματος ΤΕΕ Διοίκησης Οικονομίας και γ) 5 άτομα εισήχθησαν σε Ανώτερα και Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα. Το σύνολο σχεδόν των κέντρων κοινωνικής επανένταξης, εκτός της βασικής εκπαίδευσης στο πλαίσιο των προαναφερθεισών εκπαιδευτικών παρεμβάσεων, παρέχει προγράμματα κινητοποίησης και υποστήριξης σε θέματα σπουδών ή/και κατάρτισης, καθώς και συμβουλευτική σε εργασιακά θέματα προκειμένου να ενισχύσει τους πρώην χρήστες στην εργασιακή τους επανένταξη. Το 2004, συνολικά 58 άτομα καταρτίστηκαν σε τομείς όπως πληροφορική, δημοσιογραφία, ηχοληψία, μαθήματα ξένων γλωσσών, αισθητική, ξυλουργική κ.α¹⁶⁶.

Με τον ίδιο στόχο λειτουργούν περαιτέρω δύο εξειδικευμένες δομές στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη και το Πολιτιστικό Στέκι. Συγκεκριμένα πρόκειται για το Club Εργασίας του Προγράμματος «ΔΙΑΒΑΣΗ» (ΚΕΘΕΑ) και το Γραφείο Στήριξης πρώην χρηστών στην αγορά εργασίας, το οποίο λειτουργεί στα πλαίσια του Προγράμματος «ΑΡΓΩ» (ΨΝΘ). Το ΚΕ.Θ.Ε.Α διαθέτει επίσης 6 παραγωγικές μονάδες (λιθογραφία, ξυλουργείο, εργαστήριο κεραμικής, αγρόκτημα, θερμοκήπιο) σε διάφορες περιοχές της χώρας παρέχοντας επαγγελματική κατάρτιση στους πρώην χρήστες. Τόσο στις παραγωγικές μονάδες όσο και στα κέντρα συμβουλευτικής και θεραπείας του ΚΕ.Θ.Ε.Α, παρέχονται ευκαιρίες απασχόλησης στους απόφοιτους αναγνωρισμένων θεραπευτικών μονάδων «τοξικοεξάρτησης».

Επίσης, ολοκληρωμένες υπηρεσίες επαγγελματικής κατάρτισης, προώθησης στην απασχόληση, καθώς και υποστηρικτικές υπηρεσίες παρέχονται στα εξειδικευμένα Κέντρα Κοινωνικής και Επαγγελματικής Ένταξης (ΕΚΚΕΕ).

¹⁶⁵ Βλ. EQUAL, σ. 19

¹⁶⁶ ΕΚΤΕΠΝ, 2004

Ειδικότερα, τα ΕΚΚΕΕ που λειτουργούν σήμερα στη χώρα είναι τα εξής: α) τρία κέντρα στην Αθήνα από τον ΟΚΑΝΑ, το ΚΕΘΕΑ και το «18ΑΝΩ» (ΨΝΑ), β) δύο στη Θεσσαλονίκη από τον ΟΚΑΝΑ και το ΚΕΘΕΑ και γ) παραρτήματα των ΕΚΚΕΕ του ΚΕΘΕΑ στη Λάρισα, τον Πειραιά και το Ηράκλειο Κρήτης. Τα κέντρα αυτά απευθύνονται είτε σε άτομα που έχουν ολοκληρώσει τη θεραπεία τους σε αναγνωρισμένα προγράμματα είτε σε θεραπευμένους χρήστες που βρίσκονται στο στάδιο της κοινωνικής επανένταξης.

Από το Φεβρουάριο του 2003, το ΕΚΚΕΚ του ΟΚΑΝΑ έχει ξεκινήσει τη δράση παροχής συνοδευτικών υποστηρικτικών υπηρεσιών «Ενδυνάμωση για ένα Νέο Ξεκίνημα» που εντάσσεται στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Απασχόληση και Επαγγελματική Κατάρτιση», με συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Κύριος στόχος είναι η παρακίνηση, η εμπύχωση και η ενδυνάμωση των ωφελούμενων ατόμων της ομάδας, στόχου, προκειμένου να προετοιμαστούν πλήρως για την επαγγελματική τους αποκατάσταση μέσω ειδικών προγραμμάτων υποστηριζόμενης απασχόλησης. Μέσω του προγράμματος αυτού προσφέρεται εξειδικευμένη υποστήριξη σε 500 άτομα της ομάδας- στόχου (ανίχνευση αναγκών, εξατομικευμένη προσέγγιση και κατάρτιση ατομικού σχεδίου δράσης, καλλιέργεια κοινωνικών και επαγγελματικών δεξιοτήτων, συμβουλευτική και ψυχοκοινωνική υποστήριξη κ.α).

Επιπλέον, μέσα από τις δραστηριότητες του ΕΚΚΕΚ επιδιώκεται η ευαισθητοποίηση και οργανωμένη κινητοποίηση του κοινωνικού συνόλου και ιδιαίτερα: α) ομάδων που μπορούν να συμβάλλουν στην ισότιμη επαγγελματική ένταξη των απεξαρτημένων και υπό απεξάρτηση ατόμων (π.χ επιχειρήσεις, επαγγελματικοί φορείς), και β) ομάδων που μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για ανάπτυξη ενός ισχυρού δικτύου κοινωνικής προσφοράς και αλληλεγγύης {π.χ φορείς εθελοντισμού και μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί (ΜΚΟ)}. Σε αυτό το πλαίσιο, προβλέπονται ενέργειες που αφορούν στη διαμόρφωση υποστηρικτικού δικτύου υπηρεσιών και επιχειρήσεων, την ενεργοποίηση εθελοντών - διαμεσολαβητών κοινωνικής επανένταξης, τη διάδοση πληροφοριών στο Διαδίκτυο¹⁶⁷.

Στα πλαίσια της Αναπτυξιακής Σύμπραξης «ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ», το 2004 πραγματοποιήθηκαν τα εξής:

¹⁶⁷ Βλ Κοινωνική Πρωτοβουλία EQUAL, σ. 19

-50 στελέχη φορέων απεξάρτησης και φορέων προώθησης στην αγορά εργασίας έλαβαν εκπαίδευση στη συμβουλευτική υποστήριξη της απασχόλησης και επαγγελματικού προσανατολισμού με την εφαρμογή πιστοποιημένου μοντέλου εκπαίδευσης.

-560 στελέχη κοινωνικών υπηρεσιών και φορέων προώθησης στην αγορά εργασίας πήραν μέρος σε σεμινάρια συμβουλευτικής σχετικά με θέματα κοινωνικό-επαγγελματικής ένταξης απεξαρτημένων ατόμων.

-80 εισηγητές προγραμμάτων κατάρτισης συμμετείχαν σε σεμινάρια συμβουλευτικής που υλοποιήθηκαν με αντικείμενο την ανάπτυξη εκπαιδευτικών δεξιοτήτων στη συγκεκριμένη ομάδα-στόχο.

-Στο χρονικό διάστημα από τον Ιούνιο του 2003 έως και τον Μάιο του 2004 υλοποιήθηκαν 6 προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης σε Αθήνα, Λάρισα και Θεσσαλονίκη, στα οποία πήραν μέρος συνολικά 90 πρώην χρήστες.

-Με την ολοκλήρωση της παρακολούθησης των προαναφερθέντων προγραμμάτων κατάρτισης τοποθετήθηκαν 10 άτομα σε θέσεις εργασίας¹⁶⁸.

Ως προς την απασχόληση των απεξαρτημένων ατόμων σημαντικό ρόλο, όπως προαναφέρθηκε, έχουν παίζει τα επιδοτούμενα προγράμματα νέων θέσεων εργασίας και νέων ελεύθερων επαγγελματιών, για ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών ασφαλίσεων, σε συνεργασία με τον ΟΑΕΔ. Ενδεικτικά, για το 2002 ο ΟΑΕΔ προκήρυξε και υλοποιεί τα συγκεκριμένα προγράμματα Εθνικής Πολιτικής για την επιδότηση την απασχόληση, που περιλαμβάνουν τη δημιουργία: α) 2.500 Νέων Θέσεων Εργασίας, β) την επιχορήγηση 700 Νέων Ελεύθερων Επαγγελματιών, γ) την τετραετή επιχορήγηση εργοδοτών για πρόσληψη ατόμων με σύμβαση αορίστου χρόνου πλήρους απασχόλησης, δ) την τετραετή επιχορήγηση εργοδοτών, για πρόσληψη ατόμων με σύμβαση αορίστου χρόνου μερικής απασχόλησης, ε) το πρόγραμμα ορισμένου χρόνου σύμβασης πλήρους απασχόλησης για την επιχορήγηση επιχειρήσεων που λειτουργούν σε εποχιακή βάση και αναπτυξιακών επιχειρήσεων τοπικής αυτοδιοίκησης με ελάχιστο διάστημα απασχόλησης 4 μήνες και ανώτερο 9 μήνες¹⁶⁹.

Το πρόγραμμα επιχορήγησης εργοδοτών για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, επιδιώκει να προσφέρει ευκαιρίες απασχόλησης στους άνεργους με τη δημιουργία προσωρινών θέσεων εργασίας σε επιχειρήσεις οι οποίες επιδοτούνται γι'

¹⁶⁸ ΕΚΤΕΠΝ, 2004

¹⁶⁹ Π.Ε.Τ.Α, σ. 35

αυτό το σκοπό. Σε αντίθεση με ότι συμβαίνει σε όλες σχεδόν τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου τα προγράμματα δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας αφορούν κυρίως, στο δημόσιο και μη κερδοσκοπικό τομέα της οικονομίας, στην Ελλάδα το πρόγραμμα αυτό αφορά αποκλειστικά στον ιδιωτικό τομέα.

Στην Ελλάδα παλαιότερη μελέτη αξιολόγησης του προγράμματος επιχορήγησης εργοδοτών για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, πέραν των προβλημάτων αυτών (άσκοπες επιδοτήσεις εργοδοτών, υποκατάσταση εργαζομένων από επιδοτούμενους ανέργους, μείωση της απασχόλησης σε ανταγωνιστικές επιχειρήσεις) που έχουν ως συνέπεια να μην επηρεάζει το πρόγραμμα το επίπεδο της συνολικής απασχόλησης, επισημαίνει και μια σειρά άλλα προβλήματα που περιορίζουν την αποτελεσματικότητα του προγράμματος και ως προς τον στόχο της αντιμετώπισης της ανεργίας των ευάλωτων ομάδων του εργατικού δυναμικού¹⁷⁰.

Σε αυτά περιλαμβάνονται η μη επαρκής αποσαφήνιση των κατηγοριών της επιδοτούμενης εργασίας, με συνέπεια τη γενίκευση της επιδότησης και την άρση, έτσι, της σημασίας της παρέμβασης που διολισθαίνει με αυτό τον τρόπο σε πρόγραμμα επιχορηγήσεων προς τους εργοδότες, η έλλειψη μελετών εκτίμησης των πραγματικών αναγκών της αγοράς εργασίας και των δυνατοτήτων κάλυψης των αναγκών αυτών με κατάλληλο εργατικό δυναμικό, που θα προσδιόριζε και την κατανομή των θέσεων που πρόκειται να επιδοτηθούν και μια σειρά αδυναμίες που σχετίζονται με την εφαρμογή, την παρακολούθηση και τον έλεγχο του προγράμματος.

Οι επιφυλάξεις για την αποτελεσματικότητα του προγράμματος επιχορήγησης εργοδοτών για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας δεν έχουν αρθεί από νεώτερες μελέτες αξιολόγησης του-πολύ περισσότερο που επιβεβαιώνονται από την εξέλιξη των στατιστικών στοιχείων για την ανεργία (τόσο σε συνολικό επίπεδο, όσο και σε αυτό των επιμέρους ομάδων του εργατικού δυναμικού)- ενώ οι ίδιες επιφυλάξεις ισχύουν και για το νέο πρόγραμμα απόκτησης εργασιακής εμπειρίας stage που ξεκίνησε το 1999, εμφανίζοντας επίσης πολύ υψηλή ζήτηση και που ουσιαστικά αποτελεί μια παραλλαγή του προγράμματος επιχορήγησης εργοδοτών για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας (Μέσω του προγράμματος stage επιδοτήθηκαν το 1999, 10.500 θέσεις απόκτησης εργασιακής εμπειρίας, ορισμένες απ' αυτές και στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, για τις οποίες δαπανήθηκαν 22 δις δραχμές)¹⁷¹.

¹⁷⁰ ό.π., σ. 35

¹⁷¹ ό.π., σ. 36

Σε ότι αφορά το πρόγραμμα επιχορήγησης 700 νέων ελεύθερων επαγγελματιών, πρόκειται για τετραετές πρόγραμμα επιχορήγησης ΝΕΕ. Με ποσό επιχορήγησης 16.000 Ευρώ έως 17.500 Ευρώ. Το βασικό ποσό επιχορήγησης για κάθε ΝΕΕ, ανέρχεται στις 16.000 Ευρώ. Τον πρώτο χρόνο καταβάλλεται το ποσό των 7.600 Ευρώ, τον δεύτερο χρόνο το ποσό των 3.000 Ευρώ, τον τρίτο χρόνο το ποσό των 3.000 Ευρώ και τον τέταρτο χρόνο το ποσό των 2.400 Ευρώ¹⁷².

Σε ό,τι αφορά το Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης προβλέπονται επίσης ειδικά μέτρα κοινωνικής ενσωμάτωσης και επαγγελματικής αποκατάστασης για τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες στο πλαίσιο του Μέτρου 2.2 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Απασχόληση και Επαγγελματική Κατάρτιση» και τα οποία συμπεριλαμβάνουν προγράμματα για ανεξαρτημένα ή /και υπό απεξάρτηση άτομα.

Προγράμματα κατάρτισης γενικού πληθυσμού τα οποία υλοποιούνται από πιστοποιημένα ΚΕΚ Συνεχιζόμενης Κατάρτισης και τα οποία είναι υποχρεωμένα σε εφαρμογή του mainstreaming να εντάσσουν στα προγράμματα τους άτομα ευπαθών κοινωνικών ομάδων σε ποσοστό τουλάχιστον 100%.

Προγράμματα Παροχής Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών τα οποία υλοποιούνται από Φορείς Παροχής Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών. Σκοπός των ΣΥΥ, είναι να παρέχουν μια δέσμη ολοκληρωμένων υπηρεσιών που με συστηματικό αλλά και εξατομικευμένο τρόπο στηρίζει τα άτομα που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες ένταξης στην αγορά εργασίας. Το μέτρο αυτό έχει αποδειχθεί ότι κατέχει θέση μείζονος σημασίας στο ολοκληρωμένο πρόγραμμα, διότι οι κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες εκτός από τα προβλήματα εργασιακής ένταξης αντιμετωπίζουν συχνά κοινωνική και πολιτιστική κρίση που δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί χωρίς εξατομικευμένη βοήθεια. Στα προγράμματα αυτά μπορούν να ενταχθούν μεταξύ άλλων και άτομα που βρίσκονται σε διαδικασία απεξάρτησης. Τα άτομα που θα ωφεληθούν από τις παραπάνω δράσεις θα είναι δικαιούχοι να ενταχθούν στο ειδικό πρόγραμμα επιδότησης της απασχόλησης ΝΘΕ και ΝΕΕ το οποίο θα υλοποιηθεί από τον ΟΑΕΔ.

Οι νέες θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν μέσω των προγραμμάτων αυτών και αφορούν τα ανεξαρτημένα άτομα κατανεμήθηκαν ως εξής για τα έτη 2002-2003¹⁷³:

¹⁷² ό.π., σ. 36

¹⁷³ ό.π., σ. 37

-400 επιδοτούμενες θέσεις με σύμβαση ορισμένου χρόνου πλήρους απασχόλησης (250 για υπό απεξάρτηση και απεξαρτημένα και 150 για και νεαρά παραβατικά άτομα).

-250 επιδοτούμενες θέσεις πλήρους απασχόλησης με σύμβαση ορισμένου χρόνου, (100 για υπό απεξάρτηση και απεξαρτημένα άτομα και 150 για αποφυλακισμένους).

-50 επιδοτούμενες θέσεις μερικής απασχόλησης (τουλάχιστον τεσσάρων ωρών ημερησίως) με σύμβαση αορίστου χρόνου. Αυτές οι θέσεις διατίθενται σε άτομα με αναπηρία (ΑμεΑ), υπό απεξάρτηση και απεξαρτημένα άτομα, αποφυλακισμένους και νεαρά παραβατικά άτομα. Επιπλέον προβλέπονται 100 επιδοτήσεις για όσα απεξαρτημένα ή υπό απεξάρτηση άτομα επιθυμούν να δημιουργήσουν δική τους επιχείρηση.

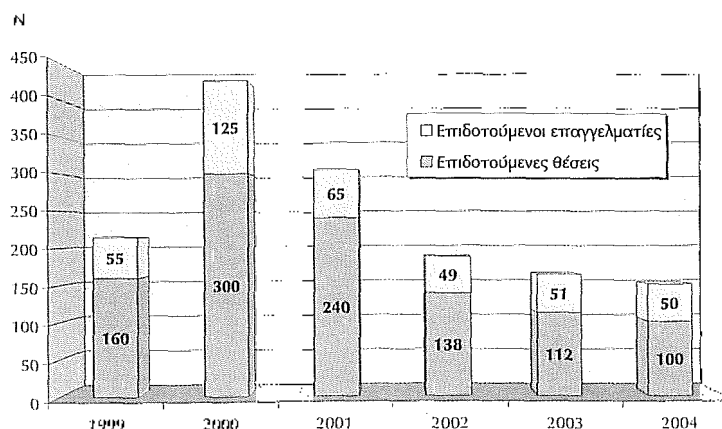
-80 επιδοτούμενες θέσεις με σύμβαση ορισμένου χρόνου πλήρους απασχόλησης (50 για υπό απεξάρτηση και απεξαρτημένα άτομα και 30 για αποφυλακισμένους και νεαρά παραβατικά άτομα).

Η υλοποίηση επιδοτούμενων προγραμμάτων νέων θέσεων εργασίας και νέων ελευθέρων επαγγελματιών με στόχο την ενίσχυση των προϋποθέσεων πρόσβασης στην αγορά εργασίας ευπαθών κοινωνικών ομάδων συνεχίστηκε και το 2004. Όπως φαίνεται στο Γράφημα 1, (σ. 75) ο συνολικός αριθμός των συμμετεχόντων το 2004 ήταν 150 απεξαρτημένα άτομα, εκ των οποίων τα 2/3 τοποθετήθηκαν σε εργασία και τα υπόλοιπα έλαβαν επιδότηση για να δημιουργήσουν δική τους επιχείρηση. Όσον αφορά την απήχηση των προγραμμάτων, διαχρονικά φαίνεται και το 2004- όπως είχε διαφανεί και τα δύο προηγούμενα έτη- συνεχίζεται η μείωση στον αριθμό των απεξαρτημένων που επωφελήθηκαν από τα επιδοτούμενα προγράμματα απασχόλησης.

Σύμφωνα με στοιχεία που προέρχονται από τα Κέντρα Κοινωνικής Επανένταξης, πάνω από τα μισά άτομα (ποσοστό 56%) από αυτά που παρακολουθούσαν τη φάση της κοινωνικής επανένταξης εξασφάλισαν εργασιακή απασχόληση το 2004. Το γεγονός αυτό συσχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με τις προτεραιότητες που θέτουν οι συγκεκριμένες δομές. Για παράδειγμα, για τα άτομα που εισάγονται στη συγκεκριμένη φάση στα προγράμματα του ΚΕΘΕΑ η εξασφάλιση σταθερής εργασιακής απασχόλησης σε διάστημα δύο μηνών αποτελεί προϋπόθεση για την παραμονή στο πρόγραμμα.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι η παραπάνω παρουσίαση της κατάστασης για την εκπαίδευση, κατάρτιση και απασχόληση των απεξαρτημένων ή /και υπό απεξάρτηση ατόμων δεν αποτελεί μία εξαντλητική ή πλήρη περιγραφή της απασχολησιμότητας των ατόμων αυτής της ομάδας. Σημαντικά ερωτήματα που αφορούν τόσο τον τρόπο εύρεσης εργασίας, τη σύνδεση προσφοράς και ζήτησης εργασίας, το ρόλο των θεσμικών μηχανισμών που ενισχύουν την απασχόληση των ευπαθών ομάδων, την αξιολόγηση των μέτρων που εφαρμόζονται και πολλά άλλα, χρειάζεται να απαντηθούν ώστε να αποτελέσουν τη βάση για τη χάραξη πολιτικής που να στοχεύει στην αποτελεσματική επαν(ένταξη) των ατόμων στην αγορά εργασίας¹⁷⁴.

Γράφημα 1.2: Αριθμός απεξαρτημένων ατόμων που συμμετείχαν σε προγράμματα απασχόλησης ΟΑΕΔ τα έτη 1999-2004

ΠΗΓΗ: ΕΚΤΕΠΝ, 2005.

3.2. ΑΛΛΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ¹⁷⁵

Υπηρεσίες υποστήριξης και θεραπείας: Κατά το στάδιο της κοινωνικής επανένταξης ο θεραπευμένος είναι περισσότερο επιρρεπής στην υποτροπή¹⁷⁶. Για τη πληρέστερη κάλυψη των αναγκών των πρώην εξαρτημένων στο κρίσιμο αυτό στάδιο της διαδικασίας απεξάρτησης, οι δομές επανένταξης παρέχουν ατομικές και ομαδικές συνεδρίες για ψυχοσυναισθηματική στήριξη και κοινωνική δραστηριοποίηση των χρηστών, οικογενειακή συμβουλευτική και θεραπεία, σεμινάρια πρόληψης της

¹⁷⁴ Κοινωνική Πρωτοβουλία EQUAL, σ. 20

¹⁷⁵ ΕΚΤΕΠΝ, 2004

¹⁷⁶ Μάτσα, Κ., (1994) «Δυνατότητες και δυσκολίες της κοινωνικής επανένταξης των απεξαρτημένων: Η πρόληψη της υποτροπής μια πρόκλησης για την ναρκωμένη κοινωνία», Τετράδια Ψυχιατρικής Νο 46, σ. 88

υποτροπής, φροντίδα σωματικής υγείας και ανάπτυξη ομάδων δημιουργικής απασχόλησης (μουσική, θέατρο, αθλητισμός).

Νομικές υπηρεσίες: Οι νομικές εκκρεμότητες φαίνεται ότι μπορεί να αποτελέσουν σημαντικό πρόβλημα στην πορεία της απεξάρτησης από τα ναρκωτικά, καθώς σύμφωνα με τα ευρήματα πρόσφατης έρευνας μεγάλο ποσοστό απεξαρτημένων ή υπό απεξάρτηση ατόμων (40%) έχει εκκρεμότητα δίκης ή απόφασης δικαστηρίου¹⁷⁷. Στο πλαίσιο αυτό τα θεραπευτικά προγράμματα προσφέρουν νομική συμβουλευτική και υποστήριξη ή παρουσία σε δίκη, ακόμη και σε περιπτώσεις που τα άτομα που έχουν ολοκληρώσει την παρακολούθηση του προγράμματος. Το 2004 δέχτηκαν νομικές υπηρεσίες συνολικά 221 άτομα.

Στεγαστική βοήθεια: Η δυνατότητα διαμονής σε θεραπευμένους παρέχεται από την πλειοψηφία των Κέντρων Επανάταξης (ποσοστό 63%), στα οποία διατίθενται ξενώνες. Συνολικά 233 άτομα φιλοξενήθηκαν στους συγκεκριμένους χώρους το έτος αναφοράς. Επίσης, από το 2003 ο ΟΚΑΝΑ παρέχει δωρεάν στέγαση σε θεραπευμένους των μονάδων υποκατάστασης για όσο διάστημα αυτό κριθεί απαραίτητο¹⁷⁸.

Μεταθεραπευτικές υπηρεσίες: Η πλειοψηφία των Κέντρων Κοινωνικής Επανάταξης παρέχει μεταθεραπευτικές υποστηρικτικές υπηρεσίες (follow up) για όσους ολοκληρώνουν την παρακολούθηση της αντίστοιχης φάσης, παρέχοντας στον θεραπευμένο τη δυνατότητα να βιώσει σταδιακά την απομάκρυνση από το θεραπευτικό πλαίσιο. Τα θεραπευτικά προγράμματα του ΚΕΘΕΑ προσφέρουν επίσης στα μέλη τους που έχουν περάσει με επιτυχία και αυτό το στάδιο της θεραπευτικής διαδικασίας (διάρκεια τουλάχιστον ενός χρόνου) τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε επίσημη τελετή «αποφοίτησης» από τη θεραπεία. Συνολικά, το 2004 αποφοίτησαν 124 άτομα από τα προγράμματα του φορέα, αριθμός που κινήθηκε στα ίδια επίπεδα με το έτος 2003 (121 άτομα).

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΒΑΣΗΣ

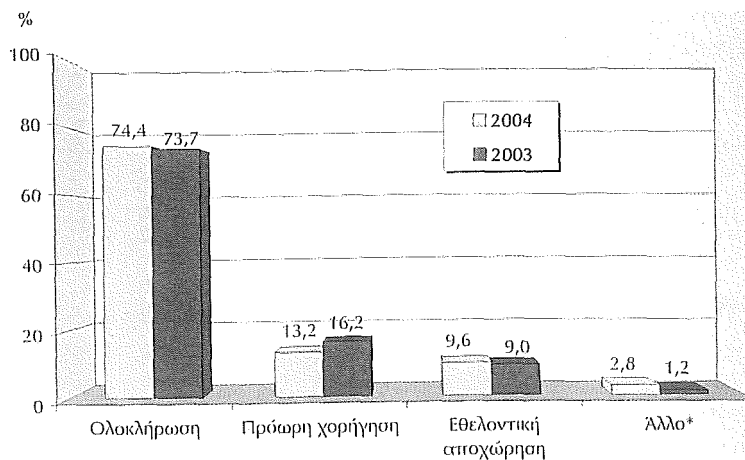
Με βάση τα στοιχεία έκβασης των Κέντρων Κοινωνικής Επανάταξης για το 2004 (γράφημα 2), η συντριπτική πλειοψηφία των ασθενών αποχωρούν από τα προγράμματα έχοντας ολοκληρώσει τη θεραπευτική διαδικασία (74,4%). Σημαντικά

¹⁷⁷ {ΕΚΤΕΠΝ (Β), 2003}

¹⁷⁸ ΟΚΑΝΑ, 2004

χαμηλότερα είναι τα ποσοστά των ατόμων που διακόπτουν πρόωρα το πρόγραμμα είτε γιατί αποπέμφθηκαν λόγω παραβίασης κανονισμών (13,2%) είτε γιατί διέκοψαν με τη θέληση τους (9,6%). Η αξία των παραπάνω στοιχείων ενισχύεται από ευρήματα ερευνών που δείχνουν πως η αποτελεσματικότητα της θεραπευτικής παρέμβασης συσχετίζεται θετικά με το χρόνο παραμονής σε θεραπεία¹⁷⁹. Από τη συγκριτική παράθεση των ετών 2003 και 2004 φαίνεται αυτή η εικόνα να παραμένει σχετικά σταθερή στα δύο έτη, καθώς δεν προκύπτει διαφοροποίηση, αφενός μεν στην κατάταξη των λόγων εξόδου αφετέρου δε στη διακύμανση των ποσοστών.

Γράφημα Σ: Λόγοι εξόδου από Κέντρα Κοινωνικής Επανεκπαίδευσης (2003-2004)

* Στο «Άλλο» περιλαμβάνονται: α) παραιτούμενοι και β) θάνατος.

ΓΗΕΕΕ: ΕΚΤΕΠΝ, 2005.

3.3. ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ¹⁸⁰

Ο αυξημένος αριθμός των κρατουμένων που αντιμετωπίζουν πρόβλημα με τη χρήση ουσιών καθιστά απόλυτα αναγκαία τη λήψη μέτρων και το σχεδιασμό παρεμβάσεων που να απευθύνονται στη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα. Με βάση το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο και με την κινητοποίηση δημοσίων και μη κυβερνητικών οργανισμών υλοποιούνται παρεμβάσεις μείωσης της ζήτησης για «τοξικοεξαρτημένα» άτομα που έχουν εμπλοκή με το νόμο τόσο στο χώρο των φυλακών όσο και εκτός σωφρονιστικών καταστημάτων. Στο πλαίσιο αυτό, τα τελευταία έτη αναπτύχθηκαν για πρώτη φορά ολοκληρωμένα προγράμματα για τη θεραπευτική μεταχείριση των φυλακισμένων και αποφυλακισμένων χρηστών, ενώ παράλληλα σημειώθηκε επέκταση των υπάρχοντων προγραμμάτων υποστήριξης

¹⁷⁹ Αγραφιιώτης, Δ., και Καμπριάνη, Ε., (2002) ό.π.

¹⁸⁰ ΕΚΤΕΠΝ, 2004

κρατουμένων. Παρ' όλα αυτά, η κάλυψη των αναγκών της συγκεκριμένης ομάδας χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών φαίνεται να είναι ανεπαρκής, γεγονός που σχετίζεται τόσο με τα ανεπαρκή προγράμματα δράσης σε αυτόν τον τομέα όσο και τις αρνητικές συνέπειες της φυλακής στον κοινωνικό στιγματισμό των αποφυλακισμένων και στη δημιουργία στερεοτυπικών αντιλήψεων που αναπαράγουν τον κοινωνικό αποκλεισμό τους.

3.3.1. Υπηρεσίες στο χώρο των φυλακών

Ο θεσμός της φυλακής διατείνεται ότι στοχεύει στην κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων. Εν τούτοις η φυλακή δεν είναι οργανωμένη για την μεταχείριση των κρατουμένων αλλά για τη φύλαξη τους και αυτό διότι ο εγκλεισμός συνιστά μια συνεχή πορεία απόσυρσης, απομάκρυνσης των κρατουμένων από το κοινωνικό περιβάλλον από το οποίο προέρχονται και στο οποίο μετά την έκτιση της ποινής, θα επιστρέψουν. Μέσα σε ένα πλέγμα απαγορεύσεων, στερήσεων και ελέγχων συντελείται η πλήρης απογύμνωση των κρατουμένων από συμβατικούς ρόλους και σχέσεις¹⁸¹.

Η Ελλάδα ανήκει στις χώρες που έχουν από τους μικρότερους αριθμούς κρατουμένων¹⁸². Αυτό οφείλεται στην μετατροπή της στερητικής της ελευθερίας ποινής σε χρηματική¹⁸³. Η συγκεκριμένη πολιτική επιτρέπει την κάλυψη των κενών που υφίστανται στο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης¹⁸⁴. Την δεκαετία του '80, έστω και τυπικά δίνονταν έμφαση στην κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων σε συνδυασμό με την ανάγκη αποσυμφόρησης των φυλακών και τα σχετικά μέτρα. Οι πρώην κρατούμενοι συνιστούν μια «λίστα» στην κατηγορία των κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων. Για αυτούς προβλέπονται μια σειρά από μέτρα που στοχεύουν στην επανένταξη τους στο κοινωνικό σύνολο.

¹⁸¹Κουκουτσάκη, Α., (1997), «Μηχανισμοί κοινωνικού αποκλεισμού των πρώην κρατουμένων, ο μύθος της επανακοινωνικοποίησης», στο Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού και μηχανισμοί παραγωγής του, Αθήνα: Ιδεοκίνηση, σ. 55

¹⁸²Λαμπροπούλου, Ε., (2000) «Το τέλος της σωφρονιστικής πολιτικής και η διαχείριση του σωφρονιστικού προβλήματος», στο Κουράκης, Ν., (επιμ), Αντεγκληματική Πολιτική 2, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκουλα, σ. 163

¹⁸³ό.π., σ. 163-186

¹⁸⁴ό.π., σ. 171

- **Μείωση της βλάβης**

Η προσέγγιση της πολιτείας ώστε να εξασφαλιστεί η προστασία της υγείας των κρατουμένων περιλαμβάνει μια σειρά πρακτικών μείωσης της βλάβης. Με σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις προβλέπεται: α) η πραγματοποίηση συστηματικών αιματολογικών ελέγχων για την πρόληψη των ιών της Ηπατίτιδας και του HIV/AIDS σε όλους τους νεοεισερχόμενους κρατούμενους κατόπιν συναίνεσης, β) η θεσμοθέτηση ατομικής κάρτας υγείας για κάθε κρατούμενο και γ) η χορήγηση φαρμακευτικής αγωγής σε εξαρτημένους εγκλείστους για σωματική αποτοξίνωση για όσο διάστημα κριθεί αυτό απαραίτητο. Επίσης, για τους κρατούμενους που πάσχουν από Ηπατίτιδα C προβλέπεται η παροχή θεραπείας με ιντερφερόνη σε συνεργασία με κρατικά νοσοκομεία. Ωστόσο, λόγω της μη καταγραφής σχετικών στοιχείων δεν καθίσταται δυνατό να γνωρίζουμε το βαθμό στον οποίο οι παραπάνω προβλεπόμενες δράσεις εφαρμόζονται στην πράξη ή το βαθμό στον οποίο καλύπτονται οι ανάγκες των κρατουμένων χρηστών.

Στοιχεία που να αποδίδουν την ακριβή εικόνα για το επίπεδο των παρεχόμενων υπηρεσιών στις φυλακές δεν υπάρχουν. Στοιχεία εφαρμογής σχετικών δράσεων διατίθενται μόνο από το πρόγραμμα ιατροκοινωνικής υποστήριξης των «Γιατρών του Κόσμου», το οποίο εφαρμόζεται στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα από το 2002. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει: α) τακτικές αιμοληψίες για ανίχνευση ασθενειών όπως η ηπατίτιδα και το AIDS, β) δερματολογικές εξετάσεις, γ) ενημέρωση των κρατουμένων σχετικά με θέματα ασφαλούς χρήσης, μεταδοτικών νοσημάτων και προσωπικής υγιεινής και γ) ανάπτυξη ομάδων δημιουργικής έκφρασης και προσωπικής ανάπτυξης. Το 2004 πραγματοποιήθηκαν αιμοληψίες για ιολογικό έλεγχο σε 216 νεοεισαχθέντες ανηλίκους κρατούμενους, ενώ στις συναντήσεις των δημιουργικών ομάδων πήραν μέρος 40 άτομα.

- **Υπηρεσίες υποστήριξης¹⁸⁵**

Η κύρια υπηρεσία που παρέχεται στο χώρο των φυλακών αναφορικά με την αντιμετώπιση της εξάρτησης από ψυχοτρόπες ουσίες είναι η συστηματική οργάνωση ομάδων υποστήριξης για χρήστες ουσιών που τελούν υπό κράτηση. Τέτοιες ομάδες ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης κρατουμένων λειτουργούν σε 10 συνολικά φυλακές της χώρας (πίνακας 2). Ιδιαίτερα ενθαρρυντικό είναι το γεγονός της σημαντικής αύξησης στον αριθμό των σωφρονιστικών καταστημάτων που διαθέτουν

¹⁸⁵ ΕΚΤΕΠΝ, 6.π

τέτοια προγράμματα σε σχέση με την περσινή καταγραφή (το 2003 λειτούργησαν σε 6 φυλακές). Τα συγκεκριμένα προγράμματα υλοποιούνται από δημόσιους και μη κυβερνητικούς οργανισμούς, καθώς και εθελοντικές οργανώσεις που εξειδικεύονται στο σχεδιασμό και την εφαρμογή θεραπευτικών υπηρεσιών για χρήστες εξαρτησιογόνων ουσιών.

Αναφορικά με την εμβέλεια των συγκεκριμένων προγραμμάτων το 2004, βάσει των διαθέσιμων στοιχείων, ο συνολικός αριθμός των ατόμων που συμμετείχαν στις ομάδες αυτοβοήθειας που οργάνωσε το ΚΕ.Θ.Ε.Α ανέρχεται σε 672 κρατούμενους (580 σε φυλακές ενηλίκων και 92 σε φυλακές ανηλίκων). Όσον αφορά τα προγράμματα υποστήριξης της Μονάδας Απεξάρτησης Τοξικομανών και Αλκοολικών «18ΑΝΩ», το 2004 συμμετείχαν σε αυτά 414 έγκλειστοι χρήστες.

Πίνακας 2: Φυλακές με προγράμματα υποστήριξης κρατουμένων χρηστών και φορέας υλοποίησης.

ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ	ΦΟΡΕΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ
1. Δικαστικές Φυλακές Κορυδαλλού	ΚΕΘΕΑ, «18ΑΝΩ», Нарκομανείς Ανώνυμοι
2. Ψυχιατρικό Κατάστημα Κρατουμένων Κορυδαλλού	ΚΕΘΕΑ «18ΑΝΩ"
3. Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού	ΚΕΘΕΑ, «18ΑΝΩ», Нарκομανείς Ανώνυμοι
4. Δικαστικές Φυλακές Διαβατών	ΚΕΘΕΑ,
5. Στρατιωτικές Φυλακές Θεσσαλονίκης	ΚΕΘΕΑ,
6. Κλειστή Φυλακή Τρικάλων	ΚΕΘΕΑ,
7. Δικαστικές Φυλακές Νεάπολης Κρήτης	ΚΕΘΕΑ,
8. Κλειστή Φυλακή Νέας Αλικαρνασσού Κρήτης	ΚΕΘΕΑ,
9. Αγροτικό Σωφρονιστικό Κατάστημα ΑΝΗΛΙΚΩΝ Κασσαβέτειας	ΚΕΘΕΑ,
10. Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα	ΚΕΘΕΑ,

ΠΗΓΗ: ΕΚΤΕΠΝ, 2005.

Σύμφωνα με το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο, η επιτυχής παρακολούθηση και ολοκλήρωση των προαναφερθέντων προγραμμάτων υποστήριξης παρέχει στα εξαρτημένα άτομα τη δυνατότητα να διακόψουν τη φυλάκιση προκειμένου να ενταχθούν σε θεραπευτικό πρόγραμμα. Η παραμονή σε θεραπευτικό πρόγραμμα μετράται ως χρόνος έκτισης της ποινής (νόμος 2331/1995). Για το λόγο αυτό απώτερος στόχος της λειτουργίας τέτοιων υποστηρικτικών προγραμμάτων είναι η

σύνδεση των εντός φυλακής παρεχομένων υπηρεσιών με τα ολοκληρωμένα προγράμματα απεξάρτησης που λειτουργούν στην κοινότητα. Ωστόσο, η εφαρμογή του παραπάνω εναλλακτικού της ποινής θεραπευτικού μέτρου φαίνεται ότι μέχρι σήμερα είναι περιορισμένη. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, από τα άτομα που παρακολούθησαν τα προγράμματα υποστήριξης κρατουμένων χρηστών του ΚΕ.Θ.Ε.Α το 2004, μόνο δύο άτομα είχαν τη δυνατότητα μετά από επιτυχή παρακολούθηση προγράμματος στη φυλακή να διακόψουν την κράτηση προκειμένου να ενταχθούν σε εκτός φυλακής θεραπευτική δομή.

▪ **Θεραπευτικά Προγράμματα**¹⁸⁶

Πέρα από τις προαναφερθείσες παρεμβάσεις και με στόχο την παροχή μιας ολοκληρωμένης θεραπευτικής πρότασης για τα άτομα που τελούν υπό καθεστώς φύλαξης, τα τελευταία χρόνια έχουν αναπτυχθεί δύο ολοκληρωμένα θεραπευτικά προγράμματα απεξάρτησης.

Το Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων (ΚΑΤΚ) στον Ελαιώνα Θηβών ξεκίνησε πιλοτικά τη λειτουργία του το 2002 και αποτελεί το πρώτο ολοκληρωμένο θεραπευτικό πρόγραμμα για τη σωματική και ψυχική απεξάρτηση και την επανένταξη των κρατουμένων σε χώρους, έξω από τα συμβατικά σωφρονιστικά ιδρύματα. Η θεραπευτική προσέγγιση βασίζεται στο μοντέλο των θεραπευτικών κοινοτήτων. Κατά συνέπεια ακολουθείται «στεγνό» θεραπευτικό πρόγραμμα, ενώ δεν υπάρχει υποχρεωτικός χαρακτήρας στην παρακολούθηση του προγράμματος. Παράλληλα με τη θεραπεία από την «τοξικοεξάρτηση» παρέχονται εντός της μονάδας υπηρεσίας σχολικής εκπαίδευσης, επαγγελματικής κατάρτισης και συμβουλευτικής, σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων). Από το Νοέμβριο του 2004 λειτουργεί ξεχωριστή δομή, σε χώρο εκτός του ΚΑΤΚ, για την τελευταία φάση του προγράμματος (κοινωνικοποίηση) που έχει ως στόχο της την προώθηση των ατόμων στην κοινωνία (βλ πίνακα 3).

¹⁸⁶ ΕΚΤΕΠΝ, ό.π

ΠΙΝΑΚΑΣ 3:Φάσεις θεραπευτικού προγράμματος του ΚΑΤΚ Ελαιώνα

ΦΑΣΗ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
1^η Φάση ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗ	>2 μήνες	Πραγματοποιείται σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο στα κατά τόπους καταστήματα όπου φυλάσσονται οι εξαρτημένοι κρατούμενοι. Στόχοι: 1) ανίχνευση, κινητοποίηση, ευαισθητοποίηση των χρηστών κρατουμένων, 2) προετοιμασία για τις αρχές του προγράμματος και 3) σταδιακή μείωση της χρήσης μέχρι πλήρους σωματικής απεξάρτησης. Στάδια: Υποβολή αίτησης από τον κρατούμενο ⇒ διάγνωση και κινητοποίηση ⇒επιλογή από ειδική επιτροπή ⇒ομαδική (8-10 άτομα) και ατομική συμβουλευτική υπό την επιστημονική ευθύνη ειδικής θεραπευτικής ομάδας.
2^η Φάση ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ	>4 μήνες	Πραγματοποιείται σε ειδικά φυλασσόμενο χώρο του ΚΑΤΚ. Στόχοι: 1) σωφρονισμός και 2) ψυχοσωματική θεραπεία (αποτοξίνωση) Στάδια: Υποχρεωτική συμμετοχή των θεραπευομένων στο ημερήσιο πρόγραμμα και στις θεραπευτικές ομάδες ⇒ ουροληψίες ⇒ υποβολή αίτησης για την ολοκλήρωση της φάσης 2 από τον κρατούμενο⇒ αξιολόγηση από ειδική επιτροπή της προόδου και του βαθμού κινήτρου για απεξάρτηση και σωφρονισμό ⇒(ανάλογα με την αξιολόγηση) πρόκριση στην επόμενη φάση, παράταση ή αποπομπή Σε περίπτωση αποφυλάκισης ο κρατούμενος μπορεί εθελοντικά να παραμείνει και να συμμετάσχει στις επόμενες φάσεις.

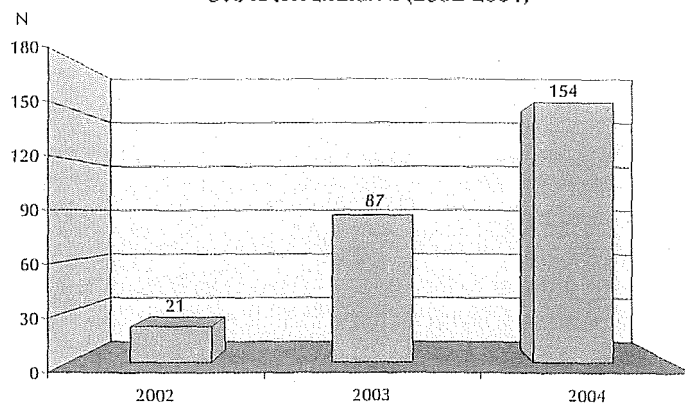
3^η Φάση ΨΥΧΙΚΗ ΑΠΕΞΑΡΤΗΣΗ	> 8 μήνες	Πραγματοποιείται σε ειδικούς χώρους του ΚΑΤΚ με τις προδιαγραφές και τις αρχές των θεραπευτικών κοινοτήτων. Στόχοι: 1) Ψυχική απεξάρτηση και 2) προετοιμασία του θεραπευομένου για την κοινωνικοποίησή του. Στάδια: Αποτοξίνωση ⇒ ουσιαστική αλλαγή συμπεριφοράς ⇒ αίτηση του θεραπευομένου ή εισήγηση της ειδικής επιστημονικής επιτροπής για υπαγωγή στην επόμενη φάση ⇒ (ανάλογα με την αξιολόγηση) πρόκριση στην επόμενη φάση, παράταση ή αποπομπή.
4^η Φάση ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	> 12 μήνες	Πραγματοποιείται σε χώρους του ΚΑΤΚ ή σε προστατευόμενα διαμερίσματα του Δημοσίου εκτός του ΚΑΤΚ ή σε αγροτικές φυλακές. Στόχοι: 1) κοινωνική και 2) επαγγελματική επανένταξη Στάδια: Συμμετοχή τουλάχιστον δύο φορές την εβδομάδα σε ομαδική θεραπευτική διαδικασία και σε ατομικές συναντήσεις ⇒ επιλεκτικές ουροληψίες.

ΠΗΓΗ: Υπουργική απόφαση 137/2002β-1154 φεκ.

Στο γράφημα 3 φαίνεται η αυξητική τάση που σημειώνεται στο συνολικό αριθμό των ατόμων που παρακολούθησαν την κυρίως θεραπευτική φάση του προγράμματος τα τρία πρώτα χρόνια της λειτουργίας του. Όσον αφορά την έκβαση της θεραπευτικής πορείας, το γεγονός ότι όλοι οι θεραπευόμενοι βρίσκονται υπό καθεστώς κράτησης αποτελεί μια από τις δυσκολίες στην εφαρμογή της θεραπευτικής πρότασης που παρέχει το ΚΑΤΚ¹⁸⁷. Ως αποτέλεσμα, οι ασθενείς των οποίων η ποινή λήγει φεύγουν από το πρόγραμμα ακόμα και αν δεν έχει ολοκληρωθεί η διαδικασία. Το έτος 2004 η μεγάλη πλειοψηφία των ασθενών, (ποσοστό 82,5% στο σύνολο των εξόδων) διέκοψε την παρακολούθηση του προγράμματος, καθώς είτε εξέτισε την ποινή του ή πέτυχε αναστολή της ποινής. Ωστόσο, για το άμεσο μέλλον προβλέπεται η διαμόρφωση και λειτουργία ξεχωριστού χώρου, στον οποίο θα υλοποιείται η αμιγώς θεραπευτική φάση της ψυχικής απεξάρτησης, οπότε θα είναι δυνατόν να παραμένουν στο πρόγραμμα και άτομα τα οποία έχουν εκτίσει την ποινή τους.

¹⁸⁷ ΕΚΤΕΠΝ, 2005

Γράφημα 3: Σύνολο ασθενών σε κυρίως θεραπεία στο ΚΑΤΚ Ελαιώνα (2002-2004)

ΠΗΓΗ: ΕΚΤΕΠΝ, 2005.

Η συμμετοχή στο πρόγραμμα είναι εκούσια, αλλά καθορίζεται από συγκεκριμένα κριτήρια επιλογής. Οι συμμετέχοντες στο πρόγραμμα προβλέπεται να εργάζονται και να συμμετέχουν σε προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης, κατάρτισης, μαθητείας ή εξειδίκευσης, που υλοποιούνται στο ΚΑΤΚ κατά τη διάρκεια και των τριών τελευταίων φάσεων του προγράμματος. Επιπλέον, το πλαίσιο λειτουργίας του προγράμματος στο ΚΑΤΚ διασφαλίζεται με τη δυνατότητα αποπομπής του θεραπευομένου από το Κέντρο σε περίπτωση που το άτομο υποπέσει σε μια σειρά από πειθαρχικά παραπτώματα, συμπεριλαμβανόμενης και της υποτροπής στη χρήση¹⁸⁸.

Σύμφωνα με στοιχεία που απεστάλησαν στο ΕΚΤΕΠΝ σχετικά με τη λειτουργία του προγράμματος κατά τη διάρκεια του έτους 2002, 21 άτομα συνολικά εισήχθησαν σε θεραπεία, ενώ προβλέπεται μελλοντικά σημαντική αύξηση του αριθμού των θεραπευομένων. Το κέντρο στελεχώνεται από 16 θεραπευτές που προέρχονται από το χώρο της υγείας (ιατροί, ψυχίατροι, ψυχολόγοι, ειδικοί εκπαιδευτές) και παράλληλα λειτουργεί εποπτεία από ειδικό επιστήμονα με εξειδίκευση σε θέματα εξαρτήσεων.

Το 2002 συνεχίστηκε η κατασκευή ενός ακόμα ΚΑΤΚ στην Κασσάνδρα Χαλκιδικής. Το Κέντρο, η ανέγερση του οποίου συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, είναι σχεδιασμένο να φιλοξενεί 400 άτομα, τα οποία θα προέρχονται από σωφρονιστικά καταστήματα της Βορείου Ελλάδας. Ταυτόχρονα,

¹⁸⁸ ΕΚΤΕΠΝ, 2005

σχεδιάζεται η κατασκευή δύο ακόμα Κέντρων για τις ανάγκες των τοξικομανών κρατούμενων από τις φυλάκες της Κεντρικής Ελλάδας και της Κρήτης¹⁸⁹.

Στις Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού λειτουργεί, επίσημα από το 2001, ολοκληρωμένη θεραπευτική παρέμβαση για εξαρτημένες κρατούμενες με την ευθύνη του Θεραπευτικού Προγράμματος «ΕΝ ΔΡΑΣΕΙ» (ΚΕΘΕΑ) και τη συνεργασία της Γενικής Γραμματείας Λαϊκής Επιμόρφωσης (Υπουργείο Παιδείας). Στο πλαίσιο του προγράμματος εκτός από τις θεραπευτικές διαδικασίες υλοποιούνται δραστηριότητες επιμόρφωσης και κατάρτισης που περιλαμβάνουν μαθήματα γλώσσας, εργαστήριο, σχεδιασμού και κατασκευής κοσμημάτων και ομάδες δημιουργικής απασχόλησης (π.χ θεάτρου). Για το μέλλον προβλέπεται να αναπτυχθεί διαφορετική θεραπευτική προσέγγιση με έμφαση στο διαχωρισμό των θεραπευομένων σε ανήλικες και ενήλικες. Το 2004 παρακολούθησαν την κυρίως θεραπευτική φάση του προγράμματος 46 κρατούμενες, αριθμός μειωμένος σε σύγκριση με τον αντίστοιχο το 2003 (55 κρατούμενες).

Ωστόσο για την ομαλή κοινωνική επανένταξη των πρώην κρατουμένων δεν επαρκεί μόνο η υποστήριξη μέσα στο πλαίσιο της φυλακής, αλλά είναι απαραίτητη και η παροχή υπηρεσιών εκτός σωφρονιστικών καταστημάτων, για να μπορέσει ο αποφυλακισμένος, μετά την έξοδο του από τη φυλακή να αποκατασταθεί επαγγελματικά, γενικότερα, να προσαρμοστεί στο κοινωνικό περιβάλλον.

3.3.2. Υπηρεσίες εκτός των σωφρονιστικών καταστημάτων¹⁹⁰

Ως συνέχεια των εντός φυλακής προγραμμάτων έχουν αναπτυχθεί στη κοινότητα οι ακόλουθες εξειδικευμένες δομές:

-Το Κέντρο Υποστήριξης Φυλακισμένων και Αποφυλακισμένων Χρηστών στη Θεσσαλονίκη (ΚΕΘΕΑ) παρέχει υπηρεσίες στήριξης σε αποφυλακισμένους χρήστες και σε άτομα του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος. Το 2004 παρακολούθησαν συνολικά 36 άτομα την κυρίως θεραπευτική φάση του προγράμματος.

-Το Κέντρο Υποδοχής και Επανένταξης του Θεραπευτικού Προγράμματος «ΕΝ ΔΡΑΣΕΙ» (ΚΕΘΕΑ) αποτελεί τη συνέχεια των προγραμμάτων υποστήριξης και θεραπείας που υλοποιούνται στις φυλακές Κορυδαλλού. Συνολικά 25 άτομα

¹⁸⁹ ΕΚΤΕΙΠΝ, 2002

¹⁹⁰ ΕΚΤΕΙΠΝ, 2004

δέχθηκαν θεραπευτικές υπηρεσίες το 2004, ωστόσο στο συγκεκριμένο αριθμό περιλαμβάνονται και άτομα εκτός της συγκεκριμένης ειδικής ομάδας.

-Στα πλαίσια του Συμβουλευτικού Σταθμού της Μονάδας Απεξάρτησης Τοξικομανών «18ΑΝΩ» λειτουργούν ομάδες αυτοβοήθειας με στόχο την εμψύχωση των πρόσφατα αποφυλακισμένων και την κινητοποίηση τους για θεραπεία. Στη διάρκεια του 2004 εντάχθηκαν στις συγκεκριμένες ομάδες 35 αποφυλακισμένοι χρήστες.

Όσον αφορά τις υπηρεσίες εκτός σωφρονιστικών καταστημάτων για εφήβους και νεαρούς παραβάτες λειτουργεί από το 1998 στο Δικαστήριο Ανηλίκων Αθηνών Συμβουλευτικός Σταθμός Εφήβων Παραβατών του Θεραπευτικού Προγράμματος «ΣΤΡΟΦΗ» (ΚΕΘΕΑ). Στον Συμβουλευτικό Σταθμό παρέχεται άμεση υποστήριξη και συμβουλευτική, με σκοπό την αποτροπή τους από παραβατικές δραστηριότητες και την πρόληψη της κοινωνικής τους περιθωριοποίησης. Στη διάρκεια του 2004 τις υπηρεσίες του Σταθμού δέχτηκαν 33 έφηβοι και 37 γονείς. Από τους προαναφερθέντες εφήβους που προσέγγισαν το Συμβουλευτικό Σταθμό ποσοστό 24,2% παραπέμφθηκε σε θεραπευτικά προγράμματα εφήβων¹⁹¹.

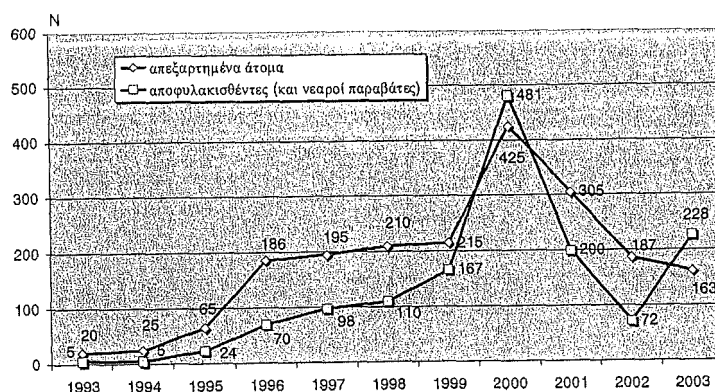
Ανακεφαλαιώνοντας, υπηρεσίες κοινωνικής επανένταξης που απευθύνονται σε πρώην χρήστες προσφέρονται από το σύνολο των υπάρχοντων θεραπευτικών προγραμμάτων είτε στο τελικό στάδιο μιας θεραπευτικής διαδικασίας είτε στα πλαίσια ανεξάρτητων κέντρων κοινωνικής επανένταξης. Στα πλαίσια της ευρύτερης προσπάθειας των θεραπευτικών προγραμμάτων για βελτίωση των όρων ζωής των απεξαρτημένων ατόμων δίνεται έμφαση στη βελτίωση του μορφωτικού και εκπαιδευτικού τους επιπέδου, με παρεμβάσεις που πλαισιώνονται από προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού και συμβουλευτικής αναφορικά με την επαγγελματική κατάρτιση, αλλά και προγράμματα εκμάθησης ξένων γλωσσών, Η/Υ, μαγειρικής, φωτογραφίας, αισθητικής, κ.α. Επιπλέον παρέχονται ατομικές και ομαδικές συνεδρίες για ψυχοσυναισθηματική στήριξη, σεμινάρια συμβουλευτικής, θεραπείας και πρόληψης της υποτροπής.

Σημαντικές είναι επίσης οι παρεμβάσεις που πραγματοποιούνται από τον ΟΑΕΔ σε συνεργασία με υπουργεία, κοινωνικές υπηρεσίες καθώς και την Τοπική Αυτοδιοίκηση, για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού των απεξαρτημένων από την αγορά εργασίας. Είναι ενθαρρυντικές οι προσπάθειες που

¹⁹¹ ΕΚΤΕΠΝ, 2004

υλοποιούνται στο τομέα αυτό κυρίως μετά το 1998¹⁹², γεγονός που επιβεβαιώνεται από το ποσοστό των ατόμων που συμμετέχουν σε τέτοια προγράμματα. Σύμφωνα με σχετικά στοιχεία του ΟΑΕΔ κατά τα έτη 1993-2000 σημειώθηκε σημαντική αύξηση στον αριθμό των συμμετεχόντων στα συγκεκριμένα προγράμματα (βλ. γράφημα 4), τα τελευταία χρόνια ωστόσο παρατηρείται σταθερή μείωση στην απήχυσή τους, γεγονός που μπορεί να απεικονίζει την έλλειψη ικανοποίησης των πρώην χρηστών για τις υπηρεσίες των παρεχομένων προγραμμάτων καθώς και την έλλειψη αντιστοιχίας των προγραμμάτων αυτών, τις ανάγκες των ομάδων και της ζήτηση στην αγορά εργασίας.

Γράφημα 4 : Αριθμός ανεξαρτημένων ατόμων και αποφυλακισθέντων που συμμετείχαν σε προγράμματα απασχόλησης του ΟΑΕΔ κατά τα έτη 1993-2003

ΠΗΓΗ: Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ), 2004.

Συνοψίζοντας, όπως προαναφέρθηκε, στο πλαίσιο ενίσχυσης των ανεξαρτημένων ατόμων τα οποία αντιμετωπίζουν υψηλά ποσοστά ανεργίας, καθοριστικό ρόλο διαδραματίζουν οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης. Τελευταία πολλά ανεξαρτημένα ή και/υπό απεξάρτηση άτομα έχουν επωφεληθεί από τα προγράμματα αυτά ωστόσο, τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ομάδα αυτή στην ανεύρεση εργασίας είναι ακόμη πολλά. Επιπλέον υπάρχουν αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων επιχορήγησης εργοδοτών για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, καθώς καταλήγουν να γίνονται προγράμματα επιχορήγησης εργοδοτών που χρησιμοποιούνται για κερδοσκοπικούς λόγους. Τόσο για τα προγράμματα αυτά όσο και για την γενικότερη κινητοποίηση για την αντιμετώπιση της ανεργίας των ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού της χώρας, και κατ' επέκταση

¹⁹² ΕΚΤΕΠΝ, 2003

για την άρση του κοινωνικού τους αποκλεισμού χρειάζονται πολλά να γίνουν τόσο από την πλευρά της πολιτείας, όσο και από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Τέλος στο χώρο των σωφρονιστικών καταστημάτων υπάρχει ελλιπής μέριμνα για την παροχή κοινωνικής υποστήριξης και μόνιμης επαγγελματικής αποκατάστασης για τους αποφυλακιζόμενους¹⁹³. Αναφορικά με τα σωφρονιστικά καταστήματα, όπως και άλλα κλειστά ιδρύματα¹⁹⁴, «εφοδιάζουν» τους τροφίμους με διάφορες ετικέτες που συνήθως τους ακολουθούν και μετά την έξοδο τους από αυτά. Τέτοιου είδους ετικέτες (εγκληματίας, κρατούμενος, επικίνδυνος, ψυχικά ασθενής, πρώην χρήστης εξαρτησιογόνων ουσιών κλπ) αποδίδουν με μία μόνο λέξη την συνολική προσωπικότητα του ατόμου και ασκούν καθοριστική επίδραση στον τρόπο που οι άλλοι και οι ίδιοι αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους¹⁹⁵. Η φυλακή δεν είναι απλώς ένας μηχανισμός παραγωγής στερεοτύπων και κοινωνικού αποκλεισμού αλλά ένας μηχανισμός που οδηγεί αν όχι στον πραγματικό, στον συμβολικό θάνατο¹⁹⁶ του κοινωνικού υποκειμένου.

Στο σημείο αυτό σημειώνεται¹⁹⁷, πως είναι απαραίτητη στο χώρο της ουσιοεξάρτησης η αξιολόγηση δράσεων στο γενικότερο «περιβάλλον» των δράσεων που εφαρμόζονται ή αφορούν την αντιμετώπιση της ουσιοεξάρτησης σε όλους τους τομείς και της φάσεις της θεραπείας. Διαπιστώνεται, πλέον, ότι οι τρέχουσες και σχετιζόμενες με την ουσιοεξάρτηση παρεμβάσεις και στρατηγικές δράσεις, σε εθνικό επίπεδο εμφανίζονται όλο και περισσότερο συντονισμένες και ενταγμένες με ένα σύνολο δράσεων από την Ε.Ε. Στο πλαίσιο αυτό εμφανίζεται, μια νέα και διαρκώς διογκούμενη τάση: όλα τα θεραπευτικά προγράμματα παρέχουν υπηρεσίες υποστήριξης για ομαλή κοινωνική ένταξη και επανένταξη πρώην χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών. Ωστόσο στη χώρα μας, ο χώρος που υστερεί σημαντικά τόσο σε εσωτερικό, όσο και σε διεθνές επίπεδο είναι η κοινωνική αποκατάσταση και η επαγγελματική ένταξη της ομάδας αυτής. Οι παρεμβάσεις αποκατάστασης-επανένταξης παρέχουν εκπαίδευση –επίσημη ή άτυπη- και κοινωνική και επαγγελματική στήριξη σε αποσπασματική βάση, ανά θεραπευτικό πρόγραμμα ενώ δομές αξιολόγησης αποτελεσμάτων ή εγκατάσταση ενός εθνικού συστήματος

¹⁹³ Λαμπροπούλου, Ε., (2000), ό.π., σ. 185-186

¹⁹⁴ Goffman, E., (1994), «Άσυλα», Αθήνα: Ευρύαλος, σ. 19-20

¹⁹⁵ ό.π., σ. 184-185. Βλ. επ. Δασκαλάκης, Η., (1985) «Εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης», Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ., Ν. Σάκουλα, σ. 146-159

¹⁹⁶ Τσαλίκoglou, Φ., (1989), «Μυθολογίες βίας και καταστολής», Αθήνα: Παπαζήση, σ. 193-195

¹⁹⁷ Ζαραφωνίτου, Χ., Τσίγκανου, Ι., (2002), «Τετράδια εγκληματολογίας», Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη σ. 17

στήριξης πρώην χρηστών απουσιάζει από τα εσωτερικά και διεθνή Στρατηγικά Μέτρα και Πολιτικές Δράσης¹⁹⁸.

4.1. ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΑΠΕΞΑΡΤΗΜΕΝΩΝ Ή /ΚΑΙ ΥΠΟ ΑΠΕΞΑΡΤΗΣΗ ΑΤΟΜΩΝ

Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση ερευνών για τη διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών, των δυνατοτήτων απασχόλησης αλλά και των δυσχερειών που συναντούν οι πρώην χρήστες στην προσπάθεια επανένταξης τους συμβάλλουν ουσιαστικά στην υποστήριξη, αλλά και στην διατύπωση προτάσεων για μελλοντική δράση και παρέμβαση και μπορούν να αποτελέσουν την απαρχή για τη διαμόρφωση νέων πολιτικών στο πεδίο της απασχόλησης απεξαρτημένων ή /και υπό απεξάρτηση ατόμων. Στη συνέχεια, παρατίθενται τα κυριότερα πορίσματα πρόσφατων ερευνητικών προσπαθειών που έχουν διενεργηθεί σχετικά με το υπό εξέταση θέμα.

Μία από τις έρευνες πραγματοποιήθηκε το 2003 από το ΕΚΤΕΠΝ, στα πλαίσια της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας EQUAL¹⁹⁹ σε πανελλήνιο επίπεδο για τις ανάγκες και τις δυνατότητες απασχόλησης των απεξαρτημένων ή και υπό

¹⁹⁸ ό.π., σ. 18

¹⁹⁹ Η κοινοτική πρωτοβουλία Equal (η οποία δεν έχει ακόμα δημοσιευτεί) αποτελεί συνέχεια των προηγούμενων χρονικά κοινοτικών πρωτοβουλιών ADAPT και EMPLOYMENT, με την έννοια ότι βασίζεται στη γνώση και στις εμπειρίες που αποκτήθηκαν, κατά την υλοποίηση αυτών των πρωτοβουλιών. Η EQUAL σχεδιάστηκε με σκοπό την ενίσχυση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση και απευθύνεται κυρίως σε ευάλωτες ομάδες πληθυσμού, που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες και εμπόδια στην επαγγελματική και κατ' επέκταση κοινωνική ένταξη/επανένταξή τους. Η βασική ιδέα ήταν να λειτουργήσει ως πεδίο πειραματισμού και δοκιμής νέων μεθόδων για την καταπολέμηση των διακρίσεων και των ανισοτήτων στην αγορά εργασίας, με αποτέλεσμα την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού αυτών των ομάδων.

Σε αυτό το πλαίσιο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή απηύθυνε πρόσκληση σε όλα τα κράτη-μέλη, τα οποία με τη σειρά τους και προκειμένου να υλοποιήσουν τα προγράμματα της Πρωτοβουλίας κατάρτισαν το δικό τους πρόγραμμα EQUAL, επιλέγοντας τα θεματικά πεδία της πρωτοβουλίας ανάλογα με τις εθνικές κάθε φορά προτεραιότητες. Το ελληνικό πρόγραμμα εγκρίθηκε με την απόφαση CCI:2000 GR OS O PC 001 της Επιτροπής και χρηματοδοτήθηκε με το ποσό των 104,1 εκ. ευρώ από το συνολικό προϋπολογισμό των 2.847 εκ. ευρώ που διατέθηκαν από το Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Ταμείο για τη χρηματοδότηση της EQUAL την περίοδο 2000-2006. Για τη, διαχείριση, την παρακολούθηση και τον έλεγχο της εφαρμογής της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας EQUAL σε εθνικό επίπεδο, κάθε κράτος –μέλος σύστησε Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης.

απεξάρτηση ατόμων. Το δείγμα της έρευνας αποτελούσαν απεξαρτημένα άτομα, επιχειρήσεις που είτε απασχολούσαν απεξαρτημένους είτε όχι, και φορείς προώθησης στην απασχόληση. Άλλη ερευνητική μελέτη που διερεύνει τα προβλήματα και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι πρώην χρήστες, κατά τη διαδικασία ένταξης τους στην αγορά εργασίας, πραγματοποιήθηκε στο Θεραπευτικό Πρόγραμμα «Νόστος» του ΚΕ.Θ.Ε.Α. Στη μελέτη χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία που προέκυψαν από τις επαναληπτικές συνεντεύξεις EuroAsi²⁰⁰, που πραγματοποιήθηκαν στα άτομα που πέρασαν από την Θεραπευτική Κοινότητα στο Κέντρο Κοινωνικής Επανένταξης του Προγράμματος Νόστος για το χρονικό διάστημα 2000-2003 και εξακολουθούν να παρακολουθούν το Πρόγραμμα ή έχουν αποφοιτήσει, τα τελευταία τρία χρόνια. Επιπλέον, σχετικές έρευνες είναι αυτή του Τομέα Κοινωνιολογίας της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Υγείας και του ΚΕ.Θ.Ε.Α για την «Αποτίμηση της Αποτελεσματικότητας των Θεραπευτικών Κοινοτήτων του ΚΕ.Θ.Ε.Α», καθώς και αυτή που πραγματοποίησε το 2002, το ΨΝΑ στο πλαίσιο της δημιουργίας του Κέντρου Επαγγελματικής Κατάρτισης στη Μονάδα, με σκοπό την μελέτη των δυνατοτήτων της αγοράς εργασίας και τη δημιουργία προγραμμάτων κατάρτισης που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της αγοράς.

4.2. ΣΥΝΟΨΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Ως βασικό πόρισμα όλων των ερευνών προκύπτει πως, τα προβλήματα και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει η συγκεκριμένη ομάδα, οφείλονται αφενός σε παράγοντες ατομικούς που προκύπτουν από τα χαρακτηριστικά των μελών, και αφετέρου σε κοινωνικούς-εργασιακούς παράγοντες. Στους ατομικούς παράγοντες περιλαμβάνονται οι ελλειπείς γνώσεις, το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, η ελλιπής –μη πιστοποιημένη επαγγελματική κατάρτιση και η έλλειψη επαγγελματικής εμπειρίας, που τους καθιστά λιγότερο ανταγωνιστικούς στη σύγχρονη αγορά εργασίας²⁰¹.

Οι πρώην χρήστες συνήθως δεν διατυπώνουν αιτήματα για την κατάρτισή τους, δεδομένου ότι αισθάνονται οι «αποτυχημένοι» της εκπαίδευσης. Η επιλογή επαγγέλματος γίνεται συνήθως με κριτήρια που δεν είναι ρεαλιστικά και δεν ανταποκρίνονται πάντα στις πραγματικές ικανότητες και γνώσεις τους. Σε αυτό συμβάλλει και η ανεπαρκής πληροφόρηση σχετικά με τα δεδομένα της σύγχρονης

²⁰⁰ Ο Δείκτης Σοβαρότητας της εξάρτησης (EUROASI), είναι μια σχετικά ημιδομημένη συνέντευξη σχεδιασμένη για την παροχή σημαντικών πληροφοριών για πλευρές της ζωής του εξαρτημένου που μπορεί να συμβάλλουν στο σύνδρομο κατάχρησης ουσιών.

²⁰¹ «Εξαρτήσεις» επιστημονική περιοδική έκδοση για θέματα εξαρτήσεων (2004), τ.6 σ. 40

αγοράς εργασίας. Ταυτόχρονα, τα άτομα αυτά αντιστέκονται αμφισβητώντας τη νέα πληροφορία, εφόσον αυτή τους αυξάνει το άγχος, όταν συνειδητοποιούν την απόσταση ανάμεσα στις σύγχρονες απαιτήσεις και τις ικανότητες και γνώσεις που οι ίδιοι έχουν. Ως εκ τούτου, συμβαίνει συχνά, ένα ποσοστό να παρουσιάζει αναβλητικότητα στην ανάληψη δράσης την οποία δικαιολογεί προβάλλοντας την πρωταρχική του ανάγκη, δηλαδή την αποχή από τις ουσίες και αποσυνδέοντας αυτήν από το θέμα της επαγγελματικής ένταξης²⁰².

Παράλληλα, αρκετοί χαρακτηρίζονται από επιθυμία για γρήγορη απόκτηση χρημάτων χωρίς, ωστόσο, να είναι πρόθυμοι να επενδύσουν σε προσπάθεια που απαιτεί χρόνο, με αποτέλεσμα τη γρήγορη απογοήτευσή τους. Στο επίπεδο των κοινωνικών δεξιοτήτων οι δυσκολίες είναι σχετικές με την αναζήτηση, την εύρεση και τη διατήρηση της εργασίας, ενώ αντιμετωπίζουν και δυσκολίες στην καθημερινή τους ζωή που αφορούν στις επαγγελματικές τους δραστηριότητες, καθώς επίσης και στην προσαρμογή στον εργασιακό χώρο.

Η έλλειψη αυτοπεποίθησης, οι ανασφάλειες και η χαμηλή αυτοεκτίμηση που αισθάνονται αρκετοί πρώην χρήστες, συντελούν στο να μη νιώθουν ισότιμοι στον εργασιακό χώρο, να μην διεκδικούν σεβασμό, να δέχονται υποδεέστερες θέσεις και πολλές φορές να μην διεκδικούν την ασφάλισή τους. Στους ατομικούς παράγοντες που δυσχεραίνουν την εργασιακή ένταξη των πρώην χρηστών μπορούν να αναφερθούν επίσης η έλλειψη κοινωνικών σχέσεων και δικτύων υποστήριξης και η δυσκολία να εντάξουν στον εργασιακό τους χώρο τις αξίες που γνώρισαν και υιοθέτησαν στο θεραπευτικό πρόγραμμα²⁰³.

Επιπρόσθετα, επιβεβαιώνεται από τα πορίσματα όλων των ερευνών πως στο πλαίσιο των κοινωνικών και εργασιακών παραγόντων που δυσχεραίνουν την εργασιακή ένταξη αυτής της ομάδας, συμπεριλαμβάνονται: οι δυσμενείς συνθήκες στην αγορά εργασίας που χαρακτηρίζεται από τάσεις επαγγελματικής υπερειδίκευσης από τη μια και υποειδίκευσης ενός σημαντικού μέρους του ανθρώπινου δυναμικού από την άλλη, η ανεργία, η μη ένταξη, η περιθωριοποίηση και ο κοινωνικός αποκλεισμός των πρώην χρηστών.

Τα παραπάνω συντελούν σε μεγάλο βαθμό στο να λειτουργεί ως βασικός μηχανισμός ενημέρωσης των απεξαρτημένων για τα επιδοτούμενα προγράμματα και

²⁰² έρευνα στην θεραπευτική κοινότητα «ΝΟΣΤΟΣ» 2000-2003, έρευνα ΨΝΑ, 2002

²⁰³ έρευνα στην θεραπευτική κοινότητα «ΝΟΣΤΟΣ»

ως μέσο αναζήτησης και εύρεσης εργασίας, το δίκτυο γνωριμιών τους. Αντίστοιχα, ένα μεγάλο ποσοστό επιχειρηματιών δήλωσαν ότι πληροφορήθηκαν για τα επιδοτούμενα προγράμματα από το ευρύτερο δίκτυο γνωριμιών, ενώ διατύπωσαν τη θέση ότι θα επιθυμούσαν τέτοιου είδους ενημέρωση να γίνεται από τον αρμόδιο φορέα, τον ΟΑΕΔ²⁰⁴.

Με βάση τα παραπάνω διαπιστώνεται ότι τα δίκτυα των γνωριμιών και των διαπροσωπικών σχέσεων, τόσο των απεξαρτημένων όσο και των επιχειρηματιών, επιχειρούν να καλύψουν ένα κενό πληροφόρησης για τα προγράμματα (επιδότησης και επαγγελματικής κατάρτισης) και τις υπηρεσίες που προσφέρονται στον τομέα της απασχόλησης. Συνάγεται έτσι, είτε ότι υπάρχει μια προτίμηση στις άτυπες μορφές ενημέρωσης και συνεργασίας, είτε ότι οι αρμόδιοι φορείς δε φαίνεται να έχουν αναπτύξει αποτελεσματικούς μηχανισμούς διάχυσης της ενημέρωσης για τα προγράμματα και τις υπηρεσίες που υλοποιούν. Η ενεργοποίηση των άτυπων δικτύων, αντί της προσφυγής σε επίσημους φορείς μπορεί βέβαια να λειτουργήσει ενισχυτικά για την κοινωνική (επαν)ένταξη των απεξαρτημένων ατόμων, και των ευπαθών κοινωνικών ομάδων γενικότερα. Η ύπαρξη υποστηρικτικών δικτύων που στηρίζονται στις διαπροσωπικές σχέσεις της οικογένειας, της συγγένειας, της φιλίας και της γειτονιάς, είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς διευκολύνει την πρόσβαση των ατόμων που υφίστανται αποκλεισμό στους διάφορους θεσμούς και μηχανισμούς παραγωγής και διανομής πόρων²⁰⁵.

Παράλληλα, σε μια κοινωνία όπου η ανεργία αποτελεί ένα σημαντικό πρόβλημα είναι μεγάλες οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι απεξαρτημένοι όταν πολύ συχνά έχουν να υπερβούν προβλήματα που σχετίζονται με τον κοινωνικό ρατσισμό²⁰⁶, παρά τη θετική στάση των εργοδοτικών φορέων. Οι προκαταλήψεις, τα αρνητικά στερεότυπα που οδηγούν σε προκαλυμμένες ή και εμφανείς διακρίσεις, δυσχεραίνουν την ένταξη του πρώην χρήστη στην αγορά εργασίας.

Οι αντιλήψεις και οι στάσεις των εργοδοτών απέναντι στην πιθανότητα απασχόλησης απεξαρτημένων ή/ και υπό απεξάρτηση ατόμων έχουν καθοριστικό ρόλο για την επιτυχία ή μη των προγραμμάτων προώθησης στην απασχόληση. Ειδικότερα, η στάση των εργοδοτών, πέρα από τη θετική ανταπόκρισή τους στο ερώτημα αν προτίθενται να απασχολήσουν στο μέλλον άτομα της ομάδας-στόχου ή

²⁰⁴ Κοινοτική Πρωτοβουλία EQUAL, 2003, έρευνα του ΚΕ.Θ.Ε.Α και του Τομέα Κοινωνιολογίας της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Υγείας 2002, έρευνα στην θεραπευτική κοινότητα «ΝΟΣΤΟΣ»

²⁰⁵ Καβουνίδη Τ., (1996)

²⁰⁶ Πουλόπουλος, Χ., κ.α, 1996

να συνεχίσουν τη συνεργασίας μαζί τους, εκφράζεται και μέσα από τα κριτήρια και τις προϋποθέσεις που θέτουν για την πρόσληψη των ανεξαρτημένων ατόμων, αλλά και τις προσδοκίες που εκφράζουν σε σχέση με αυτά. Σε αυτές τις αντιλήψεις αποκρυσταλλώνονται οι κοινωνικές προκαταλήψεις για τους πρώην χρήστες, οι οποίες γίνονται πιο εμφανείς στις αναφορές για απασχόληση ανεξαρτημένων ατόμων εκτός του πλαισίου των προγραμμάτων του ΟΑΕΔ.

Ειδικότερα, φαίνεται ότι οι εργοδότες έχουν χαμηλές προσδοκίες από τα ανεξαρτημένα ή /και υπό απεξάρτηση άτομα που αποδίδονται σε ελλιπή εκπαίδευση και επαγγελματική εμπειρία και παραπέμπουν σε θέσεις χαμηλού επιπέδου. Υπάρχει δηλαδή ο κίνδυνος οι εργοδότες να μην προσλαμβάνουν άτομα της ομάδας - στόχου σε θέσεις τις οποίες έχουν υψηλές προσδοκίες (η περίπτωση του «έτοιμου» υπαλλήλου). Αλλά να προορίζουν αυτά τα άτομα σε θέσεις περιφερειακές ή βοηθητικές. Πράγματι, τα στοιχεία από την έρευνα της EQUAL δείχνουν ότι από τους εργοδότες που δεν έχουν απασχολήσει άτομα της ομάδας -στόχου και που εμφανίστηκαν θετικοί σε αυτήν την προοπτική, η πλειοψηφία αναφέρει ότι θα απασχολούσε άτομα ομάδας-στόχου σε θέσεις χαμηλής ή βασικής ειδίκευσης (π.χ εργάτες παραγωγής, αποθηκάριοι, τεχνικό προσωπικό, οδηγοί), ή για να καλύψει θέσεις ανειδίκευτων εργατών και με σχετικά ασταθή διάρκεια εργασιακής σχέσης, (π.χ για βοηθητικές εργασίες, εποχικό προσωπικό). Αντίστοιχα, τα άτομα που δήλωσαν ότι συμμετέχουν σε επιδοτούμενα προγράμματα στη συντριπτική τους πλειοψηφία απασχολούνται σε θέσεις εργάτη-τεχνίτη και ανειδίκευτου ή υπαλλήλου γραφείου (κάτι που επιβεβαιώνεται και από την έρευνα του ΨΝΑ) για τις γυναίκες και συχνά τοποθετούνται σε βοηθητικές θέσεις ή θέσεις χειρωνακτικής εργασίας (βλ πίνακα 4 ο οποίος αποτυπώνει την εργασιακή κατανομή του δείγματος που πραγματοποιήθηκε στην έρευνα στο Πρόγραμμα Νόστος).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4:ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΑΝΑ ΕΡΓΑΣΙΑ

Είδος εργασίας	Συχνότητα	Ποσοστά
Ειδικευμένη	22	35,5%
Ανειδίκευτη	40	64,5%
Σύνολο	62	100,0%

ΠΗΓΗ «Εξαρτήσεις» περιοδική έκδοση για θέματα εξαρτήσεων.

Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι εργοδότες διατυπώνουν μία σειρά από κριτήρια και προϋποθέσεις για την απασχόληση των απεξαρτημένων, ειδικότερα όταν αναφέρονται στους όρους πρόσληψης των ατόμων εκτός του πλαισίου των επιδοτούμενων προγραμμάτων. Έτσι, μια μεγάλη μερίδα εργοδοτών παρουσιάζονται σκεπτικοί αναφορικά με το επίπεδο καταλληλότητας των ατόμων αυτών για την κάλυψη των θέσεων εργασίας που προκύπτουν στις επιχειρήσεις τους. Δίνεται έμφαση κυρίως στην ικανότητα τους να ανταποκριθούν στις ανάγκες της θέσης, τη σταθερότητα της συμπεριφοράς τους, την αξιοπιστία τους και γενικότερα, το επίπεδο της ικανότητάς τους για συνεργασία, τη διασφάλιση της αποδοχής τους από τους υπόλοιπους εργαζόμενους. Αντίθετα, οι εργοδότες που έχουν προσλάβει απεξαρτημένα άτομα μέσα από επιδοτούμενα προγράμματα δηλώνουν, στην πλειοψηφία τους, γενικά ικανοποιημένοι από τη συνολική ανταπόκριση των ατόμων στα εργασιακά τους καθήκοντα και την ποιότητα της συνεργασίας τους. Αυτές οι σχεδόν αντικρουόμενες απόψεις και αντιλήψεις υποδηλώνουν τις προκαταλήψεις και τη δυσπιστία των εργοδοτών απέναντι στα άτομα της ομάδας-στόχου, οι οποίες εκφράζονται εντονότερα όταν δεν υπάρχει ένα πλαίσιο κοινωνικού ελέγχου, όπως αυτό του κρατικού φορέα απασχόλησης (ΟΑΕΔ).

Στον τομέα της εργασιακής απασχόλησης, από τα αποτελέσματα της έρευνας της EQUAL διαπιστώνεται ότι το φύλο αποτελεί ένα σημαντικό κριτήριο επιλογής και πρόσληψης των απεξαρτημένων ατόμων. Ειδικότερα, από τους επιχειρηματίες που αναφέρθηκαν στο φύλο, οι 9 στους 10 θεωρούν τους άντρες ως περισσότερο κατάλληλους για την κάλυψη των διαθέσιμων θέσεων εργασίας, με κύριο επιχείρημα ότι αυτή η επιλογή αφορά τη «φύση της εργασίας».

Αυτή η τάση επιλεκτικότητας υπέρ των αντρών αποτελεί στοιχείο που χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση, δεδομένου ότι από τον πληθυσμό των απεξαρτημένων, όπως προκύπτει από την παρούσα έρευνα αλλά και από άλλες εκθέσεις αναφορικά με τα κοινωνικό-δημογραφικά στοιχεία των χρηστών και των πρώην χρηστών στην Ελλάδα²⁰⁷, οι γυναίκες έχουν υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο από τους άντρες, και διαθέτουν σε υψηλότερα ποσοστά γνώσεις και δεξιότητες που σχετίζονται με την κατάρτιση στις νέες τεχνολογίες. Εξετάζοντας τα κριτήρια πρόσληψης σε σχέση με το φύλο, παρατηρείται ότι γυναίκες φαίνεται να πληρούν σε

²⁰⁷ΚΕ.Θ.Ε.Α. 2003, ΕΚΤΕΙΠΝ, 2003, Αγραφιώτης, Δ., και Καμπριάνη, Ε., 2002

μεγαλύτερο βαθμό από τους άντρες τα κριτήρια πρόσληψης που θέτουν οι επιχειρήσεις που δεν έχουν απασχολήσει άτομα της ομάδας - στόχου.

Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι η προτίμηση στους άντρες σχετίζεται με το είδος των επιχειρήσεων που συμμετέχουν στην έρευνα. Ειδικότερα, το δείγμα των επιχειρήσεων που έχουν απασχολήσει άτομα της ομάδας στόχου είναι σε ένα μεγάλο ποσοστό ατομικές επιχειρήσεις με μικρό αριθμό απασχολούμενων, οι οποίες δεν φαίνεται να προωθούν τις νέες τεχνολογίες. Έτσι, το συγκριτικό πλεονέκτημα των γυναικών που αφορά στην καλύτερη εκπαίδευση και τη γνώση ηλεκτρονικών υπολογιστών και ξένων γλωσσών φαίνεται να μη λειτουργεί ενισχυτικά για την εύρεση εργασίας, καθώς οι επιχειρήσεις που επιλέγουν να προσλάβουν άτομα της ομάδας - στόχου ενδεχομένως δε δίνουν τόσο μεγάλη βαρύτητα σε τέτοιες δεξιότητες.

Σε γενικές γραμμές, παρατηρείτε ότι η μεγαλύτερη ακαδημαϊκή επένδυση, που χαρακτηρίζει τις γυναίκες, δε φαίνεται να οδηγεί σε ανάλογο επιπέδου επαγγελματική απασχόληση. Ως προς αυτό, λειτουργεί αρνητικά, στην προσπάθεια κοινωνικής και επαγγελματικής (επαν)ένταξης, τόσο ο στιγματισμός που επιβαρύνει αυτήν την ομάδα (ως πρώην χρήστριες), όσο και οι στερεοτυπικές αντιλήψεις που αποδίδονται στη γυναικεία ταυτότητα²⁰⁸.

Διαπιστώνεται επίσης πως ανεξάρτητα ως προς τη διάκριση του φύλου οι εργοδότες προχωρούν στη συμμετοχή σε επιδοτούμενα προγράμματα απασχόλησης και στην πρόσληψη ατόμων της ομάδας- στόχου για μια ποικιλία λόγων, που αναφέρονται άμεσα ή έμμεσα, όπως είναι: α) το αμιγώς συμφέρον (οι ευεργετικοί οικονομικοί όροι που παρέχονται μέσω των επιδοτήσεων), β) η ανεπτυγμένη εταιρική κοινωνική ευθύνη (προβολή της κοινωνικής προσφοράς για την αναβάθμιση του προφίλ της επιχείρησης), γ) η ανεπτυγμένη κοινωνική ευαισθητοποίηση του εργοδότη (που υφίσταται ανεξάρτητα της λειτουργίας της επιχείρησης), και δ) η συγκυριακή πίεση από το κοινωνικό περιβάλλον (γνωριμίες, δίκτυα συγγενών). Διαπιστώνεται, δηλαδή, ότι σε ένα μεγάλο βαθμό η πρόσληψη ατόμων της ομάδας- στόχου εξυπηρετεί συμφέροντα που προκύπτουν για τις επιχειρήσεις από τη συμμετοχή τους στα επιδοτούμενα προγράμματα. Ως εκ τούτου, συχνά αυτές οι συμβάσεις εργασίας λήγουν με τη λήξη του προβλεπόμενου χρόνου επιδότησης των θέσεων²⁰⁹.

²⁰⁸ Κοινωνική Πρωτοβουλία EQUAL, σ. 55

²⁰⁹ Έρευνα ΨΝΑ, καθώς και έρευνα EQUAL

Οι επιχειρηματίες προτείνουν την αύξηση της επιδότησης και την ανάπτυξη επιπλέον κινήτρων για την απασχόληση απεξαρτημένων ατόμων. Η άποψη αυτή παραπέμπει σχεδόν αποκλειστικά στα οικονομικά οφέλη αυτής της συνεργασίας, καθώς συνδέουν την αξίωση για μεγαλύτερη επιδότηση με μία μορφή αποζημίωσης και αντιστάθμισης για τη θεωρούμενη χαμηλή αποδοτικότητα των απεξαρτημένων ατόμων.

Από την άλλη πλευρά, για τις επιχειρήσεις που δεν απασχολούν άτομα της ομάδας-στόχου αλλά γνωρίζουν για την ύπαρξη επιδοτούμενων προγραμμάτων, προκύπτει ότι είτε στην εταιρεία τους δεν υπάρχει προσφορά νέων θέσεων εργασίας και επικρατεί χαμηλή κινητικότητα του προσωπικού, είτε έχουν απασχολήσει (ή/προτιμούν να απασχολούν) άτομα από άλλες κοινωνικές ομάδες. Ως προς την προτίμηση για συγκεκριμένες ευπαθείς ομάδες θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο αριθμός και η ετοιμότητα των ατόμων σε κάθε μία από αυτές τις ομάδες ποικίλλει σημαντικά με αποτέλεσμα να εκπροσωπούνται με διαφορετικό τρόπο στην αγορά εργασίας–και ενδεχομένως τα άτομα της ομάδας-στόχου να βρίσκονται σε πιο μειονεκτική θέση συγκριτικά με άλλες κοινωνικές ομάδες²¹⁰.

Ένα άλλο σημαντικό εύρημα²¹¹ που αναφέρεται με μεγάλη συχνότητα τόσο από την ομάδα των απεξαρτημένων όσο και των επιχειρήσεων, αφορά στην έλλειψη πληροφόρησης για τα προγράμματα επιδότησης. Ενδεικτικά, παρόλο που στο πλαίσιο των θεραπευτικών προγραμμάτων συχνά υλοποιούνται δράσεις ενημέρωσης και σύνδεσης με τις υπηρεσίες προώθησης στην απασχόληση, ένας στους τέσσερις ερωτώμενους από τα άτομα της ομάδας-στόχου δηλώνει ότι δεν γνωρίζει την ύπαρξη επιδοτούμενων προγραμμάτων. Επιπρόσθετα, οι απεξαρτημένοι εκφράζουν την ανάγκη για ενημέρωση τόσο για τα επιδοτούμενα προγράμματα όσο και για τις υποστηρικτικές υπηρεσίες, γενικότερα, αλλά και για τα εργασιακά τους δικαιώματα.

Απ' την άλλη πλευρά, μία στις δύο επιχειρήσεις που δεν έχουν απασχολήσει άτομα ομάδας-στόχου δηλώνουν άγνοια για την ύπαρξη επιδοτούμενων προγραμμάτων προώθησης στην απασχόληση από τον ΟΑΕΔ. Ως αρμόδιοι για την πληροφόρηση των επιχειρήσεων θεωρούνται οι υπηρεσίες του ΟΑΕΔ και οι αρμόδιες υπηρεσίες των Υπουργείων, και συμπληρωματικά τα συλλογικά και επαγγελματικά τους όργανα.

²¹⁰ έρευνα, EQUAL

²¹¹ ό.π., καθώς και έρευνα στην Θεραπευτική μονάδα «ΝΟΣΤΟΣ»

Πράγματι το «έλλειμμα πληροφόρησης» αναδεικνύεται ως ένα από τα βασικότερα προβλήματα και επιδέχεται τις περισσότερες βελτιωτικές κινήσεις από την πλευρά των αρμόδιων υπηρεσιών της πολιτείας. Έτσι, περισσότερη ενεργητική πληροφόρηση και ενημέρωση (για τα προγράμματα αλλά και τις διαδικασίες που αυτά συνεπάγονται) προτείνεται από τις επιχειρήσεις, ανεξάρτητα αν έχουν απασχολήσει απεξαρτημένα άτομα.

Σε συνδυασμό με την ελλιπή πληροφόρηση, ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από τις αναφορές στις ανάγκες, τις δυσκολίες και τις προτάσεις βελτίωσης και των τριών ομάδων που συμμετείχαν στην έρευνα, της EQUAL αφορά στα κενά και τις δυσκολίες επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων που ασχολούνται με την εκπαίδευση ή /και προώθηση στην απασχόληση των απεξαρτημένων ατόμων. Ειδικότερα, αναφέρεται η απουσία δικτύωσης ή κεντρικού συντονισμού, που σχετίζεται /συνεπάγεται μία σειρά από δυσκολίες στη μεταξύ τους συνεργασία όπως: ελλιπής πληροφόρηση για τις ενέργειες που υλοποιεί κάθε φορέας, ο αποσπασματικός χαρακτήρας που συχνά έχουν αυτές οι δράσεις, η αναντιστοιχία των δράσεων κατάρτισης και απασχόλησης, η ενίσχυση των γραφειοκρατικών διαδικασιών.

Η ανάπτυξη ενός μηχανισμού συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων αξιολογείται θετικά από τις τρεις ομάδες αναφοράς, για διαφορετικούς λόγους. Όσον αφορά στους απεξαρτημένους, η συνεργασία και δικτύωση των υπηρεσιών θεωρείται ότι θα διευκολύνει τη μετάβασή τους από το θεραπευτικό πλαίσιο στο εργασιακό περιβάλλον και την ομαλότερη ενσωμάτωσή τους στην αγορά εργασίας, ενώ θα συμβάλλει στη μείωση των χρονοβόρων και γραφειοκρατικών διαδικασιών. Από την άλλη πλευρά, για τους εργοδοτικούς φορείς και τους φορείς προώθησης στην απασχόληση η δικτύωση αποτελεί σημαντικό μέσο ενημέρωσης/ πληροφόρησης για τα υπάρχοντα προγράμματα, και συμβάλλει στην αντιστοίχιση κατάλληλα ειδικευμένου προσωπικού για την κάλυψη των αναγκών καθώς και την ενίσχυση της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού²¹².

Ένα σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από τις εξέταση των πορισμάτων όλων των ερευνών, αφορά στην αναντιστοιχία ανάμεσα στις πραγματικές ανάγκες της ομάδας-στόχου, στο περιεχόμενο των προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης και στις ανάγκες και συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας. Ειδικότερα,

²¹² Έρευνα ΨΝΑ

επισημαίνεται ότι τα άτομα που έχουν παρακολουθήσει προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης δεν εμφανίζονται ικανοποιημένα από τις θεματικές ενότητες και το περιεχόμενο των σεμιναρίων ή /και τη συμβολή αυτών των προγραμμάτων στη διαδικασία εύρεσης εργασίας και απόκτησης πρακτικής εμπειρίας, ενώ είναι πολύ μικρός ο αριθμός εκείνων που δήλωσαν ότι τελικά βοηθήθηκαν στην εύρεση εργασίας από αυτά τα σεμινάρια.

Από την έρευνα της EQUAL, από την άλλη πλευρά, στις προτάσεις που διατυπώνονται από την πλευρά των επιχειρήσεων αναφέρεται η ανάπτυξη περισσότερων και καλύτερων προγραμμάτων κατάρτισης, ώστε να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της ελλιπούς κατάρτισης και εξειδίκευσης που θεωρούν ότι εμποδίζει τα άτομα της ομάδας-στόχου να αναλάβουν καλύτερες θέσεις απασχόλησης και να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις απαιτήσεις της εργασίας.

Από την ίδια έρευνα επίσης, οι φορείς προώθησης στην απασχόληση αναφέρουν ότι η υλοποίηση των υπηρεσιών τους δυσχεραίνεται κυρίως από παράγοντες όπως τα ελλιπή τυπικά προσόντα των απεξαρτημένων και η δυσαναλογία μεταξύ προσφορά και ζήτησης υπηρεσιών. Έτσι, οι ανάγκες των απεξαρτημένων για επιμόρφωση/ κατάρτιση και απόκτηση εργασιακής εμπειρίας δεν καλύπτονται από τα υπάρχοντα προγράμματα και υπηρεσίες, ενώ την ίδια στιγμή αυτές οι ελλείψεις λειτουργούν ανασταλτικά για την ένταξη των ατόμων στην αγορά εργασίας.

Στην πλειοψηφία τους οι φορείς προώθησης στην απασχόληση αναφέρθηκαν στην ανάγκη για εκσυγχρονισμό των μεθόδων και διαδικασιών που εφαρμόζονται στο πλαίσιο των παρεχόμενων υπηρεσιών και προγραμμάτων, την αριθμητική αύξηση και την εκπαίδευση/ εξειδίκευση του προσωπικού που απασχολείται σε αυτές τις υπηρεσίες, τη σύνδεση με τις ανάγκες και τις συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας. Απαραίτητη κρίνεται τόσο η αριθμητική όσο και η συνεχής εκπαίδευση, εξειδίκευση και εποπτεία του προσωπικού στα θέματα που αφορούν στην κατάρτιση και απασχόληση.

Όσον αφορά στις μεθόδους υλοποίησης των προγραμμάτων κατάρτισης/ προώθησης στην απασχόληση διαπιστώνεται ανάγκη για εισαγωγή νέων μεθόδων και εργαλείων ή διαφοροποίηση των ήδη εφαρμοζόμενων, με έμφαση στη χρήση νέων τεχνολογιών και τη συμμετοχή εργοδοτικών φορέων σε ανάληψη από κοινού δράσεων.

Σε σχέση με τα αντικείμενα κατάρτισης²¹³, παρατηρούμε ότι στην πλειοψηφία τους τα προγράμματα που υλοποιούνται ακολουθούν τους θεματικούς άξονες που ορίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση, ή το Υπουργείο Εργασίας, ενώ δε φαίνεται να γίνεται σε συστηματική βάση διερεύνηση των πραγματικών αναγκών της ομάδας- στόχου και ανάλυση των ειδικοτήτων που έχουν υψηλή ζήτηση στην αγορά εργασίας. Επίσης, οι προτάσεις για την επιλογή των αντικειμένων κατάρτισης από τα ίδια τα ανεξαρτημένα άτομα λαμβάνονται υπόψη από μικρό αριθμό προγραμμάτων, ενώ λίγα επίσης είναι τα προγράμματα που βασίζουν την αξιολόγηση τους στις εκτιμήσεις και απόψεις ανεξαρτημένων ατόμων.

Τα στοιχεία αυτά, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι προσπάθειες αξιολόγησης των προγραμμάτων είναι περιορισμένου εύρους και δεν συμπεριλαμβάνουν τα άτομα-αποδέκτες των υπηρεσιών, καταδεικνύουν ότι η υλοποίηση των προγραμμάτων σε μεγάλο βαθμό ακολουθεί τον προβλεπόμενο από την Ευρωπαϊκή Ένωση σχεδιασμό, χωρίς να γίνονται σημαντικές προσπάθειες προσαρμογής στα ελληνικά δεδομένα και χωρίς να αξιοποιούνται όλες οι δυνατότητες ανάπτυξης και βελτίωσης των προγραμμάτων²¹⁴.

Επίσης, η συμμετοχή των ανεξαρτημένων ατόμων στη λήψη αποφάσεων και στις διαδικασίες ελέγχου ενός προγράμματος είναι περιορισμένη, γεγονός που δεν προωθεί την τακτική της «ενδυνάμωσης των χρηστών» (user-empowerment) μιας υπηρεσίας. Ειδικά, υπό το πρίσμα της κοινωνικής επανένταξης των ανεξαρτημένων ατόμων, μια τέτοια τακτική έχει βαρύνουσα σημασία προκειμένου τα άτομα να αισθάνονται πως έχουν κάποιον έλεγχο της πραγματικότητας και πως παίζουν ενεργό ρόλο στη λήψη αποφάσεων που τα αφορούν.

Επιπλέον τα προαναφερόμενα προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης, σε σημαντικό βαθμό, αδυνατούν να αντιμετωπίσουν τις ανταγωνιστικές πιέσεις της αγοράς εργασίας με αποτέλεσμα να καταστρατηγείται στην πράξη το δόγμα της ισότητας ευκαιριών και η ιδέα της ανοικτής και ισότιμης κοινωνικής συμμετοχής²¹⁵. Ο λόγος είναι κυρίως ότι δεν προσφέρεται ποικιλία αντικειμένων που να ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα και στις κλίσεις των πρώην χρηστών καθώς και στις ανάγκες της αγοράς εργασίας. Δεν είναι επίσης λίγοι αυτοί που πιστεύουν ότι ο στόχος και το αποτέλεσμα των προγραμμάτων αυτών είναι πολύ πιο μετριοπαθής απ’

²¹³ EQUAL, ό.π., σ. 56

²¹⁴ Κοινοτική πρωτοβουλία EQUAL, σ. 57

²¹⁵ Έρευνα EQUAL, καθώς και έρευνα ΨΝΑ

όσο εξαγγέλλεται, αφού οι ίδιοι οι τρόποι υλοποίησης των προγραμμάτων σχετικοποιούν την αποτελεσματικότητά τους. Εξαιτίας της μικρής τους διάρκειας, του αποσπασματικού τους χαρακτήρα και των γραφειοκρατικών περιορισμών είναι εξαιρετικά απίθανο να παράγουν επαγγελματίες στο αντικείμενο κατάρτισης. Στην πραγματικότητα, στόχος τους καταλήγει να είναι η κινητοποίηση επαγγελματικά αδρανών ομάδων στην αναζήτηση και διεκδίκηση απασχόλησης όχι όμως και η κατοχυρωμένη εξειδίκευση. Αρκεί να αναλογισθεί κανείς το χρόνο σπουδών και τις απαιτήσεις (εξετάσεις, εργασίες κλπ.) σε μονάδες στοιχειώδους βασικής επαγγελματικής κατάρτισης όπως είναι τα ΙΕΚ που οριακά εξασφαλίζουν μια θέση εργασίας²¹⁶.

Προκειμένου να επιτυγχάνονται οι στόχοι της κατάρτισης και να μην περιορίζονται σε στενούς γνωσιακούς στόχους, είναι απαραίτητη η λειτουργία παράλληλων δράσεων όπως ενέργειες προώθησης στην αγορά εργασίας και ενέργειες ψυχοκοινωνικής στήριξης μέσα από την ανάπτυξη δικτύων υποστήριξης της επαγγελματικής τους ένταξης. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η αλλαγή στάσεων, η αύξηση του κινήτρου επιτυχίας και η ενδυνάμωση τους με την έννοια της κινητικότητας του ατόμου να χειρίζεται τον εαυτό του με τρόπο αυτοδύναμο, να αλληλεπιδρά δημιουργικά και αποτελεσματικά με τους άλλους συμμετέχοντες στο ίδιο σύστημα και να συμμετέχει ενεργητικά στο κοινωνικό γίγνεσθαι.

Ο εντοπισμός των αρνητικών στοιχείων δεν μπορεί να αποτελέσει το άλλοθι για παραίτηση από την προσπάθεια της προετοιμασίας για την ένταξη των πρώην χρηστών στην αγορά εργασίας. Αντίθετα, τα στοιχεία αυτά θα πρέπει να δώσουν το έναυσμα για καλύτερο σχεδιασμό και αύξηση των παρεμβάσεων προς αυτή την κατεύθυνση.

Τέλος, σύμφωνα με ένα άλλο εύρημα της έρευνας EQUAL, τα απεξαρτημένα άτομα τονίζουν το σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν τα θεραπευτικά προγράμματα στην κατάρτιση και την προώθηση στην απασχόληση τους, αλλά εκφράζουν την ανάγκη σύνδεσης της θεραπευτικής διαδικασίας με την ένταξη στην αγορά εργασίας.

Τα θεραπευτικά προγράμματα, στην πλειοψηφία τους, υλοποιούν ενέργειες για την εργασιακή, και κατ' επέκταση την κοινωνική (επαν)ένταξη των πρώην

²¹⁶ Ζαγούρα, Πάρη., (1998), «Προγράμματα κοινωνικού αποκλεισμού ή αποκλεισμένα προγράμματα; Η λύση στην αγορά εργασίας», Εισήγηση για το Ευρωπαϊκό Συνέδριο «Απεξάρτηση, Εργασία, Κοινωνική Ένταξη», σ. 1-2

χρηστών. Ενδεικτικά, από τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα, το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών που έχουν συμμετάσχει σε προγράμματα επιμόρφωσης και κατάρτισης δήλωσαν ότι έχουν παρακολουθήσει τέτοια σεμινάρια στο πλαίσιο της θεραπείας απεξάρτησης, είτε εντός του φορέα/ θεραπευτικού προγράμματος, είτε σε άλλο συνεργαζόμενο φορέα. Επιπλέον, στην πλειοψηφία τους τα άτομα της ομάδας-στόχου ενημερώθηκαν από τα θεραπευτικά προγράμματα για τα επιδοτούμενα προγράμματα εργασίας, και ένα μικρό ποσοστό απεξαρτημένων βρήκε εργασία εντός του θεραπευτικού προγράμματος ή του ευρύτερου φορέα.

Οι απεξαρτημένοι προτείνουν την επέκταση της επαγγελματικής κατάρτισης στο πλαίσιο των θεραπευτικών προγραμμάτων, ώστε οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες να ξεκινούν από την αρχή της θεραπείας. Προτείνουν παράλληλα και την ενίσχυση (σε ανθρώπινους και υλικούς πόρους) των προγραμμάτων που ήδη υλοποιούνται σε αυτό το πλαίσιο, καθώς και την ανάπτυξη της επικοινωνίας/ συνεργασίας με τους άλλους φορείς προώθησης στην απασχόληση και τις επιχειρήσεις. Επιπλέον, εκφράζουν την ανάγκη σύνδεσης της διαδικασίας απεξάρτησης με την ένταξη στην αγορά εργασίας, καθώς για τους ίδιους η εύρεση εργασίας συμβάλλει στην αυτονόμησή τους και την ολοκλήρωση του κύκλου της απεξάρτησης- ενώ παράλληλα στα περισσότερα θεραπευτικά προγράμματα η απασχόληση τίθεται ως προϋπόθεση στη φάση της κοινωνικής επανένταξης.

Σε σχέση με τα παραπάνω, διαπιστώνεται ότι ο στόχος της επαγγελματικής αποκατάστασης δε μπορεί να διαχωριστεί από τη διαδικασία της απεξάρτησης και θεραπείας των πρώην χρηστών ουσιών. Το θεραπευτικό πλαίσιο φαίνεται να λειτουργεί και ως περιβάλλον εκπαίδευσης (και σε ένα μικρότερο βαθμό ως πλαίσιο σύνδεσης με την αγορά εργασίας) με πολλαπλά θετικά αποτελέσματα. Συγκεκριμένα, η λειτουργία εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων εντός του θεραπευτικού προγράμματος μπορεί να συμβάλλει²¹⁷:

- στην κάλυψη των μορφωτικών ελλείψεων,
- στην ένταξη στην αγορά εργασίας,
- στην από-ιδρυματοποίηση των μελών της θεραπευτικής κοινότητας,
- στη συναισθηματική ωρίμανση και στην υπέρβαση των προσωπικών ορίων,
- στην αλλαγή στάσης για την εκπαίδευση,

²¹⁷ Κοινωνική Εργασία 1998, σ. 99

-στην καταπολέμηση της παθητικότητας και της αδιαφορίας που χαρακτηρίζουν τα εξαρτημένα άτομα,

-στην έναρξη μιας νέας σχέσης με τον ίδιο τους τον εαυτό και την ευρύτερη κοινότητα και

-στην τόνωση της αυτοπεποίθησης τους ώστε να συνεχίσουν και να ολοκληρώσουν την προσπάθεια απεξάρτησης²¹⁸

Το θεραπευτικό περιβάλλον μπορεί κάλλιστα να λειτουργήσει και ως περιβάλλον εκπαίδευσης με πολλαπλά θετικά αποτελέσματα για το σύνολο του θεραπευτικού προγράμματος αλλά και εξατομικευμένα να προσφέρει την ευκαιρία για ανάπτυξη δεξιοτήτων και εξεύρεση επαγγελματικών διεξόδων χρήσιμων για την επανεγγραφή των ατόμων αυτών ως ισότιμων μελών του κοινωνικού συνόλου. Η εμπειρία υλοποίησης προγραμμάτων κατάρτισης δείχνει ότι αυτά αξιοποιούνται καλύτερα και είναι πιο αποτελεσματικά όταν η κατάρτιση παρέχεται μέσα στο συνολικό πλαίσιο υπηρεσιών διότι:

-προσφέρει ασφάλεια στους εκπαιδευόμενους και παρέχεται η δυνατότητα διαπραγμάτευσης των καθημερινών προβλημάτων,

-επιδρούν θετικά όχι μόνο για τα μέλη που συμμετείχαν σ' όλα αυτά αλλά υπάρχει αλληλεπίδραση με όλα τα μέλη της Κοινότητας,

-σχεδιάζονται σύμφωνα με τις ιδιαίτερες ανάγκες των συγκεκριμένων ατόμων και τέλος,

-η εκπαίδευση παρέχεται από εξειδικευμένους εκπαιδευτές στην ομάδα στόχο.

Επιπλέον, ιδιαίτερα σημαντική είναι η κινητοποίηση που μπορεί να προσφέρει η εκπαιδευτική διαδικασία, για την ολοκλήρωση της θεραπείας απεξάρτησης και την ομαλότερη κοινωνική (επαν)ένταξη των ατόμων. Και αντίστροφα, το κίνητρο των απεξαρτημένων για επιμόρφωση και επαγγελματική κατάρτιση είναι μεγαλύτερο όσο βρίσκονται στο θεραπευτικό πλαίσιο, ενώ μειώνεται όσο απομακρύνονται (χρονικά) από αυτό²¹⁹. Ωστόσο η σύνδεση της θεραπευτικής διαδικασίας με την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση χρίζει ιδιαίτερης προσοχής, ώστε να μην επηρεάζεται η δυναμική και η έκβαση της θεραπείας από τις συνοδευτικές υπηρεσίες.

Από την άλλη μεριά, η επιλογή του θεραπευτικού φορέα να παρέχει εκπαίδευση και κατάρτιση προσκρούει την ίδια τη φύση της θεραπευτικής

²¹⁸ ό.π., σ. 99

²¹⁹ στοιχείο που επιβεβαιώνεται και από την έρευνα του Τομέα Κοινωνιολογίας της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Υγείας, και του ΚΕ.Θ.Ε.Α

διαδικασίας. Η θεραπεία μέσα στην Κοινότητα φαίνεται ότι δεν μπορεί να προγραμματισθεί με βάση το εκάστοτε εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Η οργάνωση των θεραπευτικών διαδικασιών πολλές φορές δεν μπορεί να προβλεφθεί. Είναι πολύ συχνό να οργανώνονται ή να αναβάλλονται θεραπευτικές ομάδες, να αναβάλλονται εργασίες και να αναλαμβάνονται νέες. Τα μέλη επίσης δεν είναι τυπικά σίγουρα ότι θα παραμείνουν στο πρόγραμμα και μπορεί να διακόψουν στην τελευταία στιγμή. Όλα αυτά μπορεί να δημιουργήσουν προβλήματα στη σύσταση μιας σταθερής ομάδας χωρίς διακοπές και στην ολοκλήρωση ενός εκπαιδευτικού προγράμματος μέσα σε προκαθορισμένα χρονικά πλαίσια. Η μη προβλεψιμότητα των διαδικασιών μέσα σε μια θεραπευτική κοινότητα δεν αποτελεί βέβαια λάθος του σχεδιασμού ή της οργάνωσης. Επομένως, πρέπει να γίνει σαφές ότι τα προγράμματα εκπαίδευσης οργανώνονται μέσα σε ένα περιβάλλον που με τα παραδοσιακά δεδομένα θεωρείται δύσκολο. Για να επιβιώσει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα μέσα στη Θεραπευτική Κοινότητα απαιτείται η συμβολή και η υποστήριξη του από το προσωπικό όλων των βαθμίδων²²⁰.

Επιπρόσθετα, πέρα από τη φύση της διαδικασίας της θεραπείας, η επιλογή της αναβάθμισης των προσόντων και των δεξιοτήτων των πρώην χρηστών τόσο από την πλευρά του φορέα θεραπείας όσο και από τη πλευρά των ατόμων προσκρούει και σε οικονομικούς υφάλους. Στην αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος σημαντικό ρόλο έχουν παίζει τα επιδοτούμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση προγράμματα κατάρτισης που εγκαινιάστηκαν στη χώρα μας με το Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης. Η πρόσβαση όμως των πρώην χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών σε προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης από το Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Ταμείο που να διευκολύνουν την ένταξη τους στην αγορά εργασίας ήταν εξαιρετικά περιορισμένη τουλάχιστον τα προηγούμενα έτη.

Από την παρουσίαση των κυριότερων συμπερασμάτων των ερευνών διαπιστώνεται ότι, σε γενικές γραμμές, οι ανάγκες των απεξαρτημένων στα θέματα εκπαίδευσης/ κατάρτισης και απασχόλησης δεν καλύπτονται επαρκώς. Οι βασικοί λόγοι για αυτό αφορούν σε στοιχεία που χαρακτηρίζουν τους ίδιους τους απεξαρτημένους, τις συνθήκες της αγοράς εργασίας, το πλαίσιο υλοποίησης των παρεχόμενων προγραμμάτων, καθώς και το κοινωνικό-πολιτιστικό και πολιτικό περιβάλλον μέσα στο οποίο δραστηριοποιούνται τα άτομα. Αυτά τα στοιχεία

²²⁰ Rustad, Eric., (1988), «Some aspects of college Education in the Therapeutic Community», 11th World Conference of Therapeutic Communities, Thailand, σ. 6

δημιουργούν ένα πλέγμα δυσκολιών που προβάλλονται ως «φράγματα» για την πρόσβαση και ενσωμάτωση των ατόμων στην αγορά εργασίας²²¹. Η αποτελεσματική αντιμετώπιση αυτών των εμποδίων απαιτεί σειρά συντονισμένων παράλληλων δράσεων και παρεμβάσεων σε πολλαπλά επίπεδα, εστιασμένη στην καταπολέμηση των αιτιών που προκαλούν και αναπαράγουν τον κοινωνικό αποκλεισμό της συγκεκριμένης ομάδας από την αγορά εργασίας και, κατ' επέκταση, από τις διαφορετικές εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής.

²²¹ Τσίγκανου, Ι., (1997), «Το κοινωνικό μειονέκτημα της παραβατικότητας». Το βήμα Κοινωνικών Επιστημών, τόμος ΣΤ, τχ.22 σ. 51-69

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνίας ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι εγγενές συστατικό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και απόρροια συγκεκριμένων κοινωνικών δομών. Η οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη χωρίς την παράλληλη ανάπτυξη κοινωνικής παιδείας και με την οπισθοχώρηση του κράτους πρόνοιας, δημιουργούν συνθήκες κάτω από τις οποίες τα άτομα καθίστανται ιδιαίτερα ευάλωτα απέναντι σε προσωπικές και κοινωνικές κρίσεις. Η εικόνα της σημερινής κοινωνίας, με την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και τα προβλήματα που αυτή επιφέρει, με τις στρατιές των ανέργων, την αύξηση του αριθμού των αστέγων, τη μετανάστευση, την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθιστά επίκαιρο περισσότερο από ποτέ το ζήτημα του κοινωνικού αποκλεισμού.

Το φαινόμενο του αποκλεισμού επιβαρύνει περισσότερο ευπαθείς κοινωνικές ομάδες λόγω προσωπικών, κοινωνικών ή άλλων δυσκολιών. Τα απεξαρτημένα ή και υπό/απεξάρτηση άτομα αποτελούν μια από τις πιο ευάλωτες ομάδες που πλήττονται από τον κοινωνικό αποκλεισμό, στην αγορά εργασίας. Η μάχη ενάντια στον κοινωνικό αποκλεισμό τους συνεπάγεται την εξασφάλιση των όρων ισότιμης συμμετοχής τους στην παραγωγική διαδικασία, γεγονός όμως που δυσχεραίνεται εκτός από την γενικότερη ανεργία, και από ελλείψεις σε εκπαιδευτικό και επαγγελματικό επίπεδο, καθώς και από τις προκαταλήψεις του κοινωνικού συνόλου και των εργοδοτών²²².

Στην εποχή του κατακερματισμού της εργασίας, ο άνθρωπος εμφανίζεται ως φορέας αποκλειστικών κοινωνικών ιδιοτήτων. Με την απουσία εργασιακών, επαγγελματικών ιδιοτήτων το άτομο δεν είναι αναγνωρίσιμο, άρα και δεν «υπάρχει» ως εντοπίσιμη και κοινωνικά νοηματισμένη οντότητα. Από κοινωνική λοιπόν άποψη το άτομο ταυτίζεται με το επάγγελμα του και η έννοια του επαγγέλματος συγκροτεί την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου. Συμπληρωματικά, σύμφωνα με δημοσκόπηση που έγινε από την ΓΣΕΕ και δημοσιεύτηκε στη εφημερίδα ελευθεροτυπία η σταθερή δουλειά θεωρείται η σημαντικότερη αξία του ανθρώπου²²³.

Το ζητούμενο επομένως, είναι η καταπολέμηση της ανισότητας των ευκαιριών ένταξης των πρώην χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών στην αγορά εργασίας,

²²² Τσουκαλάς, Κ., (1987), «Κράτος κοινωνίας, εργασίας στη μεταπολεμική Ελλάδα», Αθήνα, σ. 206

²²³ Όπως αναφέρεται στο Κατσαρού, Μ., (2004) «Η επαγγελματική αποκατάσταση απεξαρτημένων στο θεραπευτικό πρόγραμμα της Μονάδας Απεξάρτησης 18 «ΑΝΩ» Τετράδια Ψυχιατρικής Νο 86 σ. 148

μέσω της αναβάθμισης των κοινωνικών και επαγγελματικών δεξιοτήτων και η ενδυνάμωση τους προς την κατεύθυνση της απόκτησης ολοκληρωμένης επαγγελματικής ταυτότητας και της επιτυχημένης κοινωνικής τους ένταξης. Σε αυτό το πλαίσιο, ενδείκνυται οι πολυδιάστατες πολιτικές που λαμβάνουν υπόψη τις συνδέσεις ανάμεσα στις διάφορες αποστερήσεις που προκαλεί ο κοινωνικός αποκλεισμός, αντί των μονοτομεακών πολιτικών που ασκούνται παραδοσιακά, εστιάζοντας μόνο στην εκπαίδευση ή μόνο στην απασχόληση, καθώς και η δικτύωση όλων των υπηρεσιών, οργανισμών και εργοδοτών με έμφαση στην ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ των φορέων απεξάρτησης και του ΟΑΕΔ.

Επιπλέον, σημαντική είναι η παρέμβαση της πολιτείας με την εφαρμογή ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης. Τα τελευταία χρόνια πολλά άτομα από ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, ανάμεσα τους και πρώην χρήστες εξαρτησιογόνων ουσιών, έχουν επωφεληθεί από τέτοιου είδους πολιτικές, ωστόσο η κάλυψη των αναγκών της συγκεκριμένης ομάδας, φαίνεται να είναι ανεπαρκής, αφού ένα μεγάλο ποσοστό των ατόμων αυτών εξακολουθεί να μην έχει απασχοληθεί σε κάποια εργασία. Το γεγονός αυτό σχετίζεται τόσο με τα ανεπαρκή προγράμματα δράσης σε αυτόν τον τομέα όσο και τις αρνητικές συνέπειες της ουσιοεξάρτησης, τον κοινωνικό δηλαδή στιγματισμό των απεξαρτημένων και τη δημιουργία στερεοτυπικών αντιλήψεων που αναπαράγουν τον κοινωνικό αποκλεισμό τους.

Ιδιαίτερη επίσης έμφαση θα πρέπει να δοθεί στη συμμετοχή και τον ενεργό ρόλο των θεραπευτικών προγραμμάτων στο πλαίσιο της συνέχισης και ενίσχυσης παροχής δράσεων, όπως προώθησης στην αγορά εργασίας, ενεργειών ψυχοκοινωνικής στήριξης, επαγγελματικού προσανατολισμού και επιμόρφωσης/κατάρτισης, ανάπτυξης δικτύων υποστήριξης στη φάση της επαγγελματικής ένταξης. Η αποκτηθείσα εμπειρία από τα προγράμματα των θεραπευτικών κοινοτήτων στο πλαίσιο της ανάπτυξης τέτοιων δράσεων, αποδεικνύει ότι η σύνδεση της διαδικασίας απεξάρτησης με την εργασιακή αποκατάσταση, λειτουργεί καθοριστικά για την κοινωνική ενσωμάτωση των απεξαρτημένων ατόμων.

Στο πλαίσιο αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού των απεξαρτημένων ατόμων, είναι απαραίτητη παράλληλα και η ευαισθητοποίηση και ενεργοποίηση των πολιτών, ώστε να αμβλυνθεί το «στίγμα» του επικίνδυνου πρώην χρήστη ναρκωτικών ουσιών και να επιτευχθεί η ομαλή ένταξη/επανένταξη του στο κοινωνικό σώμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα δράσης προς αυτή την κατεύθυνση, είναι η αλλαγή των στάσεων και αντιλήψεων των εργοδοτών ως προς την πρόσληψη απεξαρτημένων

ή/και υπό απεξάρτηση ατόμων, αλλά και η αντιμετώπιση των ατόμων αυτών από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, ως ισότιμων μελών στην καθημερινότητά τους.

Καταλήγοντας, με την ενίσχυση της εργασιακής απασχόλησης και την προώθηση της κοινωνικής ένταξης/επανένταξης των πρώην χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών, αλλά και άλλων ευπαθών κοινωνικά ομάδων επιτυγχάνεται η άρση ή άμβλυνση του κοινωνικού αποκλεισμού των ομάδων αυτών, γιατί όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Marshall το γεγονός και μόνο της συμμετοχής στο κοινωνικό σύνολο, στην κοινότητα, συνεπάγεται την απονομή των θεμελιωδών δικαιωμάτων, μεταξύ αυτών και των κοινωνιών²²⁴. Αντίθετα, ο κοινωνικός αποκλεισμός ισοδυναμεί με υποβάθμιση των θυμάτων του σε πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Η υποβάθμιση αυτή δεν περιορίζεται στη στέρηση των κοινωνικών δικαιωμάτων, αλλά επεκτείνεται και στη σφαίρα των παραδοσιακών ελευθεριών. Εμπειρικές μελέτες άλλωστε δείχνουν την αλληλεπίδραση κοινωνικών, ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων και ότι η έλλειψη εφαρμογής μιας κατηγορίας επιβαρύνει την ικανοποίηση και των υπολοίπων.

²²⁴ Κατρούγκαλος, Γ., Αμίτση, Γ., (1998) «Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός» Τδρυμα Σάκη Καράγιωργα, σ. 56

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αγραφιώτης Δ., Καμπριάνη Ε., «Αποτίμηση της αποτελεσματικότητας του ΚΕ.Θ.Ε.Α. Συνοπτική θεώρηση της ερευνητικής μελέτης», Εξαρτήσεις, τχ.(2), 2002.

Αμίτσης Γαβριήλ., Κατρούγκαλος Γιώργος., «Κανονιστικές διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού», Κοινωνικές ανισότητες & Κοινωνικός αποκλεισμός, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1998.

Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σχετικά με Σχέδιο Δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την καταπολέμηση των ναρκωτικών 2000-2004.

Αστρινάκης Αντώνης., «Νέα φαινόμενα και μορφές περιθωριοποίησης της νεολαίας στις σύγχρονες αναπτυγμένες κοινωνίες», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τ. 68Α, Αθήνα 1988.

Βάιου Ντ., Καραμεσίνη Μ., «Διακρίσεις και ανισότητες στην αγορά εργασίας: ανεργία, άτυπη εργασία, και επαγγελματική ένταξη των νέων», Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα, 1998.

Γκιτάκος Βασίλης., Τσιμπουκλή Άννα., «Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την ένταξη πρώην χρηστών», Κοινωνική Εργασία, τ. 50, Αθήνα, 1998.

Δασκαλάκης Ηλίας., «Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης», Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1985.

Δεδουσόπουλος Απ., «Πολιτική Οικονομία της Αγοράς Εργασίας»Τ.Α΄, Αθήνα, Τυπωθήτω, 1998.

ΕΚΚΕ: «Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής» 1999, Τόμοι Α, Β.

ΕΚΚΕ: Εγκληματολογικοί προβληματισμοί γύρω από την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού», Αθήνα 2000, σελ 521-531 στο «Εγκληματίες και θύματα στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα», Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλία Δασκαλάκη.

ΕΚΤΕΠΝ- Ετήσια Έκθεση για την κατάσταση των ναρκωτικών και των οιοπνευματωδών στην Ελλάδα 2002.

ΕΚΤΕΠΝ- Ετήσια Έκθεση για την κατάσταση των ναρκωτικών και των οιοπνευματωδών στην Ελλάδα 2003.

ΕΚΤΕΠΝ- Ετήσια Έκθεση για την κατάσταση των ναρκωτικών και των οιοπνευματωδών στην Ελλάδα 2004.

«Εξαρτήσεις» επιστημονική περιοδική έκδοση για θέματα εξαρτήσεων, τ.6, 2004.

ΕΣΥΕ- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας, «Η Ελλάδα σε Αριθμούς», Αθήνα, 2002.

Ζαγούρα Πάρη., «Προγράμματα κοινωνικού αποκλεισμού ή αποκλεισμένα προγράμματα; Η λύση στην αγορά εργασίας», Εισήγηση για το Ευρωπαϊκό Συνέδριο «Απεξάρτηση, Εργασία, Κοινωνική Ένταξη», 1998.

Ζαραφονίτου Χριστίνα., Ναρκωτικά: Η ποινικό-θεραπευτική αντιμετώπιση ενός κοινωνικού προβλήματος, Ποιν .Δικ. 10/2004, σ. 1185.

Ζαραφονίτου Χριστίνα., Τσίγκανου Ιωάννα., «Τετράδια εγκληματολογίας», Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2002.

Καβουνίδη Τζένη., «Κοινωνικός αποκλεισμός: έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής» στο Καραντινός Δ., Λ, Μαράτου - Αλιμπράντη, Ε., Φρόνιμου (επιμ) Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην

Ελλάδα: Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής, Τόμος Α', ΕΚΚΕ, Αθήνα, σ. 251-271.

Καλογρίδη-Κουτσόκωστα, Σ., «Η εγκατάλειψη του σχολείου», Αθήνα, 1998.

Κασιμάτη Κούλα., (επιμ), «Εισαγωγή στο Κοινωνικός Αποκλεισμός: η Ελληνική Εμπειρία», Αθήνα, Gutenberg, 1998.

Κασιμάτη Κούλα., «Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης, Μελέτη 1, Η επιλογή του επαγγέλματος», Αθήνα, (ΕΚΚΕ), 1998.

Κασιμάτη Κούλα., «Το Ελληνικό σχολείο και ο χώρος της εργασίας», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα. χ.χ.

ΚΕ.Θ.Ε.Α- Δραστηριότητες και αποδέκτες υπηρεσιών, 2004.

ΚΕ.Θ.Ε.Α- Έρευνες, για τα κοινωνιοδημογραφικά χαρακτηριστικά και τις συνθήκες χρήσης των ατόμων που προσήλθαν στα συμβουλευτικά κέντρα του ΚΕ.Θ.Ε.Α. για τα έτη 1995,1996, 1997, 1998.

ΚΕ.Θ.Ε.Α- «Πανελλήνια έρευνα για τις ανάγκες της ομάδας στόχου σε αναβαθμισμένες υπηρεσίες προώθησης στην αγορά εργασίας και τον προσδιορισμό αναγκών και δυνατοτήτων απασχόλησης», Τελική Έκθεση Κοινοτική Πρωτοβουλία EQUAL, Σχέδιο Δράσης Ενέργειας 2- Υποέργο 1, Αναπτυξιακή Σύμπραξη «ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ», Εθνικό Δίκτυο Απασχολησιμότητας απεξαρτημένων ατόμων. Τομέας Έρευνας ΚΕ.Θ.Ε.Α Σεπτέμβριος 2003.

Κετσετζοπούλου Μ., και Μπούζας Ν., «Λειτουργίες της αγοράς εργασίας και κοινωνικός αποκλεισμός», στο Καραντινός, Δ., Μαράτου - Αλμπράντη, Λ., Φρονίμου, Ε., (επιμ) Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα: Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής, Τόμος Α'. ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1996.

Κοινωνική Εργασία, τ. 42, Αθήνα, 1998.

Κόκκος Α., «Κοινωνικοποίηση και επαγγελματική κατάρτιση /επανένταξη των ψυχικά ασθενών», Κομοτηνή χ.χ.

Κορωναίου Αλεξάνδρα., «Κοινωνικός αποκλεισμός, η κοινωνιοψυχολογική δυναμική ενός πολύπλευρου φαινομένου», στο Διεθνές Συνέδριο «Κοινωνία των 2/3», Διαστάσεις του σύγχρονου κοινωνικού προβλήματος, Αθήνα, 2001.

Κουκού Ιωάννα., «Αποκατάσταση και επανένταξη: η αρχή του τέλους της θεραπευτικής διαδικασίας, η αρχή της ελεύθερης από ναρκωτικά ζωής», χ.χ

Κουκουτσάκη Αφροδίτη., «Μηχανισμοί κοινωνικού αποκλεισμού των πρώην κρατουμένων, ο μύθος της επανακοινωνικοποίησης», στο Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού και μηχανισμοί παραγωγής του, Αθήνα, Ιδεοκίνηση, 1997.

Κουκουτσάκη Αφροδίτη., «Μορφές Παρεκκλίνουσας Συμπεριφοράς-Χρήση ναρκωτικών, ομοφυλοφιλία», Σημειώσεις Παραδόσεων, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1993-1994.

Κουράκης Νέστωρ., (επιμ), «Αντεγκληματική Πολιτική 2», Αθήνα-Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκουλα, 2000.

Κουτζαμάνης Χρήστος., «Σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα» Αθήνα, Παπαζήση, 2003.

Λαμπροπούλου Έφη., «Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης», Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1999.

Λαμπροπούλου, Έφη., «Εσωτερική ασφάλεια και κοινωνία του ελέγχου», Αθήνα, Κριτική, 2001.

Λιάππας, Ι., «Ουσιοεξάρτηση» ITACA Σύλλογος Ευρωπαίων Επαγγελματιών του χώρου της ουσιοεξάρτησης. 2004.

Λύτρας, Ανδρέας., Παντελόγλου, Παντελής., «Φορείς και δίκτυα καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού», 1999.

Μαράτου- Αλιμπράντη Λάουρα., Χατζηγιάννη Ανδρομάχη., «Ανεργία, Εργασία, Εκπαίδευση-Κατάρτιση στην Ελλάδα και τη Γαλλία, Πρακτικά Ελληνογαλικού Συνεδρίου, Αθήνα (ΕΚΚΕ), 1998.

Μάτσα Κατερίνα., Ο τοξικομανής στο ρόλο του εξιλαστήριου θύματος της οικογένειας και της κοινωνίας, Τετράδια Ψυχιατρικής Νο 45, 1994.

Μάτσα Κατερίνα., Γυναίκα Τοξικομανής. Χειραφέτηση και Κοινωνική Επανένταξη, Τετράδια Ψυχιατρικής Νο 76, 2001.

Μάτσα Κατερίνα., Δυνατότητες και δυσκολίες της κοινωνικής επανένταξης των απεξαρτημένων: Η πρόληψη της υποτροπής μια πρόκλησης για την ναρκωμένη κοινωνία, Τετράδια Ψυχιατρικής Νο 46, 1994.

Μάτσα. Κατερίνα., Μεταξύ φόβου και υπερβολής. Διαχείριση των αποκλεισμένων, Τετράδια Ψυχιατρικής Νο 56, 1996.

Μεγαλοοικονόμου Θ., Η κρίση του κράτους πρόνοιας και ο κοινωνικός αποκλεισμός, Τετράδια Ψυχιατρικής, τ.56, Αθήνα, 1996.

ΟΑΕΔ-Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού, (ΠΑΕΠ), Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική Πληροφορική, Επετηρίδα Αγοράς Εργασίας 2002, ΟΑΕΔ, Αθήνα.

Παϊδούση Χρύσα., «Η φωνή των κοινωνικά αποκλεισμένων στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας- Η περίπτωση των τηλεοπτικών ειδήσεων», στο «Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός» Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1998.

Παπαδή Μ., Σφηκάκη Μ., Λάλος Ν., Μάτσα Κ., Κοινωνική Επανένταξη: μια δύσκολη φάση του προγράμματος απεξάρτησης, Τετράδια Ψυχιατρικής, Νο 43, 1993.

Παπαδόπουλος Απ., Σερεμέτης Δ., «Η διάρκεια της ανεργίας στην περιφέρεια Αττικής, 1988-1995», Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός», Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1998.

Παπαδοπούλου Δέσποινα., «Κοινωνικός αποκλεισμός: Εισαγωγή στην έννοια και τη διαδικασία» Αθήνα, Αρμός, 2002.

Παπαδόπουλος Ιορδάνης., κ.α., «Ηθικός δράστης και κοινωνικό κράτος πριν από την οριστική κατάλυση του: η ατζέντα πέρα από το 1990», Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα, 1998.

ΠΕΤΑ-Πληροφορική Επιμόρφωση Τοπική Ανάπτυξη», Έκθεση για την κατάσταση της απασχόλησης στην Ελλάδα των απεξαρτημένων ή/και υπό απεξάρτησης ατόμων, Αθήνα, 2003.

Πετράκη Γεωργία., «Κοινωνικός αποκλεισμός: παλαιές και νέες ‘αναγνώσεις’ του κοινωνικού προβλήματος», Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα 1998.

Πόθος Μινώας., «Κοινωνιολογική θεώρηση των κοινωνικών προβλημάτων», Αθήνα, Εκλογή, 1982.

Πολάνυι Καρλ., «Ο μεγάλος μετασχηματισμός», Νησίδες, (μτφ Κώστας Γαγανάκης) 1994.

Πουλόπουλος Χαράλαμπος., «Εξαρτήσεις: οι θεραπευτικές κοινότητες» Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005.

Πουλόπουλος Χαράλαμπος., «Εξελικτική πορεία και δραστηριότητες του ΚΕ.Θ.Ε.Α. 1983-1995» Κοινωνική Εργασία, τ. 42, Αθήνα.

Πουλόπουλος Χαράλαμπος., Εισήγηση στο συνέδριο «Απεξάρτηση, Εργασία, Κοινωνική ένταξη», Αθήνα, 1998.

Πυργιωτάκης Ιωάννης., «Κοινωνικοποίηση και Εκπαιδευτικές Ανισότητες», Αθήνα, Γρηγόρη, 1998.

Σιάνου Ελένη., «Κοινωνικές ανισότητες και εκπαίδευση: από το φορμαλισμό των 'ίσων ευκαιριών' στον ανταγωνιστικό ατομικισμό της ελεύθερης αγοράς», Κοινωνικός ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα, 1998.

Σύνδεσμος Κοινωνικής Επανάσταξης (ΣΚΕ), 1993.

Τσαλίκोगλου Φωτεινή., «Μυθολογίες βίας και καταστολής», Αθήνα, Παπαζήση, 1989.

Τσιάκαλος Γιώργος., «Κοινωνικός αποκλεισμός: Ορισμός, πλαίσιο και σημασία», Αθήνα, Gutenberg, 1998.

Τσίγκανου Ιωάννα., «Το κοινωνικό μειονέκτημα της παραβατικότητας». Το βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, τόμος ΣΤ, τχ. 22, 1997.

Τσίγκανου Ιωάννα «Εκπαίδευση και απασχόληση κοινωνικά μειονεκτούντων ατόμων: φράγματα και αποκλεισμοί», στο Μαράτου Μ., Χατζηγιάννη., (επιμ) Ανεργία, Εκπαίδευση- Κατάρτιση στην Ελλάδα και στη Γαλλία, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1998.

Τσίγκανου Ιωάννα., «Οι εγκληματολογικές όψεις του κοινωνικού αποκλεισμού», στα τετράδια εγκληματολογίας Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2002.

Τσίλη Σωσώ., «Τοξικομανείς και κοινωνικός αποκλεισμός», Τόμος Β,' δεύτερη έκδοση, Αθήνα, (ΕΚΚΕ), 1999.

Τσίλη Σωσώ., Τοξικομανία: μια άλλη προσέγγιση, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Νο 46, 1987.

Τσουκαλάς Κωνσταντίνος., «Κράτος κοινωνία εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα», γ' Έκδοση, Αθήνα, Θεμέλιο, 1987.

Φαρμάκη Μαρία., «Ναρκοτικά και Τύπος», Υπουργείο Δικαιοσύνης Κέντρο Ενημέρωσης για τα Ναρκωτικά, 1992.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Broekaert Erik., {Η Ευρώπη σε μεταβατικό στάδιο, η θεραπευτική κοινότητα σε μεταβατικό στάδιο, Πρακτικά του 2^{ου} Ευρωπαϊκού Συνεδρίου «Η Ευρώπη κατά της χρήσης ουσιών»}, Θεσσαλονίκη 1995.

Claude Pair, κ.α., Education for the 21st century: issues and prospects, France 1998.

Endore, Guy. Synanon: The learning environment, California χ.χ.

Evangelou, M.Kyprioti, E. Liakopoulou, Z. Tsiboukli, A.(2000) «Vocational training for ex-drug addicts», in Centro Italiano de Solidarieta di Roma, Friends at Work- Final Report, Community Initiative Employment- Interga, Centro Italiano di Soliderieta di Roma, Roma.

Goffman E., «Άσυλα», Αθήνα, Ευρύαλος, 1994.

Rogers Alan., «Η εκπαίδευση ενηλίκων», Αθήνα, 1999.

Room, et al Annual Observatory on National Policies to Combat Social Exclusion Second Report. F.G.V Bruxelles, 1192.

Rustad, Eric., «Some aspects of college Education in the Therapeutic Community», 11th World Conference of Therapeutic Communities, Thailand, 1988.

Spence, M. στο άρθρο του «Signaling, Screening and Information», στο S. Rosen, Studies in labour Markets, Chicago Press, 1981.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

<http://www.pi-schools.gr/greek/organisation/tomeas-sep/project/intro.htm>

www.kethea.gr

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΜΟΝΑΔΕΣ /ΚΕΝΤΡΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ

Μονάδα κοινωνικής Επανένταξης –ΟΚΑΝΑ:

Ο στόχος της Μονάδας είναι να συμβάλλει, μέσω της ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, στη σταδιακή και ομαλή κοινωνικοποίηση αλλά και την προώθηση στην αγορά εργασίας των ατόμων που έχουν ολοκληρώσει τη θεραπεία τους στις μονάδες υποκατάστασης και έχουν απεξαρτηθεί. Η διάρκεια του προγράμματος κυμαίνεται από 12 έως 24 μήνες. Από την έναρξη της επίσημης λειτουργίας της Μονάδας Κοινωνικής Επανένταξης το Σεπτέμβριο του 2000 έως και τον Ιούνιο του 2002, έχουν ενταχθεί στο πρόγραμμα 128 ασθενείς. Από αυτούς οι 84(ποσοστό 65,6%), έχουν εξέλθει από το πρόγραμμα. Από αυτούς που εξήλθαν, οι 38 (45,2%) ολοκλήρωσαν το πρόγραμμα πληρώντας τα κριτήρια της επαγγελματικής απασχόλησης, της αποχής και της μη παραβατικής συμπεριφοράς (Εκθεση ΟΚΑΝΑ, Απολογισμός Έργου Τριετίας 199-2002).

Πρόγραμμα Κοινωνικής Δραστηριοποίησης –ΟΚΑΝΑ:

Στο Πρόγραμμα Κοινωνικής Δραστηριοποίησης εντάσσονται τα μέλη που το επιθυμούν, αφού ολοκλήρωσαν το πρόγραμμα της Θεραπευτικής Κοινότητας «Γέφυρα». Στόχοι του μεταξύ άλλων είναι ο επαγγελματικός προσανατολισμός και η διασφάλιση των συνθηκών που θα επιτρέψουν την επαγγελματική αποκατάσταση. Από την έναρξη της λειτουργίας του προγράμματος (Φεβρουάριος 2000) έως και τα α' εξάμηνο του 2002 έχουν ενταχθεί σε αυτό συνολικά 24 άτομα από τα οποία επτά το έχουν ολοκληρώσει ενώ σημειώθηκε μόνο μία διακοπή.

Εξειδικευμένο Κέντρο Κοινωνικής και Επαγγελματικής Ένταξης:

Το 1998 το Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης (ΕΚΕΠΣ,) πιστοποίησε το Εξειδικευμένο Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΕΚΕΚ) του Ο.ΚΑ.ΝΑ., που στη συνέχεια, τον Ιούλιο του 2002, πιστοποιήθηκε πλέον ως Εξειδικευμένο Κέντρο Κοινωνικής και Επαγγελματικής Ένταξης (ΕΚΚΕΕ). Οι δράσεις του ΕΚΚΕΕ επικεντρώνονται σε :

- Παροχή εξατομικευμένων και ομαδικών συνοδευτικών υποστηρικτικών υπηρεσιών (κοινωνική, κοινωνικό-παιδαγωγική,

ψυχοκοινωνική, νομική, συμβουλευτική στήριξη) στους επωφελούμενους και στις οικογένειες τους.

- Σχεδιασμό και υλοποίηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτιση με βάση της Ομάδα-Στόχου (απεξαρτημένα και υπό απεξάρτηση άτομα) και
- Παροχή υπηρεσιών επαγγελματικού προσανατολισμού και προώθηση-στήριξη στην απασχόληση

Στο ΕΚΚΕΕ σήμερα λειτουργούν 6 πλήρως εξοπλισμένα εργαστήρια: Χρήση Η/Υ (δίκτυο 15 υπολογιστών), Μεταξοτυπίας Καλλιτεχνικής Βιβλιοδεσίας, Βιτρώ, Κοπτικής-Ραπτικής και Ανθοκομίας.

Κέντρα Κοινωνικής Επανάταξης –ΚΕ.Θ.Ε.Α.:

Η Φάση της Κοινωνικής Επανάταξης διαρκεί από οχτώ μέχρι δώδεκα μήνες και είναι εξωτερικής παρακολούθησης. Το ΚΕ.Θ.Ε.Α διαθέτει δέκα κέντρα κοινωνικής επανάταξης σε όλη την Ελλάδα ενώ προβλέπεται να δημιουργηθούν και νέα κέντρα με την ανάπτυξη νέων θεραπευτικών προγραμμάτων στα πλαίσια του Εθνικού Σχεδίου Δράσης. Το πρώτο κέντρο κοινωνικής επανάταξης ξεκίνησε από το πρόγραμμα ΙΘΑΚΗ και λειτουργεί 19 χρόνια (1984) στη Θεσσαλονίκη ενώ το πιο πρόσφατο ιδρύθηκε το 2001 στο πλαίσιο του προγράμματος ΠΛΕΥΣΗ και αφορά εφήβους πρώην χρήστες ουσιών στη φάση της επανάταξης.

Οι στόχοι της θεραπευτικής υποστήριξης στη φάση της κοινωνικής επανάταξης είναι: ολοκλήρωση της επαγγελματικής εκπαίδευση και ένταξη στην αγορά εργασίας, επαγγελματική αποκατάσταση, διευθέτηση νομικών υποθέσεων, αποκατάσταση σχέσεων με το οικογενειακό, επαγγελματικό και κοινωνικό περιβάλλον καθώς και ενεργοποίηση των κοινωνικών δικτύων για την υποστήριξη της κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης των πρώην εξαρτημένων. Η ενεργητική και ισότιμη ένταξη των απεξαρτημένων ατόμων στην κοινωνία προϋποθέτει την απορρόφησή τους από την αγορά εργασίας. Στην προσπάθειά τους, όμως, για επαγγελματική αποκατάσταση χρειάζεται να έχουν καλύψει στο μέτρο του δυνατού τα κενά στην εργασιακή εμπειρία και την επαγγελματική εκπαίδευση που συνεπάγεται η χρόνια εξάρτηση από ψυχοτρόπες ουσίες. Για το λόγο αυτό τα κέντρα κοινωνικής επανάταξης δίνουν ιδιαίτερο βάρος στην επαγγελματική κατάρτιση των μελών τους. Οι αποδέκτες των υπηρεσιών των κέντρων κοινωνικής επανάταξης υπερκάλυψαν τις προσφερόμενες θέσεις κατά το 2002, η πληρότητα των κέντρων

ξεπέρασε, ειδικά τους πρώτους μήνες του έτους, τη δυναμικότητα τους φτάνοντας στο 108%. Συνολικά δέχθηκαν υπηρεσίες 414 άτομα. Συγκεκριμένα, τα Κέντρα Κοινωνικής Επανάταξης και οι μονάδες εκπαίδευσης του ΚΕ.Θ.Ε.Α. είναι τα εξής:

Κέντρο Κοινωνικής Επανάταξης Θεσσαλονίκης (ΙΘΑΚΗ):

Το Κέντρο Κοινωνικής Επανάταξης Θεσσαλονίκης του Θεραπευτικού Προγράμματος ΙΘΑΚΗ ξεκίνησε το 1984 και συμπλήρωσε το 2002 δεκαοκτώ χρόνια λειτουργίας. Στο διάστημα αυτό έχει ένα ευρύ δίκτυο υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση ενηλίκων χρηστών και των οικογενειών τους και μέχρι το 2002 οι αποδέκτες των υπηρεσιών ανέρχονταν στους 855 συνολικά. Κύριος στόχος είναι να αντιμετωπίσουν κάτω από πραγματικές συνθήκες τα προβλήματα που του οδήγησαν στη χρήση ψυχοτρόπων ουσιών και να δημιουργήσουν προϋποθέσεις που θα τους επιτρέψουν να παραμείνουν μακριά από τη χρήση ουσιών.

Κέντρο Κοινωνικής Δραστηριοποίησης Αθήνας Εφήβων (ΣΤΡΟΦΗ):

Το Κέντρο Κοινωνικής Δραστηριοποίησης εφήβων του θεραπευτικού προγράμματος ΣΤΡΟΦΗ είναι το πρώτο πρόγραμμα για την υποστήριξη εφήβων και νεαρών ενηλίκων. Ξεκίνησε το 1989 με στόχο την υποστήριξη των εφήβων μελών, την εκπαίδευση και τη επαγγελματική αποκατάσταση τους. Μέχρι το τέλος του 2002 οι αποδέκτες που έλαβαν υπηρεσίες ανέρχονται στους 437.

Κέντρο Κοινωνικής Επανάταξης Θεσσαλίας:

Το Κέντρο Κοινωνικής Επανάταξης Θεσσαλίας πρωτολειτούργησε το 1990. Από το 2000 η ΕΞΟΔΟΣ έχει θέσει σε λειτουργία «εναλλακτικό σχολείο ενηλίκων», εκπαιδευτική δομή που απευθύνεται στα μέλη του προγράμματος και διδάσκεται η ύλη του γυμνασίου και του λυκείου. Μέχρι το τέλος του 2002 οι αποδέκτες που έλαβαν υπηρεσίες ανέρχονταν συνολικά στους 416.

Κέντρο Κοινωνικής Επανάταξης Αθήνας (ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ):

Το Κέντρο Κοινωνικής Επανάταξης ξεκίνησε το 1990. Μέχρι το τέλος του 2002 οι αποδέκτες υπηρεσιών ανέρχονταν συνολικά στους 530.

Κέντρο Κοινωνικής Επανάταξης Αθήνας (ΔΙΑΒΑΣΗ):

Στο Ανοικτό πρόγραμμα ΔΙΑΒΑΣΗ λειτουργούν δύο Κέντρα Κοινωνικής Επανάταξης. Το Κέντρο Κοινωνικής Επανάταξης της Πρωινής Κοινότητας

ξεκίνησε το 1991. Από το 1997 ξεκίνησαν να λαμβάνουν υπηρεσίες της κοινωνικής επανένταξης τα μέλη που ολοκλήρωσαν τη Βραδινή Κοινότητα. Μέχρι το τέλος του 2002 οι αποδέκτες που έλαβαν υπηρεσίες ανέρχονταν συνολικά στους 461.

Κέντρο Κοινωνικής Επανάταξης Πειραιά (ΝΟΣΤΟΣ):

Το Κέντρο Κοινωνικής Επανάταξης Πειραιά ξεκίνησε το 1993 και αποτελεί την τελευταία φάση του προγράμματος, με στόχο την ενίσχυση των μελών για ομαλή κοινωνική ένταξη. Μέχρι το τέλος 2002 οι αποδέκτες που έλαβαν υπηρεσίες ανέρχονταν συνολικά στους 451.

Κέντρο Κοινωνικής Επανάταξης Κρήτης (ΑΡΙΑΔΝΗ):

Το Κέντρο Κοινωνικής Επανάταξης αποσκοπεί μεταξύ άλλων, στην εκπαίδευση και επιμόρφωση των ενηλίκων χρηστών ουσιών στην Κρήτη που ολοκλήρωσαν το θεραπευτικό πρόγραμμα της ΑΡΙΑΔΝΗΣ. Το κέντρο ξεκινά το 1997 και μέχρι το τέλος του 2002 οι αποδέκτες που έλαβαν υπηρεσίες ανέρχονταν συνολικά στους 63.

Κέντρο Κοινωνικής Επανάταξης (Κ.Π.Π.»ΕΞΕΛΙΞΗΣ»):

Το Κέντρο Κοινωνικής Επανάταξης του κέντρου Πολλαπλής Παρέμβασης «ΕΞΕΛΙΞΗΣ» λειτουργεί από το 1998, και σε αυτό απευθύνονται τα μέλη που είχαν παραπεμφθεί στην ΕΞΟΔΟ και την ΙΘΑΚΗ μέσω του Συμβουλευτικού Σταθμού και θέλουν να κάνουν την επανένταξη τους στην περιοχή της Αθήνας. Μέχρι το τέλος του 2002 οι αποδέκτες που έλαβαν υπηρεσίες ανέρχονταν συνολικά στους 60.

Μονάδα Κοινωνικής Υποστήριξης (ΠΑΕΥΣΗ)

Η Μονάδα Κοινωνικής Υποστήριξης αποτελεί την τελευταία φάση του Δικτύου Έγκαιρης Παρέμβασης ΠΑΕΥΣΗ που απευθύνεται σε εφήβους που κάνουν περιστασιακή χρήση «χουν εκπαιδευτικές ή επαγγελματικές δραστηριότητες, και υποστηρικτικό οικογενειακό περιβάλλον. Έμφαση δίνεται στην ένταξη του εφήβου στο κοινωνικό πλαίσιο, την επαναδιαπραγμάτευση των οικογενειακών και φιλικών του σχέσεων, την σταδιακή του αυτονόμηση από την οικογένεια, την εδραίωση της απόφασης για αποχή από τη χρήση ουσιών και τον προγραμματισμό της ζωής του. Ξεκίνησε το 2001 και μέχρι το τέλος του 2002 οι αποδέκτες που έλαβαν υπηρεσίες συνολικά στους 78.

Η ολοκλήρωση των νέων προγραμμάτων του ΚΕ.Θ.Ε.Α στο πλαίσιο του εθνικού σχεδίου δράσης για τα ναρκωτικά θα επιτρέψει την καλύτερη λειτουργία των κέντρων, καλύπτοντας τις αυξημένες ανάγκες των τελευταίων ετών.

Μεταβατικό Σχολείο Εφήβων:

Στο Μεταβατικό Σχολείο Εφήβων της ΣΤΡΟΦΗΣ έχουν οργανωθεί τάξεις γυμνασίου και λυκείου, μεταβατικά τμήματα για μέλη με αυξημένες μαθησιακές ανάγκες, τμήματα κατάρτισης για αποφοίτους λυκείου, αθλητικές και δημιουργικές ομάδες, μαθήματα Η/Υ και Αγγλικών, πρόγραμμα αντιμετώπισης μαθησιακών δυσκολιών, πρόγραμμα Συμβουλευτικής στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό και πρόγραμμα Συμβουλευτικής Υποστήριξης σε Εκπαιδευτικά Θέματα. Μέσα στο 2002 το Μεταβατικό Σχολείο Εφήβων παρείχε υπηρεσίες συμβουλευτικής υποστήριξης σε θέματα εκπαίδευσης σε εφήβους που συνεχίζουν την εκπαίδευση τους εκτός ΣΤΡΟΦΗΣ.

Εξειδικευμένα Κέντρα Κοινωνικής και Επαγγελματικής Ένταξης απεξαρτημένων ατόμων ή ατόμων υπό απεξάρτηση.

Το ΚΕ.Θ.Ε.Α έχει πιστοποιηθεί από το ΕΚΕΠΠΣ για τη λειτουργία δύο Εξειδικευμένων κέντρων κοινωνικής και Επαγγελματικής Ένταξης απεξαρτημένων ατόμων ή ατόμων υπό απεξάρτηση. Το Εξειδικευμένο Κέντρο Κοινωνικής και Επαγγελματικής Ένταξης «ΚΕ.Θ.Ε.Α» έχει έδρα την Αθήνα με παραρτήματα στην Αθήνα(4), Πειραιά(1), και Κρήτη(1) και το Εξειδικευμένο Κέντρο Κοινωνικής και Επαγγελματικής Ένταξης «ΙΘΑΚΗ» έχει έδρα τη Σίνδο Θεσσαλονίκης και παράρτημα στη Λάρισα. Στόχος των συγκεκριμένων κέντρων είναι η κατάρτιση και εξειδίκευση των απεξαρτημένων ατόμων ή υπό απεξάρτηση σε προγράμματα που αφορούν επαγγελματική ένταξη και απασχόληση τους.

Τμήμα Κοινωνικής Επανάταξης –Μονάδα Απεξάρτησης ΨΝΑ:

Η φάση της Κοινωνικής Επανάταξης περιλαμβάνει ατομική και ομαδική ψυχοθεραπεία, ομάδες κλινικής, ομάδες γονέων, ομάδες πρόληψης της υποτροπής, ομάδες κοινωνικής εργασίας. Πραγματοποιούνται ακόμη εκπαιδευτικά και άλλα σεμινάρια, συναντήσεις με φορείς, πολιτισμικές δραστηριότητες και επισκέψεις σε σπίτια θεραπευομένων. Επίσης λειτουργούν ομάδες έκφρασης, τέχνης, θεάτρου, ραδιοφώνου καθώς και εργαστήρια φωτογραφίας και κούκλας-μαριονέτας αλλά και στέκι για τους θεραπευόμενους του τμήματος. Οι ομάδες αυτές δεν εξασφαλίζουν μόνο τη συλλογικότητα αλλά έχουν και τον χαρακτήρα κοινωνικής παρέμβασης.

Οι επιδιωκόμενοι στόχοι κατά τη διαδικασία της Κοινωνικής Επανάταξης είναι οι εξής: επαγγελματική κατάρτιση και εργασία, συμμετοχή σε εκπαιδευτικές και άλλες πνευματικές δραστηριότητες, καλλιέργεια ενδιαφερόντων, ενθάρρυνση πρωτοβουλιών, συμμετοχή σε αθλητικές και ομαδικές δραστηριότητες, συμμετοχή σε καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, συμμετοχή σε ομάδες αυτοβοήθειας, επεξεργασία στρατηγικών αντιμετώπισης του stress και άλλων καταστάσεων υψηλού κινδύνου, δημιουργία συστήματος κοινωνικών στηριγμάτων, δημιουργία νέων σχέσεων, ανάπτυξη πνεύματος συλλογικότητας και μαχητικότητας, ανάληψη ενός σημαντικού για τον ίδιο και τους άλλους ρόλους στα πλαίσια ενός νέου τρόπου ζωής. Ακόμη, επιδιώκεται η κατάκτηση αυτοεκτίμησης, αυτό-ελέγχου, η αλλαγή του τρόπου θεώρησης των πραγμάτων και του εαυτού του, ανάληψη ευθυνών, ανεξαρτησία αλλά και πάλη για τη διασφάλιση των ανθρωπίνων και δημοκρατικών δικαιωμάτων του.

Από το 1993, στο τμήμα κοινωνικής επανάταξης του Ι8ΑΝΩ οργανώθηκε και το κομμάτι της επαγγελματικής αποκατάστασης των θεραπευομένων. Η εργασία στο κομμάτι αυτό πραγματοποιείται με συναντήσεις ατομικές και ομαδικές με τα μέλη της κοινωνικής επανάταξης από κοινωνικού λειτουργούς και αφορά δύο επίπεδα: το πρώτο επίπεδο εμπεριέχει την προετοιμασία και την κινητοποίηση του θεραπευόμενου καθώς επίσης και το κομμάτι του επαγγελματικού προσανατολισμού. Το δεύτερο επίπεδο αφορά την παρέμβαση στην ευρύτερη κοινότητα έτσι ώστε να βρίσκεται απάντηση στο αίτημα του θεραπευόμενου για αποκατάσταση. Όλα τα παραπάνω ενισχύονται με τη λειτουργία των παρακάτω προγραμμάτων στα πλαίσια της Μονάδας Επανάταξης:

Πρόγραμμα ενισχυτικής διδασκαλίας για θεραπευόμενους, μέλη της Κοινωνικής Επανάταξης, που τους δίνει την δυνατότητα να αποκτήσουν απολυτήριο γυμνασίου-λυκείου το οποίο λειτουργεί από το 2001. Εξειδικευμένο Κέντρο Κοινωνικής ή Επαγγελματικής Αποκατάστασης απεξαρτημένων του Ι8ΑΝΩ που λειτουργεί από το 2002.

«Γραφείο Στήριξης πρώην χρηστών στη αγορά εργασίας»: Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης (ΨΝΘ):

Τον Οκτώβριο του 1996 και στα πλαίσια της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας», δημιουργήθηκε το Γραφείο Στήριξης πρώην χρηστών. Η ομάδα- στόχος είναι πρώην μέλη των Προγραμμάτων Απεξάρτησης του ΨΝΘ(1 «κλειστής»

νοσηλείας και 1 «ανοικτής» θεραπείας). Οι δραστηριότητες του Γραφείου περιλαμβάνουν :ομάδες ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, εργαστηριακούς ελέγχους ούρων, παρουσία σε δίκες, προγράμματα προεπαγγελματικής εκπαίδευσης /κατάρτισης και πρόγραμμα σχολικής εκπαίδευσης το οποίο ξεκίνησε το 2001.

Πρόγραμμα Κοινωνικής Επαναδραστηριοποίησης –Εναλλακτικό Θεραπευτικό Πρόγραμμα «Αργώ»- ΨΝΘ

Το πρόγραμμα απευθύνεται σε αποφοίτους του «Ανοικτού» Θεραπευτικού Προγράμματος και άτομα που ολοκλήρωσαν το Πρόγραμμα Χορήγησης Αντιδότην. Έχει διαρκεί 12 μήνες και παρέχει δραστηριότητες ψυχοκοινωνικής στήριξης, ατομικής υποστήριξης, οικογενειακής συμβουλευτικής, ομάδων υποτροφής, αθλητικών, πολιτιστικών εκδηλώσεων, σχολικής εκπαίδευσης και βραχύχρονη δωρεάν φιλοξενία(3-6 μήνες).